

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ORTADOĞU HALKLARININ GÖZÜYLE
ARAP BAHARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd.Doç.Dr.Beyzade Nadir ÇETİN

HAZIRLAYAN
Fatma SOLMAZ

ELAZIĞ-2013

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
SOSYOMETRİ BİLİM DALI

ORTADOĞU HALKLARININ GÖZÜYLE ARAP BAHARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN

HAZIRLAYAN
Fatma SOLMAZ

Jürimiz,24/01.2014 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Doç. Dr. Zahir KIZMAZ**
2. **Yrd. Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN**
3. **Yrd. Doç. Dr. Hasan UZUN**
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .....tarih ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Doç.Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Ortadoğu Halklarının Gözüyle Arap Baharı****Fatma SOLMAZ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Sosyoloji Anabilim Dalı****Sosyometri Bilim Dalı****Elazığ – 2013, Sayfa: VII+106**

Bu çalışma, Ortadoğu’ daki sosyal hareketlere yönelik bir sosyolojik çözümleme girişimidir. Ortadoğu’ da “Arap Baharı” olarak adlandırılan sosyal hareketlerin özellikle toplumsal, siyasal ve ideolojik karakteristikleri, halkın toplumsal sorunları algılayışları tartışılmaktadır. Bu alanda yapılacak çalışmaların çıkış noktası, olguyu başkalarının gözüyle değil, Ortadoğuluların gözüyle görmeye ve anlamaya çalışmak olacaktır..

İncelenen ülkelerde birbirini izleyen ya da doğrudan etkileyen sosyal hareketler ele alınacaktır. Bunun amacı, hareketlerin toplumsal koşulların etkisi altında geçirdiği yapısal, ideolojik hatta eylemsel değişimleri incelemektir. Böylece, Arap coğrafyasında yaşanan hareketlerin içinde yer aldıkları toplumsal yapı ile etkileşim içinde geçirdikleri değişimin daha ayrıntılı bir değerlendirmesini yapmak olanaklı olacaktır. Ayrıca Ortadoğu’daki değişen dengeleri ve bu değişimin dinamiklerini ortaya koyarak toplumun yapısındaki yenilenmeyi çözümlenmek amaç edinilecektir.

Çalışmanın amacı modernleşme sürecine giren Ortadoğu ülkelerinde ortaya çıkan ve önemli sonuçlar doğuran yeni sosyal hareketlerin, yapısal ve düşünsel özelliklerini çözümlenmektir. Ortadoğu bölgesindeki 20 kişilik görüşmeler sonucunda halkın neye ve niçin tepki gösterdikleri sosyolojik anlamda tartışılacaktır. Ayrıca Ortadoğu ülkelerindeki sosyal yapıların değişiminden kaynaklanan demokratik çözümlenmelerin değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Arap Baharı, Sosyal Hareketler, Yeni Sosyal Hareketler

ABSTRACT

Master Thesis

The Arap Spring in The Perception of the Middle East People

Fatma SOLMAZ

The University of Firat

The Institute of Social Science

The Department of Sociology

Elazığ-2013; Page: VII+106

This research is an attempt to sociologically analyze the social movements at Middle East. Especially the social, political, ideological characteristic features of the social movement that is called “The Arab Awakening” and public’s perception of the problems are argued. Starting point of the researches that will be held in this field will be trying to see and understand the facts from the point of the people who are living at the Middle East not from the others point of view.

The social movements in the researched country that directly affect or follow each others will also be researched. The aim of this is to study the movements’ structural, ideological and even actual changes under the effect of the social conditions. With the help of this it will be possible to evaluate changes of the movements in the Arab geography that happen when they interact with social structure. Additionally it will be aimed to analyze the renewal in the social structure by demonstrating the changing balance at the Middle East and the dynamics of this change.

The aim of this study to analyze the structural and the intellectual features of the social movements which happen in the Middle East countries that are in the process of modernization and vital results of it. It will be argued sociologically that for what and why people reacted after interviews with 20 people at Middle East. Moreover, democratic analyses result from the change of the social structure in Middle East Countries will be evaluated.

Key Words: Middle East, The Arab Spring, Social Movements, New Social Movements

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VI
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVELER	4
1.1. Sosyal Hareketler	4
1.1.1. Sosyal Hareket Kavramı ve Tanımı	4
1.1.1.1. Eski Sosyal Hareketler.....	8
1.1.1.2. Yeni Sosyal Hareketler	10
1.1.2. Sosyal Hareketlerin Yapısı ve Kolektif Davranışlar	17
1.2. Arap Baharı ve Ülkeler Tecrübesi.....	23
1.2.1. Arap Baharı ve Libya	23
1.2.2. Arap Baharı ve Mısır	25
1.2.3. Arap Baharı ve Tunus.....	34
1.2.4. Arap Baharı ve Suriye	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	38
2.1. Araştırmanın Konusu	38
2.2. Araştırmanın Amacı	38
2.3. Araştırmanın Yöntemi.....	39
2.3.1. Araştırmanın Sınırlılıkları	40
2.4. Araştırma Verilerinin Toplanması	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	41
3.1. Arap Baharı Kavramı ve Tanımı.....	41
3.2. Arap Baharı Nedenleri	48
3.2.1.Siyasi Nedenler.....	50
3.2.2. Ekonomik Nedenler	56
3.2.3. Sosyo-Kültürel Nedenler	63
3.2.3.1. Sosyal Medya ve İnternete İlişkin Görüşler	67
3.2.3.2. Sosyal Hareketlerin Küreselleşmeyle İlişkisi	79
3.3. Arap Baharı'nda Geleceğe İlişkin Düşünceler (Kırılmalar ve Belirsizlikler).....	85
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	99
EKLER	105
ÖZGEÇMİŞ	106

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB** :Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
BAE : Birleşik Arap Emirlikleri
Diğ. : Diğerleri
STK : Sivil Toplum Kuruluşları

ÖNSÖZ

Hazırlamış olduğum araştırma süresince; desteğini eksik etmeyen, tecrübelerini benimle paylaşan değerli tez danışmanım Sayın Yrd.Doç.Dr.Beyzade Nadir ÇETİN'e teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam süresince önerileri, destekleri, yardımıyla yanımda olan değerli hocalarım Sayın Yrd. Doç. Dr. Ayşe MERMUTLU ve Sayın Arş.Gör. Ömer Şükrü YUSUFOĞLU' na, değerli dostlarıma ve araştırmanın uygulama kısmında verdikleri desteklerden dolayı Ortadoğu halkına teşekkür ederim.

Tez süresince, maddi ve manevi en büyük desteği vererek her zaman yanımda olan aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ELAZIĞ- 2013

Fatma SOLMAZ

GİRİŞ

Son dönemlerde Ortadoğu bölgesinde yaşanan ekonomik, sosyolojik ve siyasal gelişmeler ve toplumsal hareketler dünya kamuoyunca dikkatle izlenmektedir. Bu sıcak gelişmelerin akademik düzeyde tartışılması, ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan analiz edilerek değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Çağımızda sosyal hareketler, yerlerini yeni sosyal hareketlere bırakmaya başlamışlardır. Bu hareketler küreselleşmenin etkisiyle sınırların kalkması sonucu Ortadoğu ülkelerinde dahi kendine alan bulmuştur.

Tarihe dinamizmini veren en temel güçlerden biri de, süreklilik ile değişim arasındaki çatışmadır. Nedenler bağlamında devrimleri kesin bir formüle bağlamak zordur. Bir devrimde saptanabilen tüm nedenleri bir başka benzer ortama koyduğumuzda, devrim sonucunu vermeyebilir. Ancak hemen hemen tüm devrimlerin ortak bir paydası, olumsuz yaşam koşullarına ve yöneticilerin aşırılıklarına bir tepki olarak ortaya çıkmalarıdır. Son günlerde yaşanan Arap devrimleri de bu genel kurala uymaktadır. Pekiyi bu noktaya nasıl gelinmiştir? Değişim isteyen Arap halkları ne istemektedir? Gelecekte Arap Coğrafyası'nı nasıl bir değişim beklemektedir?

Dönüşümün yönü ve içeriğine bakacak olursak, başarı düzeyi her ülkede farklı olacaktır. Zira her Arap ülkesinde toplumsal ve siyasal dinamikler çok farklılık göstermektedir. Ortak hareket noktaları olsa da; Arap ülkelerinin kendi iç bünyelerindeki siyasal güçler toplumu kendi istekleri yönünde ilerlemeye zorlamaktadır.

Bu halk hareketleri, Mısır, Tunus ve Libya'da rejim değişiklikleriyle sonuçlanıp "devrim" statüsü kazanırken, Suriye ve Yemen gibi ülkelerde ise belirsizlik sürmektedir. Arap uyanışı, halk hareketlerinden oluşması, yöntemi ve kullanılan araçlar dolayısıyla daha önceki birçok devrimden farklı özellikler göstermektedir. Arap baharını özgün ve farklı kılan özelliklerin tespit edilmesi ve devrim süreçlerinde rol oynayan yeni aktör, araç ve metotların ortaya çıkarılması önemli hale gelmektedir.

Arap ülkelerindeki halk hareketleri bölgenin demokratik gelişmişlik anlamındaki geçmişin siyasal tecrübesini yıkmakla kalmamış, kimi analistlerin özelde İslam dünyasının ve genelde Arap ülkelerinin demokrasiyle bir arada olamayacağı savını yerle bir etmiştir. Arap politika sahnesi bu devrimlerle yeni bir boyut kazanma yoluna girmiş ve Batı baskısından sıyrılma fırsatını yakalamıştır. Sivil toplum alanında yeni sosyal

hareketlerin ortaya çıkması, İslami politik partilerin Türkiye, Tunus ve son olarak da Mısır'da iktidara gelmeleri ve demokratik dönüşümün tabana yayıldığı yapıların ön plana çıkması, Ortadoğu'da uzun yıllardır süregelen siyasi yapının temel dinamiklerinin dönüştüğü bir dönemin yaşanmasının önünü açmıştır. Bu çerçevede diktatöryal düzenlerin yıkılmasının, yeni sosyal hareketlerin ve İslami siyasi partilerin yeni Ortadoğu'nun yeni siyasal düzeninde nasıl yer bulacağı, ne tür etkilerinin olacağı ve hangi dönüşümleri ortaya çıkaracağı gibi konuların incelenmesi ve tartışılması hedeflenmektedir. Bu yüzden bu konu; güncel olması, sadece bölgesel olmaması ve bölgede yeni bir düzen oluşturacağı için çalışma açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Sosyal hareketler, insan yaşamının vazgeçilmez dinamikleri arasında kabul edilmektedir. Toplumların tarihsel süreçlerine bakıldığında meydana gelen tüm toplumsal dinamiklerin birbirleri ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Sosyal yaşamın herhangi bir noktasında meydana gelen bir değişim farklı alanları da etkileyebilir. Dolayısıyla gündeme gelen yeni bir olguyu tek başına ve tek bir değişken ile açıklamak mümkün değildir. Sosyal hareket kavramı da geçirmiş olduğu değişim dinamikleri bağlamında farklı süreçlerde farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Çalışmada da ilk bölümde sosyal hareketlerin tanımı, özellikleri, eski ve yeni sosyal hareketlerden bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; değişen ve dönüşen anlamda Ortadoğu' daki 'Arap Baharı' olarak adlandırılan hareketlenmenin ve sürecin nasıl olduğunu, nedenlerini ve gelecekle ilgili öngörülerini hakkında bilgiler sunulmuştur.

Küçük bir köye dönüşen dünyada artık bilginin ve haberlerin de yayılması kolaylaşırken, teknolojik gelişmelerle birlikte yaşanan değişim beraberinde küresel bir siyasal uyanışı da beraberinde getirmiştir. Bir yandan uydular üzerinden dünyanın değişik yerlerinden yayın yapan televizyon kanalları bir yandan da internet kullanımının yaygınlığı Ortadoğu toplumlarında da bireyselciliği özendirip geliştirirken, diğer yandan ucuzlayan ve kolay ulaşılır hale gelen bilgi daha fazla hak ve özgürlük talebini de beraberinde getirmiş olabilir. Küreselleşme süreci ile birlikte dünyanın farklı noktalarında yaşayan insanların internet üzerinden rahatça iletişime geçerek, birbirlerini etkilemesi ve birbirinden etkilenmesi, insanların demokrasi ve hak taleplerini de geliştirerek siyasal yapıları değişime zorladığı aşikar olmaktadır.

Özellikle Tunus ve Mısır gibi ülkelerde 2004 yılından beri yaygın olarak gelişen grevler, toplu gösteriler ve yürüyüşler gibi sivil itaatsizlik eylemleri baskıcı otoriter yönetimler tarafından şiddetle bastırılmaktadır. Vatandaşların taleplerine cevap vermeyen söz konusu ülke yönetimleri binlerce protestocuyu tutuklamaktan ve kitlelere karşı şiddete başvurmaktan kaçınmamaktadırlar. Bu süreçte gelişen vatandaşların daha fazla özgürlük ve hak taleplerine kulak vererek değişime ayak uyduran ülkeler katılımcı demokrasiye biraz daha yaklaşırken, vatandaşlarının taleplerine kulaklarını tıkayan Arap ülkelerinde kitlesel halk ayaklanmaları gündeme gelmekle birlikte, özellikle facebook ve twitter gibi sosyal medya ağlarının sağladığı olanaklarla küresel bilgiye ulaşmanın kolaylaşması, Arap dünyasındaki rejimlerin baskılarını ve bu ülkelerde baş gösteren ayaklanmaların hızlıca dünyaya yayılmasını sağlamaktadır. Bu ayaklanmalar sonucunda Tunus, Mısır, Libya ve Suriye de yeni siyasal oluşumların daha fazla etkisinde kaldığını ifade etmek mümkün olabilir.

Ayrıca, araştırmanın yönteminden, amacından, evren ve örnekleminden, verilerin analizinden bahsedilmiştir. Ortadoğu halkı gözüyle Arap Baharı'nın sosyal hareketler bağlamındaki algılamaları, Arap Baharı'na ilişkin görüşmelerle ilgili bulgular tartışılmıştır. Arap dünyasında neler olup bittiğini anlamaya yönelik Ortadoğu halkına sorulan sorulara katılımcılar kendilerince reel olarak gördükleri sebepler dışında olayların arkasında yatan tarihi ve sosyal sebepleri çalışmanın bu bölümünde ifade edilmiştir.

Çalışmada, sürecin ortaya çıkış nedenlerinin neler olduğu ve değişimin ne yöne evrilebileceği sorularına cevap aranmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sosyal Hareketler

1.1.1. Sosyal Hareket Kavramı ve Tanımı

Sosyal hareketleri konu edinen tüm çalışmalar öncelikle bir sosyal hareket tanımı üzerinde durmaktadır. Yapılan tanımlamalara bakıldığında ise farklılıklar olduğu gözlenmektedir. Sosyal hareketlerin meydana geliş süreçleri, amaçları, biçim ve sonuçları çoğu kez birbirinden farklılık gösterdiği için ortak bir tanımlamadan söz etmek oldukça güçtür. Sosyal hareket çalışmalarında, meydana gelen eylemlilikler hem kendi özgül dinamikleri içinde tanımlanmış hem de içinde gerçekleşmiş olduğu tarihsel ve toplumsal gerçeklik içinde açıklanmıştır. Dolayısıyla farklı zaman ve mekânlarda meydana gelen farklı sosyal hareketler için farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu anlamda her sosyal hareketin kendi özgün tarihsel ve kendine özgü biçimiyle meydana geldiği dikkate alındığında, bu kavramsal çeşitliliğin nedenleri de açığa çıkmaktadır. Tilly, sosyal hareketlerin sergilemiş olduğu tarihsel özgünlüklere dikkat çekerek, farklı tarihsel dönemlerin farklı “sosyal hareket repertuarı” olduğundan söz etmiştir (Tarrow, 1994: 32-33). Farklı sosyal hareket repertuarları söz konusu olsa da, meydana gelen toplumsal bir fenomeni “sosyal hareket” olarak adlandırabilmek için kullanılabilecek bazı ortak tanımlamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sosyal hareketler genel olarak meydana geldikleri toplumsal koşullar üzerinde ya değişmeyi gerçekleştirmek ya da değişmeye direnmek amacını taşıyabilirler. Toplumsal yaşamın oluşmaya başladığı ilk günlerden itibaren çeşitli direniş, başkaldırı ve toplumsal eylemliliklerin yaşandığı söylenebilmektedir. Ancak yine de sosyal hareketleri tarihsel ve kuramsal bir bağlama yerleştirmek bakımından hareketlerin daha çok modern topluma ait bir olgu olduğunun bilinmesi gerekebilir. Bu anlamıyla toplumsal fenomeni sosyal bir hareket olarak adlandırmanın ortak özellikleri 19.yüzyıl itibari ile sosyologlar tarafından tanımlanmaya başlandığı ifade edilebilir. Sosyal hareketi tanımlarken, Touraine'nin yaptığı gibi onu siyasal yapı ile olan ilişkisi bağlamında ele alınarak yapılabilir. Touraine'e göre sosyal hareket, “önemli kaynakların toplumsal kullanım biçimlerini, ele alınan toplumda kabul görmüş ekinsel yönelimler adına gerçekleştirmeyi amaçlayan toplu eylemler” olarak

tanımlanabilmektedir (Touraine, 2002: 88; Çoban, 2009:176). Touraine'nin yaptığı bu tanımlamaya göre, sosyal bir hareketin siyasal bir etkisinin olması gerekmektedir. Sosyal hareket, öznel çıkarlardan hareket ettiği kadar genel ve ahlaki ilkelere de başvurabilmektedir. Bu anlamıyla toplumsal bir eylemin sosyal hareket olarak tanımlanabilmesi için toplu eylemin genel amaçlarının belirlenmesi, yani toplumun genel değer ya da çıkarlarını kabul etmesi gerekmektedir.

Touraine'e göre, toplumsal hareketler toplumun içinden doğan ve onun sorunları çevresinde örgütlenen yapılardır. Touraine, toplumsal hareketi şöyle tanımlamaktadır: "Bir sosyal hareket, tarihselliğin biçimi, kültürel yatırım, bilgi ve ahlak modelleri üzerindeki hakimiyeti ya da bağımlılığı ile tanımlanan bir sosyal sınıfın, bu kültürel modellere yönelmiş çatışmacı hareketidir" . "Bir sosyal hareket kendisi aracılığıyla kültürel yönelimlerin tarihsellik alanının bir toplumsal örgütlenme biçimine dönüştürüldüğü çatışma davranışdır" (Touraine, 1999:50;Çoban,2009:176-7). Bu çatışma, iktidarın toplum üzerinde baskısının arttığı durumlarda ortaya çıkar ve toplumun umutlarını yitirdiği noktada patlamak için yer arar. Toplumsal hareketler kavramı yerine "sistem karşıtı hareketler" tanımını öneren Wallerstein'a göre: "Ezilenler kendi muhalefetlerini aralıksız bir biçimde ifade etmekte politik, ekonomik ve ideolojik bakımdan çok zayıftır. Ne var ki bildiğimiz gibi, baskının özellikle boşa çıktığı ya da yönetici katmanının gücünün sallantılı olduğu zamanlarda, hemen hemen kendiliğinden bir biçimde başkaldırımlardır" (Terence ve Wallertein,1995:34; Çoban,2009:177). Bu anlamda iktidar hedefli toplumsal hareketler; sınıf savaşının keskinleştiği durumlarda güçlenmiş ve başkaldırılara önder olmaya ya da başkaldırılar yaratmaya çalışmıştır denilebilir.Touraine'nin tanımlamasında özellikle genel ortak amaç vurgusunun öne çıkması, gerçekte sosyal hareketlerin en temel özellikleri arasında yer almaktadır. Touraine gibi Tarrow'da sosyal hareket kavramını tanımlarken, kolektiviteden yola çıkmaktadır. Tarrow'a göre sosyal bir hareketin meydana gelebilmesi için insanların örgütlenmiş olmaları gerekmektedir. Ancak Tarrow, bu kolektivitenin ayırt edici özelliğinin onun çatışmacı doğasında aranması gerektiğini vurgulamaktadır (Tarrow, 1994:2-3). Sosyal bir hareketin tüm katımcıları hedefleri doğrultusunda eylemde bulunurken, karşıtları ya da otoritelerle çatışmacı bir ilişkiye girmektedirler. Sosyal hareketlerin sahip oldukları bu temel özellik, onu diğer kolektivitelerden ayırmaktadır. Tarrow'un yaklaşımına göre sosyal hareketler, "çatışmacı kolektif eylem"(contentious collective action) olarak da ifade

edilebilmektedir (Tarrow,1998:3). Sosyal hareket kavramının tanımlanması konusunda detaylı bir açıklama sunan Melucci'ye göre ise bir sosyal hareketin dayanışmaya ve çatışmaya dayalı olmakla birlikte, sistemin sınırlarını zorlayan bir nitelik de taşıması gerekmektedir(Melucci, 1999: 87). Kitlese hareket ve sosyal hareket kavramlarının ayrımlarından yola çıkan ve yukarıda isimleri belirtilen teorisyenlerin yaklaşımlarının yanında Melucci bir adım daha ileri giderek sosyal hareketleri sistem fikri ile karşı karşıya getirmiştir. Böylece sosyal hareket kavramının sınırları daha net ve kesin biçimde tanımlanabildiği görülmektedir.

Genel bir bakış açısından sosyal hareketler, sıradan insanların toplumu bazı açılardan değiştirmek için bilinçli, planlı ve sürekli çabaları olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda sosyal hareket, kolektif kimliği paylaşabilme yeteneğine sahip aktörlerin dayanışmasına dayalı ve örgütlenmesine bağlı olarak gelişen ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket biçimi olarak ifade edilebilir.

Kolektif hareket teorisyenlerinden Smelser; kolektif davranışı, modernleşme sürecinin doğurduğu yapısal değişimlere tepki olarak ortaya çıkan irrasyonel ve geçici hareketler olarak değerlendirir (Smelser,1962; Çayır,1999:14). Bu tip bir analiz ilk önce sosyal hareketleri uçta olarak nitelemekte, fakir ve köksüz insanların da bu hareketlerin toplumsal tabanını teşkil ettiğini ileri sürmektedir. İkinci olarak sosyal hareketleri, modernleşme sürecinin meyvelerinden herkes faydalandığında zayıflayacak geçici bir olgu olarak algılanmaktadır (Offe,1985:839-40;Çayır,1999:14). Dolayısıyla klasik sosyal hareketler sosyolojisi, değişimin gerçek dinamiğinin toplumda değil tarihte yattığını ileri sürmektedir. Bazı tarihselci öngörüler ışığında, tarihin önceden belirlenmiş kurallarına göre ilerleyen bir toplum tasavvur eden klasik yaklaşım, sosyal hareketleri belirli evreler çerçevesinde ele almaktadır (Tilly,1985:737;Çayır,1999:14).Sosyal hareketleri, süre giden yapısal değişimlerin sadece birer yansıması olarak nitelendirilmektedir. Diğer bir deyişle bu paradigmada; sosyal hareketler, sosyal ve ekonomik kriz zamanlarında ortaya çıkan birer “ateş” gibidir (Sztompka,1994:296; Çayır,1999:14). Bu tip bir açıklamanın altında yatan iddia ise, değişime sebep olanın sosyal hareketlerin değil tarihsel zorunluğun olduğudur (Çayır,1999:14).

Sosyal hareketlerin varlık nedeni sürekli olarak tartışıla gelen bir konudur. Sosyal hayatta var olan huzursuzlukların kaynağı genellikle işsizlik, yoksulluk,

yolsuzluk veya siyasi baskı ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılması olarak söylenebilir. Bundan dolayı sosyal hareketler çoğu zaman toplumsal huzursuzluk ve dengesizliklerin kaynağını oluştururken bazen de yaşanan olayların tabii sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir.

Dolayısıyla; sosyal hareketlerin toplumsal değişim ve dönüşümlere bağlı olarak ortaya çıktığı ve geçmişteki birtakım tasavvurlardan etkilendiği sonucuna varılabilir. Sosyal hareketlerin kolektif bir kimliğe dayalı, organize olmuş, çatışmacı ve süreklilik arz eden bir yapıya sahip olması, aynı zamanda bu hareketlerin nitelikleri olarak da kabul edilebilir. Yani, sosyal hareketleri toplumda değişimi amaçlayan organize oluşumlar olarak ifade etmek mümkün olabilir.

Bilimsel olarak sosyal hareketleri “a)Yapısal durumdan, b)Yapısal gerginliklerden, c)Umumleşen bir inancın gelişmesi ve yayılmasından, d)Hızlandırıcı etkenlerden, e)Eylem için katılanların seferber kılınmasından ve f)Sosyal denetleme işleminden kaynaklanan” (Türkdoğan, 1977: 28) eylemler olarak saymak mümkündür.

Bu bağlamda Ortadoğu’da yaşanan sosyal devrimlere bakıldığında, Ortadoğu’da (Arap Dünyası’nda) olayların temelinde; yöneticilerin işsizlik, yoksulluk, halkın taleplerine kulak vermeme, aşağılama ve tahkir, demokrasi ve demokrasi kültüründen habersiz “cahiller sürüsü” nazarı ile bakma gibi nedenlerin etkin olduğu söylenebilir. Tunuslu gencin maruz kaldığı insanlık dışı muamele, olayları tetikleyen kıvılcımdır. Bireysel temel hak ve özgürlükler, demokrasi ve demokrasi kültürünün eksikliği de olayların yaşanmasında etkin olmuştur (Taşkesen,2011;263-264). Nitekim değişmeyi ve dönüşmeyi gerekli kılan sosyal hareketlerin toplum(lar) üzerinde önemli etkilerini ifade etmek mümkün olabilir.

Demokratik toplumlarda toplumsal sorunları dile getirmek, sorunlara dönük talepler ve çözüm önerileri geliştirerek kamusal alanda tartışmak ve siyasal alana taşımak sosyal hareketler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu hareketler içinde yer almak, yurttaşların örgütlenme ve düşüncelerini ifade etme özgürlükleri bağlamında temel insan haklarından biri olmaktadır.

1.1.1.1. Eski Sosyal Hareketler

Eski sosyal hareketler, genel olarak 19.yüzyıldan itibaren sanayi kapitalizminin ve üretim biçiminin taşıdığı toplumsal ilişki ve çelişkilerin dünya ölçeğinde kendisini göstermesine paralel olarak ortaya çıkan “sınıf” ve “ulusalci” hareketlerden oluşmaktadır. Her iki tip hareketin amaçları ve gerçekleşme koşulları birbirlerinden farklılık göstermiş olsa da taşıdıkları özellikler açısından aynı sosyal hareket türü içinde değerlendirilebilmektedirler. Bu anlamda çok genel olarak bakıldığında bu hareketlerin “eşitlik” talepleri üzerinde ortaklaştığı söylenebilir. Sınıf ve ulusalcı hareketleri ortak bir tabanda birleştiren eski sosyal hareketlerin temel özelliklerinden biri, bu hareketlerin devlet iktidarını ele geçirme mücadelesidir. Bu hareketler, modern dünyanın temel yapısı olarak devleti hedef almışlardır. Dolayısıyla bir şeyleri değiştirmek adına kendi devlet aygıtlarının denetimini ele geçirme çabası içindedirler. Eski sosyal hareketlerin taşıdıkları bu önemli özellik, aynı zamanda onu yeni sosyal hareketlerden de ayıran en önemli niteliklerden bir tanesidir (Offe, 1999: 15; Çayır,1999:15).

Eski sosyal hareketlerin on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın ilk yarısı boyunca Batı Avrupa’da ortaya çıktığı söylenmektedir.1848 devrimsel dalga, Paris komünü, 1917 Sovyet devrimi ve 1918’de Cordobo’da yaşanan üniversite reform hareketi, eski sivil hareketlerin sembolik örnekleridir. Onların sosyal temelleri sınıf, ırk ve sosyal şartların somut sınırları tarafından belirlenmiştir. Onlar genellikle yereldir, fakat bazen ulusal ya da uluslararası alanda devrimsel ya da reform süreçlerine dahil olmuşlardır.“Eski” sosyal hareketler ekonomik-politik protestoya vurgu yapmıştır. Başlıca iddiaları maddeci olmalarıdır. Demokratikleşme, oy verme hakkı ve hakların eşitliği gibi politik ve ahlaki de olabilir. Grev ve gösteri en göze çarpan eylem repertuarıdır. Katılımcıların genç olmasına rağmen, eski sosyal hareketler genç hareketi olarak görülmemiş, onlar daha çok yetişkin mücadelecisi olarak kabul edilmiştir. Sözel dil (mitingler), mücadelenin estetiği (“hayat bir mücadeledir”) ve Guttenberg galaksisinde bulunan kültürel üretim (gazeteler,broşürler,kıtaplar) bu hareketlerin kültürel özelliklerini oluşturmaktadır.Eski sosyal hareketlerin temelinin grup üyeleri ile grup dışındaki kişilerin ayrımını açık bir şekilde yapan kimlik, sembol ve işaretleri kadar güçlü iç uyumu olan yerel gruplara dayandığı bir grup benzetmesi ile buradaki etkin organizasyonel model tanımlanmaktadır (Feixa ve d.,2009:426). Bu anlamda bakıldığında, eski sosyal hareketlerin daha çok ekonomi ve siyasi temele dayandığını ifade etmek yanlış olmaz.

1850'li yıllardan sonra hız kazanan eski sosyal hareketlerin muhalefetlerinin "sürekli" olduğu söylenebilmektedir. Ancak bu muhalefet başlangıç aşamasında çoğu kez gizli kalmıştır. Bu nedenle de eski sosyal hareketlerin genellikle baskının arttığı, beklentilerin boşa çıktığı ya da yönetici gücün sallantı olduğu dönemlerde kendiliğinden ortaya çıktığı söylenir. Eski sosyal hareketlerin sergilemiş olduğu bu nitelik, sosyal bilimler literatürünün de bu tip toplumsal fenomenleri daima kriz, bunalım ve yapısal gerginlik dönemleri ile ilişkilendirmesine yol açmıştır (Çayır, 1999: 17). Devrim kavramın göz atılacak olursa kavramın farklı tanımları ile karşılaşılacağı Biesanz ve Biezans'a göre (1973: 557; Erkilet,2010:47), olgunun rejim değişikliği ve şiddet unsuru içermek durumunda olmadığını belirtirken, Avon (1970: 135; Erkilet,2010:47) olguyu "bir rejimin bir diğeri tarafından aniden ve şiddete başvuru olarak yerinden edilmesi" biçiminde tanımlamaktadır. Yine Biesanz ve Biezans (1973: 557; Erkilet,2010:47), endüstri devrimini bir devrim olarak kabul ederlerken, Avon (1970: 135; Erkilet,2010:47) kendi devrim tanımı gereği bunu kabul etmemekte ve kavramın yanlış kullanımlarından biri saymaktadır. Benzer biçimde, Avon, Alexis de Tocqueville'in saray devrimleri olarak sınıfladığı (Denisoff ve Wahrman 1975: 506; Erkilet,2010:47) ve sadece yöneten kişinin değişmesi ile vasıflanan devrimleri devrimden saymaktadır. Saray ile zindan arasındaki gidip gelmeler arasında hiçbir kurumsal değişimin söz konusu olmadığını belirtmektedir (Erkilet,2010:47).

Eski sosyal hareketlerin ilk temsilcisi olan sınıf hareketlerinin temel amacı, kapitalist sistemin yaratmış olduğu sınıfsal çelişki ve eşitsizliklerin yok edilmesidir. Bu hareketler emek eksenli bir sistem kurma ideali taşırlar. Bir yandan milliyetçi söylemlerden feyz alan ulusalcı hareketler vatandaşlık üzerinden mücadele ederken, diğer taraftan emperyalist ve sömürgeci devletlere karşı iktisadi ve siyasi bağımsızlık elde edilmek amaçlanmıştır (Yenal ve Kırılı, 2005: 11).

Her iki biçim de aynı hareket noktasından yola çıkmış olsalar da, sorunu tanımlama bakımından birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Sınıf hareketleri; baskıyı, işverenlerin ücretliler, burjuvazinin de proleterya üzerindeki baskısı olarak tanımlamışlardır. Ulusal hareketler ise, baskıyı, bir etnik ulusal grubun bir diğeri üzerindeki baskısı olarak tanımlamışlardır (Arrighi, Hopkins, Wallerstein, 1995: 7; Çımrın, 2010:51). Dolayısıyla da her iki yaklaşım da iktidara ve iktidarın üretilme biçimlerine karşı gelmektedirler. Ancak bu hareketler temel ortak formlarına rağmen sorunu tanımlayışları ve katılımcılarının toplumsal temelleri bakımından birbirlerinden

farklılık göstermektedir. Sınıf ve ulusalcı hareketlerin eski sosyal hareketler kategorisi altında toplanabilmesinde, bu hareketlerin toplumsal yapı ya da sistemde köklü ve daha genel bir değişimi amaçlamalarından kaynaklanmaktadır. Toplumsal düzenin herhangi bir unsurunu ya da kötü giden bir durumu düzeltmekten daha çok tüm sistemin değişmesi gerektiği anlayışı hakim olabilmektedir (Çımrın, 2010:51).

1.1.1.2. Yeni Sosyal Hareketler

Sosyal bilimler literatürüne bakıldığında; yeni sosyal hareketler olarak kabul gören yeni sosyal hareketler farklı tanımlamalarla ifade edilmektedir. Bunun yanında katılımcılarının daha çok kentli ve orta sınıf çalışan insanlardan oluşması, bu hareketleri geçmişin klasik hareketlerinden ayırabilmektedir. Yeni sosyal hareketlerin, farklılıkların tanınması talebi, aynı zamanda bu tür sosyal hareketlerin en belirleyici özellikleri arasında sayılabilmektedir. Bilinen ve klasik olarak kabul edilen siyasi stratejilerin yeni sosyal hareketler bağlamında çekiciliğini yitirmesi, eski sosyal hareketlerde de ifade edildiği üzere, bu hareketler açısından devlet iktidarını ele geçirmeyi, toplumsal dönüşüm için bir ön koşul olmaktan çıkarabilmektedir. Dolayısıyla bu hareketler doğrudan sisteme karşı muhalefet yapmaktan öte, sistemin yaratmış olduğu eşitsizliklere dikkat çekerek, çözüm yolu üretmeye çalışmaktadır.

“Sözde yeni sivil hareketler 2. Dünya Savaşı sonrası Kuzey Amerika ve Avrupa’da ortaya çıkmıştır (1950-1970).1964’de Berkeley’deki ve 1968’de Paris, Roma, New York ve Meksikadaki öğrenci temelli kriterlere yoğunlaştırılmıştı; nesil,cinsiyet, cinsel eğilim, duygu ve etnik köken(özellikle siyahiler, Chicanolar, Kızıl Detililer gibi marjinal gruplar).Yeni sivil hareketlerin bölgesel temelleri yereliktan uzaklaştı ve bölgesellik ve uluslararasılık üzerine kurulmuştur. Çevreciler, barışçılar, geyler, lezbiyenler ve karşıt kültürel hareketler ve bu hareketin örnek özellikleriydi. Gösteriler ve toplantılar gibi geleneksel eylemler etkin bir rol oynasa da, en göze çarpan eylem repertuarları renkli bir çeşitliliğe sahipti(oturma eylemleri,olaylar). Bazı katılımcıları yaşlılar olsa da, “Yeni Sivil Hareketler” genellikle gençlik ve cinsiyet temelli hareketler olarak düşünülmüştür, çünkü onlar gençliğin özgürleşmesi ve cinsiyet özgürlüğünü vurgulamıştır. Gençlerin sayısız genç mikro kültürlerin oluşmasına sebep olmuştur ve bu mikro kültürlerin oluşmasına sebep olmuştur ve bu mikro kültürler ülkeler arası boyuttadır ancak her bir ülke ülkede çeşitli şekillerde olduğu varsayılmaktadır. Büyük ölçüde ilgili çalışmalarda dahil olmak üzere yeni sivil

hareketler sosyal bilimciler tarafından geniş çapta analiz edilmiştir” (Feixa ve diğ.,2009:427).

Sosyal hareketlerin tarihsel değişim sürecinde 19. yüzyıl itibari ile gündeme gelmelerinden sonra toplumsal yaşamda da büyük değişimler gözlemlenmeye başlamıştır. Eski sosyal hareketlerin amaçlarına ulaşma konusunda yaşadıkları tüm hayal kırıklıklarına karşın, iktidarı kısmen ya da bütünüyle devralmaları ile birlikte toplumsal yaşamda yeni sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Eski sosyal hareketler, iktidar olarak devlet yönetimini ele geçirmeyi amaç edinmiş oldukları için toplumsal yaşamda var olan diğer başka eşitsizlik ve çelişkilerin önüne geçmeyi de başaramamışlardır. Gerçekte bu durum toplumsal yaşamın doğası gereği de mümkün değildir. Aksine bugüne kadar kurulmuş olan hiçbir toplumsal düzen ya da sistem, o toplum içinde yaşayan tüm insanları mutlu ve memnun edecek olanakları yaratamamıştır. Yeni sosyal hareketlerin gündeme gelmesindeki başat belirleyici unsur da değişen toplum ve mekan yaşantısıyla birlikte ortaya çıkan yeni çelişki ve eşitsizliklerin yarattığı hayal kırıklıklarıdır. Söz konusu olan yeni çelişki ve eşitsizlikler büsbütün toplum içinde ilk defa gözlemlenen olgular değildir. Ancak bu çelişki ve eşitsizlikler, kentleşme ve kent yaşamının öne çıkması ile öylesi bir noktaya gelmiştir ki, toplumsal alanda yeni mücadele alanları başlatmıştır. Bu anlamda toplumsal cinsiyet, ırk, çevre, etnik kimlik gibi konular etrafında örgütlenen grupların “farklılıkların tanınması talebi” ile ortaklaştığı söylenebilmektedir (Yenal ve Kırılı, 2005: 11). Görülmektedir ki; yeni sosyal hareketleri daha çok kentsel bir nitelik gösteren hareketler olarak belirlenebilmektedir. Yani bu hareketler genel olarak kent merkezlerinde, şehir yaşamının sunmuş olduğu olanaklar üzerinde yükselmektedir. Toplu yürüyüşler, sokak gösterileri, mitingler ile eylemlilik süreçlerini meydana getiren bu hareketler, kent yaşamının dinamikleri ile beslenebilmektedir.

Yeni sosyal hareketler kavramının 1960’lı yılların sonundan itibaren ortaya çıkan ekoloji, feminist, savaş karşıtı, cinsiyet hakları ve azınlık hareketlerini ifade etmek üzere kullanılmaya başlandığı söylenebilmektedir. Sosyal hareketler tarihçesi açısından “yeni” ifadesinin kullanılması, eski sosyal hareketlerden farklı olan bir sosyal hareket türünün gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Her iki hareket türü de amaçları, konuları, örgütlenme yapıları, meydana geldiği sosyal ve politik ortamları, katılımcılarının nitelikleri (sınıf yapısı) vb. özellikler dikkate alındığında birbirlerinden

oldukça farklıdırlar. Bu anlamda fenomen için kullanılan yeni vurgusunun tanımlayıcı olmanın ötesinde bu hareketlerin amaçlarına ulaşmak için izlemeleri gereken yola ilişkin anlamlar da içerdiği söylenebilir. 1960'lı yıllardan sonra hız kazanan bu tür hareketleri “yeni” kılan en temel özelliklerden birisi de çatışma alanını ekonomik, endüstriyel alandan kültürel alana kaydırmasıdır. Politik amaç olarak devlet iktidarını amaçlamadıkları gibi, eski sosyal hareketlerden farklı olarak ekonomik unsurlardan daha çok kültürel alanlarda mücadele etmenin gerekli olduğunu savunmuşlardır. Ortaya çıkan bu yeni mücadele alanı, hareketlerin yeniliği kadar bu hareketlerin içerisinde yer aldığı toplumsal formasyon (sanayi ötesi toplum) ve kent yaşamı ile de ilişkilendirilmektedir. Bu yaklaşıma göre ileri sanayi toplumları bilim ve teknolojiye gelişmeler sayesinde, toplumsal ilişkilerin “bilgi” temeli üzerinde şekillendiği yeni bir toplumsal formasyona doğru evrilmektedir (Touranine, 2002: 274). Eski sosyal hareketler özellikle de işçi baskı gruplarını ve yoksulları içinde barındırırken, yeni hareketler içinde yeni orta sınıfın öne çıktığı söylenebilmekte ve yeni toplumlarda insan gücüne bağlı hareketlerin daha farklı bir şekle büründüğü görülmektedir. Artık söz konusu olan üretim araçlarının yönetimi için çatışmak değil; eğitim, kültür, azınlık hakları, cinsiyet hakları, farklılıkların tanınması vb. alanlar için çatışmak önemlidir.

Bu çerçevede başka bir ifadeyle yeni sosyal hareketlerin nitelikleriaşağıdaki şekilde belirlenebilir. Bunlar (Çopuroğlu ve Çetin, 2010:73-74) :

“1- Yeni sosyal hareketler, ekonomik olmayan taleplere de yönelmişlerdir.

2-Yeni sosyal hareketler, eski bürokratik örgütlenmelerden farklı olarak anti bürokratik bir biçimde yapılanmaya başlamıştır.

3-Yeni sosyal hareketler, liderlik anlayışı ve bir kahraman önderliğinde birleşme yerine, gönüllülük esası ile süreçte eşit yönetim hakkına sahip aktivist birliktelikleri olarak ortaya çıkmıştır.

4-Yeni sosyal hareketler, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden sonuna kadar faydalanmaktadır. Bu hareketlerin yayılması ve kapsamının genişlemesi bu gelişmelere paralel bir şekilde gerçekleşmiştir”.

Bu açıdan bakıldığında yeni sosyal hareketler, öncenin ekonomi temeline dayanan çıkışları yerine farklı alanlardan kaynaklanan nedenlere bağlı olabilmektedir. Ayrıca örgütsel hiyerarşinin daha zayıf olduğu ve bilişim teknolojilerden faydalanan gönüllülerin daha çok katıldığı bir oluşum olarak görülmektedir.

Gerçekleşen toplumsal değişme sürecinde de sanayi toplumunun “maddi” değerlerinden sanayi ötesi toplumun maddi alanın ötesindeki değerler sistemine geçtiği ifade edilebilmektedir. Farklı bir bakış açısı geliştiren Cohen ise yeni sosyal hareketlerin “yeni”liğinin bu biçimde açıklanmasını kabul etmemektedir. Cohen, yeni sosyal hareketlerin yeniliğinin tarih felsefesi bağlamında yeni bir tarihsel dönemle (sanayi ötesi toplum) temellendirilmesinin yeterince açıklayıcı olmadığını savunmaktadır. Cohen’e göre hareketin yeniliği “kendini sınırlandıran radikalizm” olarak nitelendirilebilir. Kendini sınırlandıran radikalizm, yeni hareketlerin devrimci hülyalardan vazgeçerek, siyasi ve ekonomik sistemlerin özerk işleyişini öngören bir sivil toplumu savunmalarını ifade etmektedir (Çayır, 1999: 18). Her iki yaklaşım da göz önünde bulundurulduğunda herhangi birinin konunun gereği olarak dışarıda bırakılmasının mümkün olmadığı gözlenmektedir. Yeni hareketlerin karakteristikleri göz önünde bulundurulduğunda hem yeni bir tarihsel sürece denk geldiği hem de eskinin sosyal hareketlerinden niteliksel farklılıklar taşıdığı söylenebilmektedir. Bu anlamda yaklaşımlar arasında ortaya çıkan farklılığın yeniliğe olan bakış açısından kaynaklandığı ifade edilebilir.

Mevcut toplumsal zaman ve düzenin, bilinçli olarak ya yaşanmış bir geçmişe ya da yaşanılması tasarlanan geleceğe ait bir yansıtma ile aşılması için duyulan arzu, tüm sosyal hareketlere içkin bir durumdur (Göle, 2000:26) Tasarladığı bir modeli olan sosyal hareket, yerleşik kurumlar alanındaki toplu eylemler yoluyla ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe ulaşmayı sağlayabilmek için girişilen toplu bir çabalama (Giddens, 2000:541) sürecidir.

Yeni sosyal hareketlerin diğer bir önemli özelliği ise, tüm muhalif hareketleri bir bütün çatı altında toplamasıdır. Yani yeni sosyal hareketlerin örgütlenme ve hareket biçimleri açısından da eski hareketlerden farklı oldukları söylenebilir. 1970’li yıllar, bu özelliği ile bir anlamda geçmişten kopuşu sergilemektedir. Tüm yerküre üzerinde işçi, öğrenci, feminist, çevreci ve siyah hareketlerin birlikte yürütüldüğü gözlenmiştir. Bir hapisane kaçağı ve aynı zamanda döneminin en önemli düşünür ve yazarlarından biri olan Jean Genet, bir homoseksüel ve Fransız olarak Amerika’daki *Black Panther Party* (siyah hareketi) içinde etkin bir rol oynayabilmek için öğrenci hareketinin etkinliğinden faydalanma yoluna gitmiştir. Kabaca bakıldığında 60’lı ve 70’li yılların, Genet gibi birçok örneği içinde barındırdığı söylenebilmektedir. Bu anlamda yeni-kentsel sosyal hareketlerin eski sosyal hareketlerden tamamen farklı olarak iç içe ve birlikte hareket

edebildikleri söylenebilmektedir. Yeni sosyal hareketlerin farklı versiyonlarının özdeş kök ve sonuçlara sahip oldukları da söylenemez. Ancak bütünleşmiş bir durumdadırlar. Oysa geçmişin sosyal hareketlerinin bazı durumlarda üretilen politika ve ideolojiler bağlamında karşı karşıya geldikleri dahi söylenebilmektedir. Yeni sosyal hareketler tikel ve farklı tarihleri açısından farklı kültürel, ekonomik ve politik süreçler içinde yer almış olsalar da, iktidara ve onun üretilme biçimine birlikte karşı çıkmaktadırlar. Bu anlamda yeni-kentsel sosyal hareketler, yalnızca onları dizginlemeye çalışan çeşitli bürokratik güçlere karşı değil, aynı zamanda onları yeni bürokratik örgütlerin oluşumuna ve eskilerin güçlenmesine yöneltmeye çalışan tüm çabalara karşı mobilize olmuşlardır (Arrighi, Hopkins, Wallerstein, 1995: 38-40; Çımrın, 2010:53). Genet'in de içinde yer almış olduğu siyah hareketi yalnızca derisinde bu rengi taşıyan insanları değil, toplumun çeşitli katmanlarında ikinci cins olarak baskı görenleri de (kadın, homoseksüel vb.) içermektedir. Yeni toplumsal hareketlerin bu yapısı, hareketlerin "içsel" örgütlenmesi hakkında da bilgi sunmaktadır. 1960'lı ve 70'li yıllarda gündeme gelen yeni kentsel toplumsal hareketlerin meydana geliş koşulları dikkate alındığında, eski sosyal hareketlerden farklı olarak ne bir bunalım ne de bir kriz döneminden söz edilebilmektedir. Çünkü bu hareketler daha çok demokrasi, sivil toplum ve çoğulculuk anlayışı ve kent yaşamı ile açıklanabilmektedir (Çayır, 1999: 15). Yeni toplumsal hareketler, ekonomik ya da sosyal bir çöküşün yansıması olarak gündeme gelmemişlerdir. Aksine toplumsal yapıda demokrasi ve sivil toplum anlayışının güçlenmesi ile birlikte hız kazanmıştır. Savundukları idealler maddi olmaktan çok kültürel olduğu için mücadele edinilen alan da sivil topluma kaymıştır. Sivil toplum alanında bu hareketler, demokrasi idealleriyle birlikte eski politikalardan farklılaşıp, eşitlik, farklılık, katılım ve kimlik inşası gibi konularda yoğunlaşmışlardır. Özellikle de yeni kimlik politikalarının savunulması anlayışı ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla yeni sosyal hareketlerin temel çatışma alanlarından bir tanesinin kimliğin kurgulanması olduğu söylenebilir (Çayır, 1999: 27). Yeni sosyal hareketlerin farklılaştığı diğer bir nokta ise katılımcılarının niteliğidir. Yani yeni sosyal hareketleri temsil eden sınıf yapısının da değişmiş olduğu söylenebilir. Yeni-kentsel sosyal hareketlerin katılımcıları ile ilgili olarak belirtilebilecek en çarpıcı nokta, bunların kendilerini tanımlamalarının ne oturmuş siyasal kodlara (sağ-sol, liberal, muhafazakar vb.) ne de sosyo-ekonomik kodlara (işçi sınıfı, orta sınıf, fakir vs.) dayanmadığıdır (Offe, 1999: 66).

“Yeni” toplumsal hareketlerin en önemli özelliklerinden birinin otonomi ve kimlik üzerinde durmaları olduğu iddia edilmektedir. Yine bu hareketler iktidar mücadelesi vermekten çok savunma nitelikli hareketlerdir. Bir diğer iddia veya atfedilmiş özellikse, gündelik hayatın politizasyonudur. Dar sınıfsal iktisadi çıkarlara dayanmamak, kısmi vaatlerde, taleplerde bulunmak ve farklı toplumsal katmanları harekete geçirebilme yeteneği de “yeni” toplumsal hareketlerin mütemmim cüz’ü sayılmaktadır (Çetinkaya,2008:36). Bu açıdan bakıldığında,yeni sosyal hareketlerin tanımlarının biçimlenmesinde sosyo-ekonomik ve politik konularının safdışı bırakıldığı görülmektedir. Bu hareketler içinde eğitilmiş yeni kentli orta sınıfın öne çıkmış olduğu, yapılan çalışmalarla bilinmekte olup; eski sosyal hareketlerin yüksek tepkili katılımcılar yerine; eğitilmiş, sivil toplum içinde hareket eden, çalışan orta sınıfın etkin olduğu grupla ön plana çıktığı görülmektedir.

Hellman ise; “Meksika hareketlerine ilişkin çalışmasında da, geçmişe ilişkin bir kopuştan çok bir süreklilikle karşılaştığını ifade etmektedir. Kırsal hareketlerin ne temel amaçlarının ne de taktik ve stratejilerinin çok belirgin bir şekilde değişmediğini iddia etmektedir. Bu süreklilik, Meksika politik sistemindeki yavaş değişimi yansıtmaktadır. Eski örgütlerin stratejisi, tıpkı yeni olanlar gibi, kendilerini önce yerel sonra ulusal düzeyde güvenilecek bir güç olarak oluşturmak ve eninde sonunda devletten tavizler koparmak biçimindedir. 1968’den önce kullanılan teknikler bugünkü hareketler tarafından kullanılan baskı ve seferberlik taktiklerinden çok farklı değildir. Gösteriler, oturma eylemleri, protesto yürüyüşleri, dilekçe vermeler ve mektup yazma kampanyaları eski hareketlerin kullandığı taktiklerdir (Hellman, 1994: 130). Nitekim eski sosyal hareketlerde kullanılan yöntem ve taktiklerin yeni sosyal hareketlerden tamamen farklı olmadığı, aralarında bir ilişki ve benzerlik olduğu görülmektedir.

Nitelikleri bakımından birbirinden tamamen ayrılmakla birlikte “eski” ile “yeni” paradigmaya göre bir temel ilke değişmemektedir; kolektif eylem. Kolektif eylem, batılı demokratik toplumlar için doğal kabul edilir (Sanlı, 2005: 18). Aynı zamanda toplumsal ve siyasal sorunların ortaya konulması ve bu çerçevede yaratılan kamusal fikri açısından da vazgeçilmez olmaktadır.

Yıllardır Ortadoğu toplumlarının sosyokültürel dönüşümleri üzerine çalışan sosyologlardan Asef Bayat, Ortadoğu toplumları için batılı anlamda bir sosyal hareket pratiğinden söz etmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Ona göre bu toplumlarda

mevcut yönetimlerin otoriter yapılarının izin vermemesinden dolayı batılı anlamda özgür ve doğrudan, örgütlü ve açık bir sosyal hareketin olmadığını ancak, buraya sadece söz konusu batılı modellerle bakılarak karar verilemeyeceğini ifade etmektedir. Ona göre burada başka türlü bir sosyal hareket vardır; bunlar, hareketsiz sosyal hareketlerdir (Bayat, 2004:10).

Hareketsiz hareketin sahipleri kent mağdurlarıdır; kentin kendini doğrudan ifade etme araçlarından yoksun olan zayıf sakinleridir. Bu sakinler milyonlarca kent yoksulu, Müslüman kadın ve gençten oluşmaktadır ve genelde hareketsiz hareket, kolektif olmayan aktörlerin kolektif hareketlerine işaret etmektedir. Bunlar nadiren bir ideoloji ya da tanınan bir lider ve örgüt kanalıyla olsa da, parçalı ama sosyal değişimi tetikleyen benzer faaliyetler içindeki çok sayıda sıradan insanın paylaştığı gündelik hayat pratiklerini içermektedir (Bayat, 2010:14). Dolayısıyla, bu insanların Batılı sosyal hareketlerde olduğu gibi protestonun siyaseti değil, pratiğin siyasetidir, doğrudan ve birbirinden farklı hareketlerle gerçekleştirilen çözüm siyasetidir (Bayat, 2004: 20). Bu siyasetin icra edildiği mekan ise gündelik hayatın akıp gittiği ve insanların en kolay ulaşabildiği sokaklar olabilir.

“Sokaklar, gezip dolaştığımız, evlerimizi inşa ettiğimiz, alışveriş yaptığımız, aşık olduğumuz, arkadaşlıklar kurduğumuz, sohbet ettiğimiz, kızdığımız, kavga ettiğimiz, yürüdüğümüz, koştüğümüz, kaçıp saklandığımız ya da toplandığımız yerlerdir. Yani gündelik hayatın aktığı yerlerdir. Kültürel, ekonomik, siyasal olanla gündelik olanın iç içe geçtiği, kol kola gezdiği yerlerdir sokaklar. Sokaklar aynı zamanda, iktidarın sürekli gözetlediği, denetlediği, düzenlemek istediği ve bunun için sürekli kurallar koyduğu yerlerdir. Çünkü sokak, iktidarı tedirgin eden, sakinlerinin muhalefet potansiyeli taşıdığı yerlerdir de aynı zamanda. Ve sokak hem iktidarın hem de muhalefetin üretildiği yer olması özelliğiyle siyasal olanın mekânıdır. Sıradan insanlar hak arayışına bu sokaklarda girer. Bu sokaklarda kendini yöneten otorite karşısında sesini yükseltir, itiraz eder ve karşılığında ödünler koparır ya da yine bu sokaklarda sessizce, arkadan dolanarak iktidarın sınırlarına girmeye çalışır, elinde olmayana sessizce el uzatır ya da kaçış noktaları bularak denetimden kurtulur. Sendikalardan, siyasal partilerden, iş yerlerinden çıkıp gündelik hayatın aktığı sokaklarda icra edilen bu mücadeleci siyaset biçimine “sokak siyaseti” (Bayat, 2004: 54) adı verilmektedir”. Bu siyaset biçiminin sessiz formu yukarıda bahsedilen

hareketsiz sosyal hareket olabilir. Sokak siyasetinin sesli ve kolektif harekete dönüşmüş formu ise yakın zamanda kendini Arap Baharı'nda göstermektedir.

1.1.2. Sosyal Hareketlerin Yapısı ve Kolektif Davranışlar

Tarihsel süreç içinde sosyal hareketlerin bir analizi yapılmaya çalışıldığında genellikle tarihsel dönüşüm dinamikleriyle baş başa giden bir harita çizilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda çoğunlukla tarihsel dönüşümler üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından önce de birçok toplumsal eylem yaşandığından sosyal hareketlerin, çoğu kez toplumsal krizlerle özdeşleştirilmiş olduğu söylenebilir. Toplumların gelişim ve değişim çizgileri incelendiğinde bir toplumda daima toplumsal bir hareketin boy vermesine yol açabilecek yeterince hoşnutsuzluğun olduğu görülmektedir.

Gladwin'e göre "bu hoşnutsuzlukların bulunuşu kendi başına sosyal hareketlerin belli bir ortam ve zaman dilimi içerisinde ortaya çıkışını açıklayabilmek için yeterli bir dayanak noktası oluşturmamaktadır" (Gladwin, 1999: 127). Bu anlamda sosyal hareketleri tarihsel bağlama yerleştirmek bakımından hareketlerin modern topluma ait bir olgu olduğunun belirtilmesi gerekeblmektedir.

Bir çeşit gerginlikler aslında birçok sosyal huzursuzlukların da kaynağını teşkil etmektedirler. Devyant (sapkın) davranışlar dediğimiz ve toplumun hoşgörü sınırları dışına taşan; akıl hastalıkları, cinayetler, ilaç alışkanlıkları, intiharlar, fuhuş, ırk ayırımları, siyasi-etnik gruplaşmalar, ailede çözümler, çocuk suçluluğu, afetler, kaçakçılık, kan gütme, gecekondular ve trafik problemleri bunlar arasındadır. Bu bakımdan sosyal hareketler, teknolojik ilerlemelerin etkilediği toplum imajının ürünüdürler. Çünkü, teknolojik toplumlar, amaçlar ile bu amaçları gerçekleştiren araçlar arasındaki dengeyi sürekli olarak bozmaktadırlar. Durkheim'in "anomia" adını verdiği normal kuralların engellenmesi, iş bölümü ve uzlaşma sonucu ortaya çıkan toplum yapısıyla yakından ilgilidir (Türkdoğan,1997:23). Sosyal hareketlerin toplum içerisinde var olan birtakım problemlerden, huzursuzluktan kaynaklandığı düşünülmekte ve teknoloji kullanımının da bunu tetiklediği yargısına varılabilmektedir.

Eleştirel sosyoloji, hakim düzenin arkasındaki şiddeti, uzlaşmanın arkasındaki baskıyı, modernizasyondaki irrasyonalliteyi ve genel prensiplerde gizli şahsi çıkarları keşfetmişti. Modern Avrupa kendisini Aydınlanma ve ilerleme ile özdeşleştirmiştir. Fakat baskı altına alınmış sınıflar, sömürge uluslar, sapkın ve marjinal olarak

damgalanan aktörler, Batı'nın evrensellik iddialarını ve kendisini adalet ve özgürlükle özdeşleştirmesini yalanlamışlardır. Bu noktada farklı bir sosyoloji değil, daha çok bir antisosyoloji gelişmiştir. Klasik sosyolojinin merkezi fikrine, değerlerin kurumsallaşması ve aktörlerin sosyalleşmesi arasında bir tekabüliyet olduğu tezine karşı, sistem ve aktörün karşıt biçimde ayrışması fikri ön plana çıkarılmıştır. Sistem, aktörlerin saygı duymaktan çok, kullanmak ya da kaçınmak için öğrenmeleri gereken bir kurallar ve sınırlamalar bütünü olarak tasavvur edilmiştir. Diğer yanda aktör, bir vatandaş ya da işçi olarak değil, temel toplulukların üyesi, kültürel geleneğe bağlı bir birey olarak değerlendirilmiştir. Son olarak ve hepsinden önemlisi, toplumun işleyişinin normları, tarihsel evrimden ayrıştırılmıştır; tarihsel değişim artık ilerleme ya da modernleşme olarak tanımlanmış, sınırlı kaynakların maksimum kullanımını sağlamayı ve belirsizlik alanını kontrol etmeyi amaçlayan bir stratejiler ağı olarak betimlenmiştir. Sonuçta toplum fikri yok olmuş, “toplumsal”ın yerini siyasal almıştır. Bu “siyasal” kavramı daha sonra iki karşıt forma bürünmüştür: Bir yanda toplumsal hayatı yutan totaliter güç; diğer yanda siyasal arenada birbirleriyle mücadele eden baskı grupları ve karar alma mekanizmaları. Bu inançları, projeleri, toplumsal ilişkileri ile aktörlerin ve toplumsal hareket yaratabilme kapasitelerinin ortadan kaldırıldığı soğuk bir dünyadır. Toplumsal hayatın bu temsili ya da daha çok bu iki ayrılmış parçanın düzen olarak sistem ve oyuncu olarak aktörler karşıtlığı yetmişlerde büyük ölçüde hakim konumdadır (Çayır,1999:38-39). Burdan hareketle; sosyal hareketlerin giderek daha da sistemleştiği ve farklı bir niteliğe büründüğü görülmektedir.

Kolektif davranıştan söz etmek, çatışmaları, kendi içinde anlaşılması gereken bir duruma verilen tepkiler olarak yani birlik ve bütünlük prensibiyle tanımlanan bir toplumsal sistemin entegrasyonu ya da çözülmesi açısından değerlendirmek demektir. Diğer tarafta, mücadeleler stratejik bir toplumsal değişim kavramını içermektedir. Mücadeleler, tepkiler değil, hareketleri toplumsal sistemin inşası ile sonuçlanmayan, aslında bunu da amaçlamayan insiyatiflerdir. Bu, mücadeleler fikrinin niçin toplumun ya piyasa ya da çatışma alanı olarak temsil edilmesi ile az çok doğrudan alakalı oluşunu açıklamaktadır. Rekabet ve savaş sırasında başka birçok çatışma stratejisi vardır. Bunların hiçbirisi değerler, normlar ve kurumlar ile tanımlanan bir toplumsal sistem fikrine gönderme yapmaktadır. Mücadelelerden sosyal hareketlere geçiş kolektif davranış ve toplumsal sistem arasındaki ilişkiyi yeniden kurar, fakat onu baş aşağı çevirir. Bunu bir örnekle açıklayabiliriz. Bir fabrikada mukayese edilebilir nitelikteki

işçiler için eşit olmayan ücretlere karşı savaşmak (basit bir kolektif davranış örneği) ya da işçilerin iş koşulları üzerindeki kararlardaki nüfuzlarını artırmak (mücadele örneği) için bir hareket ortaya çıkarmaktadır. Bununla beraber işin kendisinin organizasyonu, saf teknik rasyonalitenin sonucunu ve de değişen güç ilişkilerinin sonucunu temsil etmektedir. Endüstriyel alanda sermaye sahiplerinin, ürünün satışından işçilerin iş koşullarına kadar bir egemenlikleri söz konusudur. İşçilerin hareketi bu egemenliğe karşı yönelmiştir ve kendilerine işin örgütlenmesi ve endüstriyel aktivite ile yaratılan kaynaklar üzerinde kontrol sağlamak amacıyla (Çayır,1999:39).

Bir sosyal hareket ise hiçbir şekilde bir toplumsal duruma tepki değildir. Aksine, toplumsal durum, kültürel modeller ve tarihsellik üzerinde kontrol için savaşan sosyal hareketler arasındaki çatışmanın sonucudur. Bu çatışma, siyasal sistemin kırılmasına ya da kültürel reformlara yol açabilir. Bir sosyal hareket, kendisi aracılığıyla kültürel yönelimlerin, tarihsellik alanının bir toplumsal örgütlenme biçimine dönüştürüldüğü çatışma davranışdır (Çayır, 1999: 49-50).

Sosyal hareketleri temellendirirken bir önemli görüş de kolektif davranışların yeri ve önemidir. Bütün uygarlıklarda insanlar kendilerini çılgınlık, kargaşalık ve ihtilaflar gibi dramatik türde davranış biçimleriyle (episodes) karşı karşıya bulabilmektedirler. Mesela delilik zaaflarıyla -kargaşalıkların baskısı karşısında- ihtilallerin şiddet ve şaşkınlığı tutkusuna kapılmamız daha da kolaylaşabilmektedir. Bu tür olayların yapısı uzun süreden beri spekülatif düşüncelerin alakasını uyandırmıştır. Son zamanlarda bu alaka, kolektif davranış olarak bilinen sosyal psikoloji ile sosyoloji alanlarında yeni yeni değerlendirmelere sahne olmaktadır (Smelser,1962; Türkdoğan,1997:24). “Sosyal hareketlerin yorumlanmasında kolektif davranışların önemi bu noktada dikkatimizi çekmektedir. Nitekim Smelser'e göre; kolektif davranış sahasına giren olayları şöyle 1) Panik tepkisi, 2) çılgınlık tepkisi (moda dalgalanmaları, mali patlamalar ve dinî rekabetler gibi), 3) düşmanlık tohumunun yayılması, 4) sosyal ıslahat hareketleri de olmak üzere çeşitli norm-yönelimli hareketler, 5) siyasî ve dinî ayaklanmalar, devrimler, mezhep ve mezhepçilik hareketleri şeklinde sıralanmaktadır” (Türkdoğan,1997:24).

Görülmektedir ki, kolektif davranışlar en başta birey ve toplumun tutum ve zihniyetlerini belirleyen davranış biçimlerinden hareket etmekle beraber, geniş ölçüde toplumdan kaynaklanan toplumsal kurallarla sıkı ilişkiler halinde olabilmektedir. Bu

bakımdan kolektif davranıştan hareket ederek sosyal hareketleri açıklamak yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, sosyal hareketleri kapsayan olaylar ile kolektif davranış biçimleri arasında büyük çapta benzerlikler gözlenebilmektedir.

Bir kimse herhangi bir toplumun tarihi gelişimini incelemek istediğinde, o toplum içinde kültürün bazı yönlerini değiştirmek amacıyla grupların mücadelelerini sergileyen hikâyelerle karşılaşacaktır. Bu husus, tarih kitaplarının niçin büyük liderlerle, siyasi hareketlerin yükselişi ve düşüşü olaylarıyla ilgilendiği hususunu da açıklamaktadır. Haçlı seferleri, reformlar, Fransız, Amerikan ve Rus devrimleri, karşı-kölelik hareketleri, işçi hareketleri, faşizm ve komünizm gibi benzeri sosyal hareketler toplumlardaki bu tür zengin değişimleri ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, sosyal hareketler bu açıdan kolektif davranışın bir kesimi olarak görülmekle beraber aynı zamanda sosyal değişimin önemli bir yönünü de teşkil etmektedirler (Turner,1964:382-425; Türkdoğan,1997:25). Ancak, kolektif davranış alanı, Killian'a göre sosyal değişimin incelenmesini ele alırken bizzat sosyal değişimin kendisini ihmal etmektedir (Killian,1964:426-455 Türkdoğan,1997:25). Turner'in aksine Killian, sosyal hareketleri sosyal davranışın bir özelliği olarak görmektedir. Buna karşılık, sosyal hareketler, aynı zamanda sosyal değişim biçimi olarak da düşünülmektedir (Türkdoğan,1997:25).

Dolayısıyla, sosyal davranışlar, sosyal değişim ve sosyal hareketler sürekli temas halindedirler. Bu yüzden bu konuyla ilgili, değişimin dinamikleriyle ilgili araştırmalarda topluma veya kültürel güçlere yönelmektedirler, bireysel konulardan ise yavaş yavaş sıyrılmaktadırlar. Bu konu, kolektif davranışlar ile sosyal hareketler arasındaki farklılaşmanın hareket noktasına dikkat çekmesi bakımından da önemlidir.

Sosyal hareketlerin incelenmesi esasta değişen değerler ve normlar kadar; değişen sosyal düzen kültürel değişmeyi de kapsamaktadır. Bu anlamda sosyal hareket "insan ilişkilerinde etkileşime biçim verme sürecidir"(Şerif,1956; Türkdoğan,1997:25). Heberle'ye göre: Sosyal hareketler sosyal düzendeki temel değişimleri kapsamaktadır (Heberle,1951; Türkdoğan,1997:25). Böyle olunca, sosyal hareketler bazı sosyal müesseselerde ortaya çıkan değişmeyi sağlamak için yürütülen kolektif eylem biçimleridir. Buna karşılık Turner ve Killian ise sosyal hareketleri bir grup veya toplumun "bir kesiminde değişmeye karşı koyma veya tahrik türü eylem biçimini

kolektif olarak yürütme eğilimi olarak tanımlamaktadırlar" (Turner ve Killian,1957; Türkdoğan,1997:25).

Bu tanımlardan hareketle; hepsinde merkezi bir rol oynayan insanların sosyal ve kültürel değişme sürecine engel olma çabası içerisinde olduğunu ve yeni sosyal ve kültürel biçimlerin meydana gelmesini temel hedef olarak kabul etmelerinden kaynaklandığını ifade etmek mümkün olabilir.

Sosyal davranışlar bir bakıma sosyal içerik kazanmış kolektif davranışlardır. O halde kolektif davranışlar ne kadar çok sosyolojik temellere dayandırılırsa o kadar fazla sosyal hareketliliğe dönüşmüş olacaktır. Kolektif davranışların nitelikleri açık bir şekilde belirlendiğinde onu sosyolojik doğrultularda belirlemek, o nisbette kolay olacaktır. Nitekim Smelser, bir kolektif davranış tipleştirmesinin dört temel ilkeye dayandığını açıklamıştır. Buna göre bu ilkeler 1) Değerler veya yasallığın esas kaynakları, 2) normlar veya etkileşim için düzenleyici standartlar, 3) roller ve ortak örgütlenme için ferdi iticiler, 4) duruma uygun kolaylıklar veya belirli bir amacın izlenmesinde karşılaşınca ortaya çıkan engeller olarak sıralanmaktadır. Smelser'e göre bir kolektif davranış tipleştirilmesi bu ilkelere dayanmaktadır. Ancak, esas olarak kolektif davranışın her bir tipinin sosyal eylem kalıbının farklı unsurlarına yönelmesi gerekmektedir. Böylece: a) Değer yönelimli hareket. Değerlerin yeniden teşkilini planlayan, umumileştiren inançlar adına seferber kılınmış kolektif eylem biçimleridir. Değer yönelimli hareket, değerlerin yeniden teşkilini hazırlar. b) Norm yönelimli hareket. Bu da, normların teşkili planlayan belirlenmiş inanç adına/uğruna eylemlerin seferber kılınması anlamım taşır, c) düşmanlık, saldırganlık patlaması, d) çılgınlık ve panik gibi unsurlara yönelmektedir (Türkdoğan,1997:26).

“Ancak unutmamak gerekir ki, kolektif davranış biçimleri kadar sosyal hareketlerin oluşumunda da toplum kadar ferde yönelik davranış biçimleri rol oynarlar. Nitekim, grup şuuru, dayanışma duygusu ve fertler arası içten ilişkilerin yoğun olduğu çerçevelenmiş toplumlarda dengeleşme gücü olduğu halde, kitle-toplumlar da bu niteliklerin silindiğine ve bir "anonymity" nin hakim olduğuna tanık olmaktayız. Bu tür çerçevelenmemiş toplumlarda insan artık "derisinin içinde yaşayan" bir varlık olmaktan çıkıyor ve makineleşiyor. Otomasyon ve bunun sonucu olarak da "ben" duygusu ön plana geçiyor. Bu suretle bir yanda çağdaş toplum medeniyetin doruğuna ulaşırken, öte yandan fertlerin ruhî yalnızlığını gideremiyor: Onları "kalabalıklar içinde yalnız bırakı-

yor". Bu gelişim, çoğulcu toplumların bir çıkmazıdır. Nasıl en iyi, iyinin düşmanı ise, siberetik toplum da iç yaşantımızın düşmanı oluyor. Toplum en iyiye yönelirken, aynı zamanda tezatlarını da birlikte getiriyor. Günümüzde sosyal hareketlerin yoğunlaşması ve giderek çatışma durumuna geçmesi bu oluşumun bir sonucudur. Dayanışma ve değer normlarının güçlü olduğu aile yaşantısında mutlu olan fert içine katıldığı kitle toplumda bu destekten yoksundur. Bu durumda, kişiliği etkileyen "başkalarıyla ilişki kurma ihtiyacı" ile özgürlük ihtiyacı bir kaya parçasının uçurumdan yuvarlanması gibi, ferdi benliğinden koparır, bir çarkın içine iter" (Türkdoğan, 1997: 26-27). Bu nedenle, yaşantısını sürdürdüğü topluma olan sorumsuzluğunu yitiren insan aynı zamanda kültürel değerleriyle ilişkisini kopararak yalnızlığa bürünebilir. Birey artık ailesinden koparak onun yerine teknolojiyi ön plana almaktadır.

Görülmektedir ki, toplum yapısını tehdit eden başkaldırmalar, kitle ayaklanmaları ve protestolar toplumdaki gerçekler ile ferdin istekleri arasındaki bu tür uyumsuzlukların sonucu olabilir. Çünkü ferdin kişiliğini ve durumunu belirleyen psikolojik nedenler ile sosyal örgüt arasında bir benzeşme ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, çağdaş sanayi toplumu ya da modern toplum yapısı kültürel uyumun sağlanamayışı karşısında birtakım gerginlikler ve baskılar yaratabilir.

Modern sosyal hareketlerin tarihine bakıldığında 1990'lı yılların başına kadar geçen sürede genel anlamda iki tür hareket tarzının gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Bu hareketler, birinci ve ikinci dalga, eski-yeni, klasik ve yeni sosyal hareketler olarak adlandırılmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından 1990'lı yılların başına dek geçen süreç, sosyal hareketlerin değişim repertuarı açısından aşağıdaki gibi bir ayrımlandırmaya tabii tutulabilir;

1-Klasik (Eski) Sosyal Hareketler;

-İşçi Sınıfı Hareketleri

-Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri

2-Yeni Sosyal Hareketler; feminist, çevreci, savaş karşıtı hareketler vb.

İkili ve genel bir ayrımla temellendirilen sosyal hareketler tarihesinin belirlenmesinde birçok faktör göz önünde bulundurulmaktadır. Hareketlerin amaçları, aktörleri, organizasyon yapıları, meydana geldikleri sosyal mekânlar ve eylem biçimleri bakımından ortaya çıkan farklılıklar, böylesi bir temellendirmeyi mümkün kılmıştır (Çımrın,2010:50).

1.2. Arap Baharı ve Ülkeler Tecrübesi

1.2.1. Arap Baharı ve Libya

Arap Baharı ülkelerinin hepsini homojen görmemek gerekir. Libya, Tunus, Mısır, Suriye ve diğerleri arasında farklılıklar olduğu gibi, bu ülkelerin her birinin kendi içinde çok farklı, rakip ve hatta çatışmacı gruplar ve süreçler vardır. Arap ülkelerinin çoğunda sömürgecilik döneminden kalan sistemler olduğu için, örneğin Çin’de, hatta Osmanlı’da ve Türkiye’de olduğu gibi belirgin ve köklü bir kurumsal kültür eksikliği vardır. Arap Baharı şimdilik beş ülkede görülmekte, ancak ileride aşamalı olarak diğer bölge ülkelerine de yansıma ihtimali yüksektir. Önümüzdeki dönemde çokça tartışılması gereken konu, İslam düşüncesi ile demokratik-liberal değerlerin nasıl ve ne şekilde buluşacağı ve bunun bölgeyi nasıl şekillendireceği sorusudur (Tekek,2012:15).

Libya’da yaşananlara devrim niteliğini kazandıranın ise kuşkusuz çatışmalar süresince kimi bölgelerin Kaddafi’nin kontrolünden çıkması ve özellikle de bazı ordu mensuplarının muhalif gruplara katılarak isyancılara destek vermesidir. Bunun yanı sıra Kaddafi’nin göstericilere uyguladığı şiddet ise benzerlerinden çok daha farklı bir biçimde gerçekleşmekte ve tüm dünya Şubat ayının ortasından itibaren Libya’daki insanlık dışı gelişmeleri izlemektedir. Libya’yı yine benzerlerinden farklılaştıran ise bu şiddetin sonucu olarak devletlerin Birleşmiş Milletler çatısı altında Libya’ya müdahale etmeleridir ki Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da gerçekleşen diğer hiçbir isyanda benzer bir uygulamaya şahit olunmamıştır (Bilgesam, 2011:12).

“Toplum, Hukukta Sapmalar Meydana Geldiğinde Bunu Nasıl Düzeltir?” başlığı altında; şayet devletlerin kullandığı araçların diktatörce araçlar olması halinde (ki dünyada halihazırda var olan politik sistemler bu şekilde görülmektedir) toplumun hukukta meydana gelen sapmalara karşı isyan gibi şiddet içeren karşılıklar vereceği, ancak bunun da devletin yeni diktatörce uygulamalarına neden olabileceği anlatılmaktadır (Qaddafi, 1979: 10; Doğan ve Durgun, 2011: 68). Kaddafi’nin bakış açısına göre toplumlarda iki tip azınlık bulunmaktadır (Qaddafi, 1979: 29; Doğan ve Durgun, 2011: 70). Bunlar, başka bir ulusal varlığa ait azınlıklar ve başka bir ulusal varlığa ait olmayan politik veya dini azınlıklardır (Ayoub, 1987: 119; Doğan ve Durgun, 2011: 70). Bu azınlıkların sosyal karakteristikleri doğuştan var olmakta ve sonradan kazanılması ya da yok edilmesi mümkün olmamaktadır (Qaddafi, 1979: 29). Azınlıkların politik ve ekonomik sorunları ise elinde güç, zenginlik ve silah bulunduran ve kitleler tarafından yönetilen toplum içerisinde çözülebilmektedir (Gunn, 2000: 82;

Doğan ve Durgun, 2011: 70). Libya'daki ayrışmanın derinleşmeye başlaması, ülke bölünmelerinin yaşanabileceğinin bir işareti olarak değerlendirilebilir. Arap Baharı sonrası süreçlerin kaotik ortamlardan geçmesi, bu ortamların bazı ülkelerde yaygınlık göstermesi muhtemeldir. İç savaşa varabilecek çatışma ortamları, hem görülmüş hem de görülmeye devam edebilir.

Ortadoğu' da başlayan değişim Tunus, Mısır, Libya ve Yemen' de yönetim değişikliklerine neden olmuştur. Diğer ülkelerde de en azından politik reformların yapılmasına kaynaklık etmiştir. Protesto eylemlerinin sürmesi değişim sürecinin devamının geleceğini göstermektedir. Ancak değişimin ne yönde olacağı aktörlerin tutumuna, konjonktürel gelişmelere bağlıdır. Bütün bunlarla beraber, sürecin demokratik katılımı artıracığı, çok partili hayatı güçlendireceği, demokratik pratikleri güçlendireceği beklenmektedir. Bu sonuçların her yerde aynı şekilde ortaya çıkmama olasılığı da bulunmaktadır. Çünkü aktörlerin yapıları ve dinamikleri farklıdır (Akbaş,2012:70).

Libya'yı Arap Baharı sürecine taşıyan nedenleri anlayabilmenin ve ülkenin bugününü değerlendirebilmenin en önemli ön koşullarından birisi yakın tarihinin incelenmesidir. Nitekim bu inceleme, ülkenin neden Tunus ve Mısır'dan farklı bir süreç içerisine girdiğinin veya neden bu ülkelerden farklı bir sonuç yaşama ihtimali olduğunun açıklanabilmesindeki en önemli araçlardan birisidir. Örnek vermek gerekirse; Arap Baharı sürecinde ele alınabilecek Mısır ve Tunus devletleri, bu sürece kadar, görünüşte dahi olsa çok partili demokratik sistemlerle yönetilmiştir. Ancak Libya yakın tarihinde bu yönetim şekline bile hiç ulaşamamış ve hatta Kaddafi döneminde İslamiyet ve Sosyalizmi sentezlediği iddia edilen, ancak uygulamada otoriter bir rejim altında idare edilmiştir. Dolayısıyla ülkenin tarihsel sürecini tamamen olmasa da önemli noktalarıyla ve ilgili detaylarıyla ele almak büyük önem arz etmektedir (Doğan ve Durgun,2011: 71)

Libya'nın yeni yönetim şeklinin oluşturulması sürecinde İslamiyet ve Arap kültürünün önemli etkilerinin olacağı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede ifadeedilebilecek muhtemel ilk önemli husus, yeni yönetsel yapıda İslamikuralların hâkim olmasını isteyecek halk kitlesinin büyüklüğü ve tavrıdır. Nitekim Ulusal Geçiş Konseyi (UGK)'nin gücü ve belirlediği gidişat, ortak amaç olan Kaddafi'nin ortadan kaldırılması için gerçekleşen birlikteliğin bir sonucudur. Kaddafi ve rejimin tasfiyesinden sonra gevşemeye başlayacağı değerlendirilen bu birliktelikte, halk

arasında gerek eşgüdüm gerekse siyasal bakış açısından da kopmalar olması muhtemeldir (Doğan ve Durgun,2011: 77).

Öte taraftan ele alınması gereken önemli bir husus da politik sosyalleşme ajanlarının bir demokratikleşme sürecini destekler düzeyde olup olmamasıdır. Kaddafi'nin 42 yıllık yönetiminin başlangıcında Yeşil Kitapta ortaya koyduğu ideolojinin, dine dayalı hukuk sisteminin ve topluma bakış açısının zaman içerisinde değiştiğini daha doğrusu değişmek zorunda kaldığını söylemek gerekmektedir. Nitekim ülkeyi demokratikleşme çizgisine taşıyacak politik sosyalleşme ajanlarına bakıldığında erkek egemen aile yapısında muhafazakârlığın daha ağır bastığı ve ailenin kabile aidiyeti içerisinde önemini kısmen kaybettiği görülmektedir. Ancak bununla birlikte kadınların toplumsal yaşam içerisindeki yerinin ve katılımının 1988 sonrasında giderek artmakta olduğu görülmektedir (Nazir, 2005: 173-175; Doğan ve Durgun,2011:77-78).

Arap Baharı sürecinde Kaddafi yönetimine sonveren ve tarihinde bir bütün olarak ilk defa demokratikleşme yolunda önemli adımlar atan Libya halkını gelecekte önemli zorluklar ve riskler beklemektedir. Ancak mevcut durumun devamlılığı açısından risk teşkil eden aktörlerin varlığı ve bunların yaşanacak zorlukların temelini oluşturacak olması da muhtemel gözükmetedir.

1.2.2. Arap Baharı ve Mısır

Tunus'un ardından Mısır'da alevlenen isyan ateşi kaçınılmaz olarak Tunus'tan çok daha fazla bir etki yaratmıştır. Hatta Abdülbari Atwan Mısır'ı bir file benzetmiş, çok ağır hareket etse de, Mısır yürümeye başladığında oldukça yıkıcı olabileceği yorumu yapmıştır. Bu benzetmede Mısır'ın bölgedeki gücüne değinmek gerekir ki isyanın nedenleri bir nebze olsun detaylandırılabilir. Mısır'ın antikiteden itibaren hep bir devlet yapısına sahip olması, parçalı coğrafyasının ona birden fazla kimlik atfetmesi, klasik anlamda bir sömürge geçmişinin bulunmaması, öte yandan Batı ile her zaman yakın ilişkiler yürütmesi, İsrail ile savaşmasına rağmen uzun yıllardır İsrail ile iyi ilişkilerini sürdürmesi ve belki de tüm dünya ekonomisi adına yaşamsal bir öneme sahip Süveyş Kanalı'na sahip olması dikkat çeken noktalardır. Öte yandan genç nüfus içerisinde %50'ye varan işsizlik, temsilde yaşanan sıkıntıların en bariz göstergesi olarak Mübarek'in otuz yıllık iktidarı, yolsuzluk rakamlarının ciddi boyutlara ulaşması gibi veriler Mısır devlet görevlilerinin uzun yıllardır çizmekte olduğu mutlu tablonun aksini iddia etmektedir. Mısır'ın 80 milyon'un üzerindeki nüfusunun %60'ının çalışabilir

durumda olmasına rağmen söz konusu işsizliğin boyutları ise, Mısır'daki isyanların mahiyetini gözler önüne sermektedir (Bilgesam, 2011: 5-6).

ABD, Mısır örneğinde olduğu gibi öncelikle halk hareketlerine yönelik temkinli denilebilecek bir tutum içinde olmuştur. Müttefiki olan yönetimlere karşı onları da gözetken bir politika izleyen ABD, okun yandan çıktığını fark etmesi üzerine değişim taleplerine iktidarların kulak vermesi gerektiğini daha güçlü tonda vurgulamaya başlamıştır. AB özellikle Libya müdahalesinde sesini yükseltirken, diğer yerlerde kayda değer bir etki bırakmamıştır (Akbaş,2012:57)

Arap Baharı'ndan beş yıl önce ABD' nin Mısır' a yönelik getirilen dış politika önerilerinin başında, rejim içi değişimlerin realist bir yaklaşımla desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Koldaş ve Köprülü, 2011: 43). Mısır gibi devletlere ABD tarafından değişimin zorunlu olduğu mesajını vermesi değişim ihtiyacının saptanması bakımından önemlidir.

Mısır'daki isyanlar boyunca en çok göze çarpan grup kuşkusuz Müslüman Kardeşler olmuştur. 1990'larda Cezayir'de İslami Selamet Cephesi'nin halk isyanlarının ardından iktidarın büyük bir kısmını ele geçirmesindeki gibi Müslüman Kardeşler'in de Mısır'daki halk hareketinin ertesinde iktidarı ele geçirecekleri düşünülmektedir. Burada uluslararası camiada kimi zaman sivil toplum örgütü olarak, kimi zaman da terörist bir oluşum olarak gösterilen Müslüman Kardeşler'in durumunu özellikle 11 Eylül sonrası dünyada ele almak gerekmektedir. Sistemsel olarak bakıldığında, Mısır'da İslami bir devletin hüküm sürmesinin modern uluslararası sistem açısından adapte edilemez bir durum oluşturacağı açık bir durumdur. Bunun ötesinde, Mısır resminin detaylarına bakıldığında Müslüman Kardeşler' in Mısır'da en organize olabilmiş örgüt olduğunu ve isyanlar boyunca halk kitlelerini hareketlendirebilen bir dinamizme sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bunun ötesinde Müslüman Kardeşler'in genel yapısı ile isyanların doğasının birebir örtüşmediğini de eklemek gerekmektedir. Burada da isyanlar tıpkı Tunus'ta olduğu gibi Mısır'ın siyasal, sosyal ve ekonomik yapısı ile doğrudan ilintili olmaktadır (Bilgesam, 2011: 6).

Müslüman Kardeşler bir ilkokul öğretmeni, Hasan el Benna tarafından Suveyş kanalının kıyısında o zamanlar için küçük bir şehir olan İsmailiye'de kurulmuştur. Hareketin ilk üyeleri Suveyş kanalında çalışan 6 işçiden oluşmuştur. Hareket o sıralarda Mısır toplumunda yaygın olarak görülen dini hareketlerden yalnızca biriydi. Hasan el Benna liderliğindeki bu hareketin diğerlerinden çok farklı yönleri de bulunmuyor, ayrı

bir niteliği göze çarpmaktadır. İlk üç yıl hareket küçük bir hareket olarak kalarak faaliyetlerini yalnız lise öğrencileri ve işçiler üzerinden sürdürmüştür (Baker:23; Dübam,2011:43).

Mısır'daki örgütlenmesini çok kısa bir süre içinde tamamlayan İhvan mensupları şubelerde, camilerde ve halka açık yerlerde halka hitap ederek amaçlarını ve davalarını anlatmışlardır. Burada özellikle ilk Müslümanların cihat yöntemleri ile İhvan mensuplarının kullandıkları yöntemlerin benzerliği oldukça dikkat çekici olmaktadır. Böylece İhvan ilk devir Müslümanlığına yaptığı vurgunun sözde olmadığını göstermiştir. İhvan 1930'lu yılların ortalarından itibaren Mısır dışında Suriye, Sudan, Ürdün, Kuveyt, Yemen, Pakistan, Kuzey ve Orta Afrika ile Avrupa'nın bazı ülkelerinde Şube açmış, bunun yanı sıra buralarda farklı isimler altında çeşitli örgütlerin ortaya çıkmasında da büyük bir rol oynamıştır. Özellikle Arap dünyasında ve Araplar arasında sempati kazanan ve etkinliğini arttıran İhvan buna karşılık Arap olmayan topluluklar içinde gelişmemiştir. Bunun yanı sıra Sünni niteliği oldukça baskın olan İhvan iş dünyasında da doğal olarak etkili olmamıştır. Hareket genişledikçe hareketin faaliyet alanı da genişlemiştir. Örgütün kurucusu el-Benna önce merkezi Kahire' ye taşınmış, daha sonra da mahalle camilerinin ve dini eğitim veren ve okuma-yazma öğretilen eğitim kurumlarının inşası, halka açık küçük hastanelerin ve dispanserlerin kurulması, küçük işletmelerin faaliyete geçirilmesi gibi birbirinden farklı, ama birbirini destekleyen girişimlerde bulunmuştur. Özellikle ilk dönemlerinde halk ile doğrudan temasa büyük önem veren İhvan bunda da büyük başarı sağlamıştır. Halk ile teması sağlayacak şekilde faaliyet alanlarını zenginleştirmiş ve böylece kendisine toplumsal bir taban oluşturmuştur (Çakmak,2007:76).

Müslüman Kardeşler, 1949'a gelindiğinde ülkenin en büyük sosyal organizasyonu durumuna gelmiştir. Hareketin üyelerinin sayısı 300 ile 600 bine ulaşmıştır. Hatta Hür Subaylar darbesini yapanlardan Cemal Abdünnasır bile bir süre hareketin içersinde aktif çalışmalarda bulunmuştur. II. dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Mısır yönetimi tekrar hareket üzerine gitmeye başlayarak Kahire'nin dış mahallerinde yeni şehre gelmiş sakinlerine karşı operasyon başlatmıştır. Hükümet yetkilileri operasyonlarda birçok patlayıcı silahın ele geçirildiğini ve Müslüman Kardeşler'in yönetimi devirme planlarının olduğunu açıklamışlardır. Yüzlerce Müslüman Kardeşler mensubu tutuklanarak hapse atılmıştır. Mısır başbakanı Mahmud Fahmi Nukraşi 'ye

suikast düzenledikleri gerekçesiyle örgütün üst düzey yöneticilerin hepsi tutuklanarak bir kaç hakkında idam cezası verilmiş ve uygulanmıştır (Brynjar:112;Dübam,2011:45).

Müslüman Kardeşler'in sosyal hareketten yeni sosyal harekete dönüşmesinde Mısır'da yaşanan demokratikleşme süreci etkili olmuştur (Noel,2006; Dübam,2011:47). Sosyal hareketler, toplumun içinden doğan ve onun sorunları etrafında örgütlenen yapı olarak algılanmaktadır.

Müslüman Kardeşler, ne tür olursa olsun, ulusal hareketler ile diyalog içine girmeyi reddetmektedir. İhvan prensip olarak, hangi ülkede olursa olsun, İslam'ın etkin hale gelmesi ile ilgilenmektedir. Bir başka deyişle, ülkenin kendisi ihvan için önemli olmamaktadır. Bununla birlikte, milliyetçiliği reddetse de ihvanın aslında milliyetçi bir yanı da olmaktadır. Doğrudan Mısır siyasetinde etkin roller üstlenmesi ve Mısır'ın ulusal sorunları ile daha fazla ilgilenmiş olması bu çerçevede dikkate alınması gereken önemli örneklerdir. Bunun yanısıra Mısır siyasetinde önemli sayılabilecek devrimlerde ve milliyetçi içerikli siyasi hareketlenmelerde ihvan süreci etkileyen bir aktör olmuştur (Çakmak,2007:76).

Mart 2004'te Kahire'de geniş katılımlı bir konferans düzenlemişlerdir. Bu konferansa basın yayın organlarından birçok yazar, sendika temsilcileri, parti liderleri ve öğretim görevlilerini davet etmişler. Bir üniversite öğretim görevlisinin gerçekleştirdiğini sunumda Mısır'ın yeni siyasi hayatına yönelik projeler varolmuştur. ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi"nin açıklandığı tarihte gerçekleşen bu sunum yalnızca bir tesadüf olmamaktadır. Çünkü bu sunumda da Mısır'ın demokratikleşmesi gerektiğinden bahsedilmekte insan haklarının geliştirilmesine vurgu yapılmaktadır. Milliyetçi Sosyalist Nasırcı Parti, liberal Vefd ve sosyalist Tagammu partileri bu projeye ilgi göstermişler daha sonra kurulacak ittifakın temellerini atmışlardı (Al-Awadi, 2008: 16; Dübam, 2011: 47).

Normatif bir gündeme sahip olma kriteri açısından değerlendirildiğinde ise Müslüman Kardeşler modern sivil toplum örgütlenmelerinden çok da farklı bir görüntü ortaya koymamaktadır. Özellikle sosyal içerikli projeleri ile Müslüman Kardeşler bir açıdan insani yardım örgütlerinin oynadığı rollere benzer roller üstlenmektedir. Profesyonel bir sivil toplum örgütü gibi hareket etmese de geniş kitleleri etkileyen sosyal projeler geliştirmesi ve uygulaması Müslüman Kardeşler'in normatif yanının oldukça güçlü olduğunu göstermektedir (Çakmak,2007:95-96).

Mısır, Müslüman Kardeşleri kurulduğu ilk yıllardan itibaren amaçlarını İslami bir toplum kurmak ve batılı kurum ve değerlere mücadele etmek şeklinde belirlemişlerdir. İslam'ı hayatın bütün yönlerini kuşatan bir din olarak algıladıkları için İslamcılığı batının siyasi ve kültürel değerlerine alternatif bir oluşum olarak görmüşlerdir. Müslüman Kardeşler'e göre İslamcılık dinin sosyal ve siyasi boyutunun hayata taşınması olduğu için İslami hareketleri sosyo-politik hareketler olarak kabul etmişlerdir. İslam onlar için bir din olduğu kadar aynı zamanda politik bir sistemdir (Dübam,2011:49).

Arap dünyasının politik yapısı, beklentileri karşılamamaktadır. Çünkü, demokratik hakların genişlemesini isteyen halk kesimleri bulunmaktadır. Fakat kalıcı bir demokrasinin kurulması, bir sivil toplumun kurulmasıyla daha da kolaylaşmaktadır.

Mübarek rejimi sosyal argümanları ön planda tutan bir muhalefete alışık değildi. Hükümetin tepkisinin en önemli nedeni hareketin dönüşümünden ziyade Müslüman Kardeşler'in her halini kendinse düşman olarak görmesiyle ilgiliydi. Mısır'daki politik sistemi kontrol eden halk katmanları değil bizatihi başkanlık sarayıydı. Yani Mübarek rejimin kontrol edemeyeceği kanallar ne şekilde olursa olsun hâlihazırdaki politik sistem için tehlikeliydi. Otoriter hükümetin legal bir statüde olsa dayeni kaynak mobilizasyonuna girmiş bir hareketin yansımalarını görmek bile yönetimin geleceği açısından bir tehdit algısına dönüşebilirdi. Vasat Partisi bir anlamda Müslüman Kardeşler'in sistemle pazarlık içerisine girdiğini gösteriyor, kaynağı belli olan bir siyasi hareketin hangi amaçlarla hareket ederse etsin pazarlık şansının fazla bulunmadığını anlamına geliyordu (Stacher.agm;Dübam,2011:52).

Yeni sosyal hareketler bağlamında baktığımızda Müslüman Kardeşler'in bu girişiminin hareket içinde farklı bir kuşaktan geldiği ve toplumun büyük bir kesimi tarafından tasvip görmediği anlaşılacaktır. Ayrıca Vasat üyeleri yeni yöntemleri kullansa da kitle mobilizasyonunu gerçekleştirmede oldukça zayıf kanallara sahip olduğu görülecektir. Liberal, sol gibi çevrelerin olumlu tepkisini kazanmasına rağmen geniş halk kesimlerinin desteğini almada başarılı olmadığı gözükmektedir (Hefner age; Dübam, 2011: 52).

Kaygan bir toplumsal tabana sahip olmasına karşın hareket aktivist karakterini hiçbir zaman kaybetmemiş, bu da hareketi canlı tutmuştur. Bu sayede hareket Arap dünyasının neredeyse tek sivil hareketi olarak adından sıkça söz ettirmektedir. Sivil kitlelerin siyasi süreçlere katılımının son derece sınırlı olduğu Arap dünyasında

Müslüman Kardeşler örgütü çok önemli bir rol oynamış ve sivil kitlelerin taleplerinin kısmen de olsa siyaset alanına taşınmasına katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte hareket gerçek bir sivil toplum örgütlenmesi örneği gösterememiş ve son durumda da rejimlerin toplum ve ülke içindeki etkisini tamamen bitirmek için büyük bir savaş içine girmişlerdir. Arap Baharı sürecinde sosyal medyanın rolü çok büyük olmuştur. Ancak bu ‘‘Nil Devrimi’’ gösterilerine gelinen süreç içerisinde gıda fiyatlarının artmış olmasının rolü de büyük olmaktadır. Arap dünyasında önde gelen ülkelerden biri olan Mısır’ın ekonomik büyümenin var olduğu bir dönemde liberal politikalar uygulamaya başlamış ve bu da büyüme performansının gerilemesinin arkasındaki sebep olarak görülmektedir. Bu politikaların sebep olduğu ekonomik büyümedeki düşüş yüzünden de Mısır 2009 krizine hazırlıksız yakalanmıştır 2009 krizinden sonra halkına en temel gıda olan ekmeği daha pahalı satmak durumunda kalıp sübvansiyonları azaltmak durumunda kalmıştır. Halbuki Mısır’da Nasır’ın kurduğu sübvansiyon sistemi ile halk 130 gramlık ekmeği 1 cent civarına alabilmektedir. Fakat ekmek gibi, buğday, şeker, pirinç ve bitkisel yağ fiyatlarına yapılan sübvansiyonların yıllık maliyeti 5.5 Milyar \$ ABD Doları olduğu ve bunun da yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın %8,6 oranına denk gelen bir bütçe açığına sebep olduğu hesaplanmaktadır. Ancak Nasır’ın bu sistemini 1977’de Enver Sedat değiştirmeye kalkıp ekmek fiyatlarının artmasına sebep olunca ciddi ayaklanmalar ile karşılaşmıştı. Mübarek hükümeti de bu konuda 2008’den bu yana aralıklarla protesto edilmiştir.13 Mısır’da ekmek en temel gıda olup Mısır’daki ailelerin %60 kadarının bu sübvansiyonlu ekmeğe muhtaç olduğu tahmin edilmektedir. 2011’in başlarında, Tahrir’de sosyal piramit ters çevrilmiş ve ‘‘Firavun Mübarek’’ halkın hareketiyle istifa etmiştir. Ancak Tantavi ve askeri konseyin henüz geçiş sürecini tamamlamamış olmalarından dolayı halk yeniden Tahrir Meydanı’na akın etmeye başlamıştır ve son günlerde olaylar yeniden artmıştır. Şimdiki süreçte Askeri Konsey ve Tantavi geçici olarak yönetime el koymuş durumdadır (Diriöz,2012: 66).

Mısır’da ilk kez bu kadar büyük bir kitle, iktidar karşıtı bir sosyal hareketi sokaklara taşımaktadır. Fakat sorunlu bir isimlendirme dahilinde bakılırsa, Batıdan abartılmış konseptler dâhilinde hareket eden bir analizler sisteminin çok da başarılı olamadığını görülmektedir. İlk belki de bunun bir devrim hareketi olmadığını ifade etmek gerekebilir (‘‘Yasemin Devrimi’’). Bu şey devrime çok büyük anlamlar yüklediğimizden değil, ortaya çıkan ayaklanmanın böyle bir siyasal talep dahilinde hareket etmediğindendir. İlk şunu belirtmekte yarar olabilir: Hem Tunus’ta olsun hem

de Mısır'da olsun sokaklara çıkan kitle, ulusal bayraklar, ordu ve ulusal marslar eşliğinde hareket eden ve nedense bana 1968 Türkiye ulusal sol hareketini (MDD) çağrıştırarak “ordu-millet” el ele diyen bir ayaklanma modeliymiş gibi gelmektedir. Zaten bunu sürgünde yasayan Abdelwahab Meddeb, Muhammed El Baradei ve Adel Rifat ile insan hakları militanı Tunus sorumlusu Larbi Chouikha gibi yazar ve siyaset bilimcilerde aşağı yukarı bu şekilde okumakta ve demokratik atılımın yanında bu militarist tehlikeye de dikkat çekmektedirler. Larbi Chouikha, Arap ülkelerinde gelişerek sorumsuz saldırı ve şiddet sarmalı dahilinde hareket eden bu kitle hareketinin adının “kadife devrimi” olarak nitelendirilmesine şüpheli yaklaşmaktadır. Tunus olayları sırasında birçok Mısırlıyla yapılan röportajlarda, buna siyaset bilimci Amr El-Choubaki'de dâhil, Mısır'ın Tunus'a benzemediğinden, belki de 30 yıllık Hüsnü Mübarek hükümetinin diktatoryal etkisinden kaynaklanmakta, Mısırlıların söz dinleyen bir halk olduğundan bahsedilmektedir (Bacık,2011:82).

Mısır'ın kimliğinde, her ne kadar Arap-İslam kimliği bulunsa da yine de Nil Vadisi merkezli medeniyeti ve Akdeniz'in kültürüyle olan etkileşimi, Mısır'ı, Arap Dünyasından ayırmaktadır. Bu nedenle Mısır, tam olarak Arap Birliği fikrine gönülden destek vermemiştir. Mısır, bölgedeki diğer ülkeler gibi, otoriter rejim ile yönetilmektedir. Bu nedenle Devlet Başkanlarının kişilik özellikleri, dış politikanın temel belirleyicileridir. Devlet Başkanı Mursi, günümüzde daha bağımsız dış politika gütmeyi arzulamaktadır. Ancak yine de ifade edildiği gibi, dış ve iç unsurların etkisi nedeniyle, Mursi, geçmiş yönetimlerden radikal şekilde farklılık gösteren dış politika güdememektedir (Efegil,2013;30).

Mısırdaki hareketleri yeni sosyal hareketleri içerisinde değerlendirmeyi sağlayan en önemli özelliklerinden biri interneti alternatif bir haberleşme ve sosyalleşme yöntemi olarak kullanmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Kifaye özellikle bloglar kanlıyla aktörleri arasında ağlar kurarken aynı zamanda internet ortamında bir demokratikleşme hareketi başlatmıştır. Sanal düzleminde farklı görüş ve düşüncede olan insanlar birbirleriyle tartışmışlar, her biri diğerini anlamaya çalışmıştır. Kadın kimlikli hareketlerin bu blogları bir özgürlük alanı olarak kullandıkları, hareketin yapısından faydalanarak düşüncelerini daha geniş kitlelere duyurdukları görülmektedir. İnternet bloglarının kullanılmasıyla toplumdaki demokrasi bilinci gelişmiş, hükümet dışı hareket alanları ortaya çıkmış, birey, insan, vatandaş kavramları bu hareketler tarafından yeniden sorgulanmıştır. Bu bloglar yalnız “alternatif” iletişim olanakları

sunmamış aynı zamanda kimliklerin kendilerini özgür hissetmelerini sağlamıştır (Dübam,2011:59).

Arap dünyasındaki genç aktivistler, Tunus, Libya ve Mısır örneklerinde olduğu gibi, her ülkede fikirlerini, taktiklerini ve moral desteklerini paylaşmakta; ancak her ülkede farklı rakipler ve farklı işleyen yapılarla yüzleşmektedirler. Ülkelerin dinamikleri farklıdır. Örneğin Mısır askeri yönetim ve kurallarıyla mücadele ederken, Tunus ve Libya ayrıcalıklı başkentler ile geri kalan kentler arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasına muhtaçtır ve bununla mücadele etmektedir (Anderson, 2011: 327-328). Bundan dolayı genç aktivistlerin geleceğe yön verme adına daha büyük roller üstlendiği ve üstlenecekleri söylenebilir. Ülkelerin farklı yapılardan kaynaklanan farklı çıkış noktaları farklı olduğu gibi süreçleri de farklı yönde izlenmekte ve farklı sonuçlarla karşılanılmaktadır.

Her iki hareketinde şiddet eylemlerinden uzak durduğu görülmektedir. Seslerini barışçı bir dil kullanarak duyurmak istemişler, güvenlik güçleriyle doğrudan çatışmaktan kaçınmışlardır. Gündelik hayatın sorunlarını kullandıkları dille yöneticilere ulaştırmayı başarmışlar ve geleneksel politikanın farklılaşmasında etkin rol oynamışlardır. Her iki harekette de karizmatik liderlik söz konusu değildir. Hareketin birkaç tane lideri bulunmakta, bu liderler hareketin herhangi bir üyesi gibi değerlendirilmektedir. Liderler bir bakıma bu hareketlerin sözcülüğünü yapan kişilerdir. Hareketin basın açıklamaları, eylemleri, bir konuda gösterilen tavır bu liderler tarafından önce dile getirilmiş, daha sonra eyleme geçilmiştir. Hareketi oluşturanlar arasında gönüllülük olmaktadır. Hiçbir hareket taraftarı eylemlere katılmaya zorlanmamıştır. Her iki hareketin de eylemleri genelde gösteri şeklindeki eylemler olmuşlardır. Karnaval şeklinde gerçekleşen bu gösterilerde genelde farklı renkler kullanılmıştır. Kifaye turuncu, mor gibi renkleri sıklıkla kullanırken Müslüman kardeşler, beyaz yeşil gibi renkleri kullanmışlardır. Bir protesto biçiminden daha çok seslerini duyurmaya çalışan bu gösteri biçimlerinde konuşmalar yapılmış, şarkılar söylenmiştir (Dübam,2011:60). Sosyal hareketlerin Weber'in Başol' a (2011: 509) göre, Ortadoğu' da çıkan karışıklıklar, bölgeye belirsizlik ve istikrarsızlık getireceği için, İsrail tarafından temkinli karşılanmakta, bölgedeki otoriter rejimlerin yıkılması, siyasi İslam' ın güçleneceği düşüncesiyle bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu halk hareketlerinden en çok rahatsızlık duyan ülkelerin başında gelen İsrail' in endişesinin bir diğer nedeni ise, Mısır' ın halk hareketleri sonrasında demokratikleşerek ikinci bir

Türkiye olması ve Mısır'ın İsrail'i eleştirir hale dönüşmesi kaygısı olmaktadır (Oğuzlu, 2011: 36).

Mübarek yönetimi demokratikleşme girişimlerini dışarının baskısıyla yaparken toplumun bu demokratikleşmede ne kadar istekli olduğunu fark etmiş, bu yüzden kendi konumunu güçlendirecek yeni düzenlemeler içerisine girmiştir. İlk defa yönetim dışında bir güç Mısır'daki gelişmelere dünyanın dikkatini çekerek diğer Ortadoğu devletleri için de bir model olmuştur. Bu hareketin Mısır toplumuna ve siyasetine getirdiği en önemli yeniliklerden birisi de sivil toplum kuruluşlarını aktif bir biçimde harekete geçirebilmesidir. Müslüman Kardeşler'in daha önce sivil toplum kuruluşları ağının bulunması bu kurumların harekete katkı sunmalarını sağlamış, toplum, sivil toplum kuruluşları kanalıyla siyasete karşı gücünün farkına varmıştır. Meslek grupları, öğrenciler, akademisyenler, hukukçular artık sadece yönetilen değil yönetime katılan güçler olmak istemişlerdir. Sivil toplum kuruluşları bir hizmet sektörü olmaktan çıkarak siyasete baskı yapan bir güç haline dönüşmüştür. Gerek Kifaye, gerek Müslüman Kardeşler, siyasal bir dil kullansalar da bireyi ve toplumu önceledikleri görülmektedir. Özgürlüğün sağlanması toplumun önündeki engellerin kaldırılmasıdır diyerek, kimlik temelli özgürlüklerde ısrarcı olmuşlardır. Farklılıklarla bir arada yaşama projesini ilk kez kendi hareketlerinde uygulayan bu yeni hareketler, piyasa ekonomisinin hakim olmasını istemişler, kapalı ekonomiden pazar ekonomisine geçişi savunmuşlardır. Yerel yönetimleri güçlendirerek demokrasinin gerçekleşebileceğini düşünen bu hareketler, toplumsal cinsiyet, eğitimin iyileştirilmesi, özgür bireylerin oluşması gibi kavramları Mısır toplumuna kazandırmışlardır (Dübam,2011:61).

Görülmektedir ki; Mısır'da sular durulmuş gibi görünse de yaşananların adını koymak adına zor bir dönemden geçildiğini belirtmek gerekmektedir. Her ne kadar ilk etapta protestocular Mübarek iktidarını devirmiş olsalar da Mısır için gerçek bir devrimden bahsedebilmenin güç olduğu ve hatta yaşananların bir devrimden ziyade bir evrim olduğunu teslim etmek gerekir ki böyle bir tespit için hala çok ama çok erken olduğunu da belirtilmesi zor olmaktadır. Tarihin bölgede yeniden yazıldığını, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı kesin gibidir. Ancak burada da yalnızca bölge gelişmeleri değil, bölgeye müdahil olmak isteyen küresel güçlerin politikaları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Dolayısıyla, Mısır'da devam eden, halkı mevcut yönetime karşı seferber olmaya çağıran sokak gösterileri, protestolar ve sivil itaatsizliklerin bütünü şeklindedir.

Gösteriler ve isyanların polis şiddeti, olağanüstü hal, işsizlik, asgari ücretleri azaltma isteği, barınma eksikliği, yiyecek sıkıntısı, yolsuzluklar, ifade özgürlüğünün kısıtlanması ve kötü hayat koşulları üzerine başladığı anlaşılmaktadır.

1.2.3. Arap Baharı ve Tunus

Sosyal hareketler, ilk meyvelerini değişimin başladığı mekan olan Tunus' ta vermiştir. Tunus'ta Bin Ali yönetimden ayrılmış ve yerine yapılan demokratik seçimlerden sonra, Gannuşi Hükümeti gelmiştir. Bunu izleyen dönemlerde, Mısır, Libya ve en son olarak Yemen'de rejim değişikliği gerçekleşmiştir. Suriye, hala kanlı çatışmaların yaşandığı bir yer görünümündedir (Akbaş,2012:64).

Yasemin Devrimi Tunus'un birçok şehrinde gerçekleşen protestolar olmuştur. Protestocuların hedef aldığı başlıca konular işsizlik, gıda enflasyonu, siyasi yozlaşma, ifade özgürlüğüne kötü yaşam koşulları olmakla beraber, 23 yıldır ülkeyi yöneten Zeynel Abidin Bin Ali'nin başkanlığı bırakıp 14 Ocak 2011'de ülkeden kaçmasıyla sonuçlanan olaylar bütünü olmaktadır. Kasım 2010'da, meyve sebze satıcısı olan işsiz bir üniversite mezununun, satış arabasına polisin el koymasından sonra kendini ateşe vermesi ile başlayan protestolar Tunus'ta son 30 yıldır yaşanan sosyal ve siyasal olayların en dramatik dalgalarından biriydi ve yaralanmalar ve hayat kayıpları ile sonuçlanmıştır (Paksoy, 2012: 49). Yönetimden kaynaklanan baskı ve problemlerin halkın yaşam alanlarına inmesiyle olayların patlak vermesi paralel bir şekilde devam etmektedir.

Tunus, domino etkisi olarak da adlandırılan bu süreç içerisinde, ilk taşları devirmiş ve tüm dünyanın dikkatini bir anda Kuzey Afrika'ya yönelmesine sebep olmuştur. İlk bakışta ülkenin sömürge geçmişi, sömürgeci devletlerle süre giden yakın ilişkileri, yolsuzluk ve işsizlik oranlarının yüksek olması diğer Afrika devletleri ile benzerlik taşımaktadır. 17 Aralık 2010'da işsizlik ve polisin uyguladığı şiddet sebebiyle bir gencin kendisini yakmasıyla ise Tunus'ta başlayan isyanların Kadife Devrimleri'nin devamı olduğu düşünülmeye başlanmıştır. Bir ay içerisinde bu isyanların başkente taşınması ise 1987'den beri Bin-Ali'leştirme olarak nitelendirilen dönemin sonunu hazırlamıştır. Tunus'ta olup bitenler medyada bir anlık bir öfkenin sonucu gibi gösterilse de, diğer bölge devletlerinde olduğu gibi yaşananların devlet başkanlarının uzun süren hakimiyeti, kronikleşmiş işsizlik, demokrasi ve insan haklarından yoksunluk gibi oldukça uzun vadeli sorunların nihai sonucu olduğu açıktır. Tunus 1956 yılında

bağımsızlığını kazanmasının ardından, Fransa ile ilişkilerini devam ettirmiş, hatta bu hususta Avrupa Birliği ile de Ortaklık Anlaşması imzalamış; Arap Birliği ve Afrika Birliği'ne de üye olmuştur. Tunus'un Avrupa Birliği, Arap Dünyası ve Afrika kıtası arasında uzlaştırmacı bir role sahip olduğunu söylemek bu noktada yanlış olmayacaktır (Bilgesam, 2011: 4)

Bu genel çerçeveden de anlaşılacağı üzere Tunus'un uluslararası sistemle bir sorunun bulunmasının aksine, sisteme uyum sağladığı açıktır. Burada önemli olan nokta; insan hakları ihlalleri ve demokrasi ile sıkıntıları bulunduğu bilinmesine rağmen, kendisini ekonomisi ile bir başarı öyküsü olarak nitelendiren Tunus'ta böyle bir halk hareketinin gerçekleştirilmiş olması kayda değerdir. Daha da önemlisi, bu halk hareketinin 'Araplarca' gerçekleştirilmiş olması ise bir diğer önemli meseledir ki, burada oryantalist bakış açısının izleri aşikardır. Tunus'un dünya medyasında yarattığı şok etkisini bir yana bırakılıp, tüm bu isyanların özüne Tunus örneğinden bakılırsa varılacak sonuç halkın öncelikle yüksek oranlı işsizlik, artan polis şiddeti, adaletsizlik ve yolsuzluk karşıtı hareketlerde yer almış olmasıdır (Bilgesam, 2011: 4)

Görülmektedir ki, ülkeler içinde yaşanan Arap baharının nedenleri farklı olmaktadır. Tunus 'da rejimin devrilmesinden sonra da batı ülkeleriyle ilişki kurması karşılıklı bir çıkar ilişkisi durumunu da beraberinde getirebilmektedir. Tunus' taki gencin kendisini yakmasıyla başlayan sosyal hareketler aynı zamanda Arap dünyasını da derinden etkilemektedir. Tunus' ta yaşanan bu durum diğer arap ülkeleri tarafından model olmaktadır.

1.2.4. Arap Baharı ve Suriye

Halk ayaklanmalarına Suriye'deki rejimin tepkisi Mısır ve Tunus gibi olmamaktadır. Burada yönetim halka karşı çok daha sert ve acımasız davranır; kan akıtmaktan, kitleleri öldürmekten çekinmeyebilir. Zira Suriye'de rejimin, ordunun, istihbaratın ve bütün önemli kurumların sahibi, hâkimi azınlıkta bulunan Nusayriler olmaktadır. Çoğunluk yıllardır devlete ve önemli kurumlarına yaklaştırılmamıştır. Mevcut yönetimin değişmesiyle sadece bir diktatörlük yıkılmayacak; azınlığın hâkim, çoğunluğun etkisiz olduğu yönetim şekli de değişmektedir. Bu nedenle devlete hükmedenler rızalarıyla çoğunluğun etkin olmasına müsaade etmemektedir. Demokratikleşmeyle sonuçlanacak bir süreç, şu anda ülkenin yönetimini elinde tutan, kaymağını yiyen hâkim azınlığın bütün ayrıcalıklarından vazgeçmesi anlamına

gelmektedir. Beşşer Esed demokratikleşme kanallarını açmaya çalışsa dahi, orduyu ve polisi elinde tutan Nusayri azınlık karşı çıkacak; eylemcilerle kanlı şekilde savaştır. Türkiye'nin ve batı kamuoyunun uzun süre "ılımlı", "değişime açık" bir diktatör olarak görmeye çalıştığı, batı eğitilmiş oğul Esed, son dönemde hiç de öyle olmadığını ispat etmiş; bol miktarda kan dökmüştür (Taşpınar,2012:74). Suriye'nin baskıcı rejimiyle birlikte paralel güçlükteki bir istihbaratın oluşu, aynı zamanda yönetimin başında hüküm sürenlerin kendi çevrelerince bir yapıya bürünüp ayrıcalıklı davranması, halkı eyleme geçiren önemli sebepler arasında olmaktadır. Ayrıca babadan oğula geçen diktatörlük anlayışının devam ettiği düşüncesinde oldukları görülmektedir.

Suriye'de Türkmenlerin yaşadığı önemli merkezlerden birisi de Humus'tur. Suriye tarihçisi Süheyl Zakkar "Humus'ta kim derse ben Türkmen değilim o aslında Humuslu değildir" demiştir. Eski Arab tarihçisine (İbni esir) göre, 11. yüzyılda Humus'u büyük bir deprem yıkmış, tamamını viran etmiştir; sonrasında Humus'u yeniden tamir eden Türkmenlerdir (Zingilar ve Selçuklular). Nureddin Mahmut bin Zingi tarafından, Humus'un merkezinde eski haralarından birinin adı Haratul-Türkmen (Türkmenler harası) ve eski şehir kapılarından birisi Bab-u Türkmendir (Türkmen kapısı). Ama bu günlerde bu haralarda yaşayan Türkmenler tamamen Arablaşmıştır. Golan Türkmenleri, Suriye ile İsrail arasında savaşa neden olan meşhur Golan tepelerinde yaşamaktaydılar. Burası Filistin sınırına çok yakındır. Kafkasya'dan gelenler 1878'de buraya yerleştirilmişlerdir. İsrail'le Golan tepelerinde yaşanan anlaşmazlıklar ve savaşlar sonucunda pek çoğu yerlerinden edilmişlerdir. Osmanlı Devleti Türkmenleri bu stratejik tepelere İsrail heveslerini sezerek, önceden yerleştirmiştir. Bu gün Golan Türkmenleri de Türkçeyi unutmuşlardır. Son olaylarda direnişin sembol şehri olan Dera'da Türkmenlerin oturduğu büyük bir mahalle bulunmaktadır. Ayrıca Şam'da ve Havran Ovası'nda da Türkmenler vardır (Taşpınar,2012:77). Suriye'de Dera kentinde çıkan olayların, sosyal hareketler için kıvılcım olması dahilinde kentin sosyal yapısını analiz etmek bakımından önemlidir.

"Suriye'de yaşananların nedenlerine inilecek olunursa iktisadi bir yanının olduğu açıktır; ancak en büyük farkının kuşkusuz halkın protestolarının temalarını işsizlik, ekonomik krizler üzerinden değil, siyasi özgürlük, 1963'ten beri devam eden olağanüstü halin kaldırılması gibi çok daha siyasi kaygıların ürünü olduğunu belirtmek gerekir. Bu siyasi karakterin yeni olmaması, aksine 1940'lardan itibaren ülkenin iç dinamiklerini şekillendirebilen önemli bir veri olması ise bir diğer durumdur. Çok daha

önemlisi bugünlerde yaşanan isyanların asıl kökenlerinin 2000’de Şam Baharı olarak adlandırılan dönemde bulunduğunu ve entelektüellerin günümüz isyanlarının şekillenmesinde önemli bir rolü olduğunu söylemek mümkündür. Genel görünüm itibariyle Suriye’deki isyanların devrim adını taşımasının çok daha muhtemel görüldüğü ortadadır. Siyasi söylemlerin bu süreci şekillendiriyor olması, iktisadi kaygıların söz konusu olması isyanları salt işsizlik ve yoksulluk indirgemeciliğinden de kurtarmaktadır” (Bilgesam, 2011: 13). Suriye’deki siyasi dinamiklerin kaygan bir zemine oturduğunu ifade etmek doğru olmaktadır. 2000’li yıllarda da farklı bir isimle ortaya çıktığını, fakat 2011’deki ayaklanmaların amacına ulaştığı görülmektedir.

“Arap Baharı sonrası Ortadoğu’da karşılaşılacak en önemli olgulardan biri, uzun yıllar bölgede iktidar olan Baasizm ve Nasırizmin artık eski gücüne kavuşamayacağıdır. Irak’ta ABD müdahalesiyle iktidardan indirilen ve sonraki süreçte devlet yapısından da sökülen Baasçılık, Suriye’de de büyük bir baskı altındadır. Benzer şekilde Mısır’da iktidardan indirilen Nasırizm diğer bölgelerde de artık popülerliğini hızla yitirecektir. Ortadoğu’daki bu türden siyasal akımların artık bir meşruiyet sorunun olduğu aşikar olup eski güçlerine kavuşmaları oldukça zor görünmektedir. Bu değişim Arap dünyasında siyasal liberalleşmenin önünü açacaktır. Ortadoğu’da uzun yıllar yasaklanan siyasal akımların güçlenmesi de Arap Baharı’nın muhtemel önemli sonuçlarından. Tunus’ta katıldığı seçimleri kazanan En Nahda Partisi’nin durumu bu iddiayı doğrular niteliktedir” (Akbaş,2012:62).

Arap Baharı’nın gelip dayandığı Suriye, küresel güç mücadelesinin yeni çekişme alanı haline gelmektedir. Suriye’nin uzun süren bir çatışma sonucu kontrollü bir şekilde kendisini tüketmesi, yaşanır bir ülke olmaktan çıkması ve yavaş yavaş çökmesi küresel anlamda dikkatleri üzerine çekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Konusu

Bir sosyal hareket hiçbir şekilde bir toplumsal duruma tepki değildir. Aksine, toplumsal çatışma durumu, kültürel modeller ve tarihsellik üzerinde kontrol için savaşılan sosyal hareketler arasındaki çatışmanın sonucudur. Bu çatışma, siyasal sistemin kırılmasına ya da kültürel reformlara yol açabilir. Sosyal hareketlerin temel öğelerinden biri olan aktör, bugün piyasada ya da daha çok teknoloji ile tanımlanan çatışma alanlarında, doğal ulusal sınırlardan çok uluslararası çerçevede çıkarlarını savunmaktadırlar. Bugün hiçbir sosyal hareket, çatışmaların tümünü ve toplumsal değişim güçlerini bir ulusal toplum içinde tanımlamamaktadır. Sonuçta mücadele alanı, sosyal hareketlerin aksiyonuyla ilişkili olarak gittikçe özerkleşmekte ve kolektif davranış gittikçe sosyal karşıt hareketlere doğru bir yönelim göstermektedir.

Sosyolojik bağlamda çözümlenmeye çalışılan sosyal hareketler konusu güncelliğini ve sürekliliğini de koruduğu için ilgi ve dikkat çekici bir konu olmuştur. Bundan dolayı sosyal hareketler konusu sosyolojik bağlamda ele alınması gereken bir konudur ve üzerinde düşünülmesi gereken bir hassasiyete sahiptir. Dolayısıyla; Ortadoğu'da yaşanan sosyal hareketlerin "Arap Baharı" adıyla çözümlenmeye çalışılması, araştırmanın asıl konusunu oluşturmaktadır.

2.2. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı modernleşme sürecine giren Ortadoğu ülkelerinde ortaya çıkan ve önemli sonuçlar doğuran yeni sosyal hareketlerin, yapısal ve düşünsel özelliklerini çözümlenmektedir. Çalışmanın temel amacı, geçmiş ve günümüzle karşılaştırma yaparak neden sonuç ilişkilerine dayanarak; geleceğe yönelik ön deyimlerde bulunmaktır.

Bu alanda yapılan çalışmaların çıkış noktası, olguyu başkalarının gözüyle değil, Ortadoğu'luların gözüyle görmeye ve anlamaya çalışmak olmuştur. Buradan hareketle çalışma kapsamında, Arap toplululuğu üyelerinin yaşanan sürece ilişkin algıları, yaklaşımları ve tutumları belirlenmiştir.

İncelenen ülkelerde birbirini izleyen ya da doğrudan etkileyen sosyal hareketler ele alınmıştır. Bunun amacı, hareketlerin toplumsal koşulların etkisi altında geçirdiği yapısal, ideolojik hatta eylemsel değişimleri incelemektir. Böylece, hareketlerin içinde yer aldıkları toplumsal yapı ile etkileşim içinde geçirdikleri değişimin daha ayrıntılı bir değerlendirmesini yapmak olanaklıdır. Ayrıca Ortadoğu'daki değişen dengeleri ve bu değişimin dinamiklerini ortaya koyarak toplumun yapısındaki yenilenmeyi çözümlmek amaç edinilmiştir.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma, sosyal hareketler olgusu ve Arap Baharı'na ilişkin oluşturulmaya çalışılan kuramsal ve uygulamalı bakış açılarının belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda; tezin kuramsal alt yapısının oluşturulması aşamasında "literatür taraması"na başvurulmuştur. Sosyal hareketler üzerinde durularak Ortadoğu' da yaşanan Arap Baharı'nın sosyolojik açıdan değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu açıdan Ortadoğu ülkelerinin modernleşmesindeki ve demokratikleşmesindeki paralelliklerin yanı sıra farklılıklara da değinilmiştir. Çalışmanın uygulamalı kısmında ise "alan araştırması" yöntemine başvurulmuştur. Bu aşamada derinlemesine mülakat teknikleri uygulanmıştır. Alan araştırması kapsamında Ortadoğu ülkelerinin toplumsal yapı ve değişimleri de ele alınarak yeni sosyal hareketler bağlamında karşılaştırmalar yapılmıştır. Örneklem seçiminde rast gele örneklem esas alınarak, görüşmecilerin Arap katılımcılardan seçilmesi dışında bir sınırlılık gözetilmemiştir.

Çalışmada 20 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşme Türkiye'ye turist olarak gelen Bursa ilindeki Arap misafirlere uygulanmıştır. S.Arabistan, Kuveyt, BAE, Suriye, Filistin, Libya ve Mısır' dan Bursa' ya yaz tatili için gelen 11'i erkek, 9' u kadın toplamda 20 kişiyle görüşülmüştür. Araştırma kapsamında meslek grubu olarak kadı, akademisyen, işadamı, avukat, öğretmen, ev hanımı, öğrenci gibi görüşmecilerin yoğunluk kazandığını ifade etmek mümkündür. Araştırmanın 2012yılı Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında yapıldığını belirtmek gerekmektedir.

2.3.1. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Bu araştırma mülakattaki sorularla sınırlıdır.
2. Soruları yanıtlayan katılımcıların verdikleri cevaplarla sınırlıdır.
3. Araştırmada mülakat boyunca İngilizce ve Arapça kullanılmış, tez diline çevrilirken katılımcıların kastettiğini anlamakta zorluk yaşanmıştır.
4. Araştırma konusunun hala gündemi ilgilendirmesi ve katılımcıların siyasetle ilgili olması sebebiyle cevapların kısa süreli ve korku içinde verilmesi araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır. Özellikle S.Arabistanlı katılımcıların bu özellikte cevaplar verdiği gözlemlenmiştir.

2.4. Araştırma Verilerinin Toplanması

Araştırmada veri toplama tekniği olarak derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Ayrıca bunun yanında gözlem yöntemi de kullanılmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak soru formu hazırlanmıştır.

Bu araştırma konusu ile ilgili olarak hazırlanan soru formunda 9 asıl açık uçlu sorular bulunmakta ancak araştırma süresince kişilerden kaynaklanan nedenlerden dolayı bazılarında daha fazla bazılarında ise daha az soru sorulmuştur. Yapılan görüşmeler yapılandırılmış mülakat çerçevesinde ilgili konu etrafında yapılan ve yaklaşık olarak 20 dakika süren konuşmalardan oluşmaktadır.

Ayrıca görüşmeler genel olarak görüşülen kişilerin istekleri de göz önünde tutularak genellikle öğlen saatlerinde ve genellikle kişilerin iş yerlerinde (turizm acentesi) gerçekleştirilmiştir. Genelde ses kayıt cihazı kullanılmıştır ancak bazı görüşmecilerin ses kayıt cihazından rahatsız olduklarını belirtmesi nedeniyle konuşmalar not edilerek araştırmaya devam edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Arap Baharı Kavramı ve Tanımı

Ortadoğu coğrafyası, birçok etnik ve mezhepsel farklılıkları içinde yaşatan bir bölge olarak bilinmektedir. Bölgede yaşanan son gelişmeler Arap baharı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede yaşanan olayları daha iyi analiz etmek için bölgenin bulunduğu konumu bilmek durumların değerlendirilmesi bakımından daha uygun olmaktadır.

Ortadoğu Bölgesi, İki Dünya Savaşı'ndan sonra, sahip olduğu özellikler nedeniyle, sürekli bir mücadele alanı olagelmıştır. Bölge ülkelerinin otoriter rejimleri, halkları üzerinde bir baskı unsuru olarak varlığını günümüze kadar sürdürmektedir. Ancak bu yapının sürdürülebilir olmadığı "Arap Baharı" olarak adlandırılan sürecin başlaması ile daha iyi anlaşılmıştır. Büyük Britanya'nın çekilmesinden sonra bölgeye yerleşen ve bölge kontrolünü elinde bulduran ABD, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında bölgede faaliyetlerini farklılaştırarak arttırmaktadır. Demokrasi, insan hakları, kadının sosyal hayat içindeki rolü ve benzeri konularda bir dizi çalışma başlatan ABD, bunun yanında benzer alanlardaki proje ve çalışmaları da desteklemektedir. Ortadoğu'da başlayan değişim süreci, iç ve dış aktörlerin etkileriyle ülkelerin rejimini değiştiren bir karaktere bürünmektedir. Bölgenin bu özelliği bölgesel aktörlerin tamamına az ya da çok yansımaktadır. Bölgede tarihsel süreç içinde yaşanan en önemli değişimlerden biri de 2010 yılı sonunda Arap Baharı ile başlayan değişim süreci olmaktadır. Bölgede Arap Baharı ile başlayan değişim sürecinin iyi yönetilememesi halinde; iç çatışma ve siyasal istikrarsızlık baş gösterebilir. Süreç şiddet içermek ve can kaybına neden olmakla beraber, daha demokratik rejimlerin de doğmasına neden olmaktadır (Akbaş,2012:52). Dolayısıyla Ortadoğu bölgesinde, farklı ülkelerin hakimiyet kurma çabasıyla Arap baharı sürecinde etkili olmak istemektedir. Arap baharı sürecinin kontrol edilememesi durumunda ülke içerisinde çatışmaların ve kaosların patlak verme ihtimali üzerinde durulmaktadır.

Tunus, Mısır, Libya ve Suriye örneklerinde meydana gelen gösterileri haklılaştıran en önemli açıklama on yıllardır baskıyla yönetilen halkların despotik

rejimlere karşı ayaklanıyor oluşudur. Ancak makul görünen bu açıklama bazı soru işaretlerini de birlikte getirmektedir. Daha önce de bu halklar farklı sebeplerle ayaklanmışlar ve fakat çok kanlı bir biçimde bastırılmışlardır. Gösteriler geleneksel örgütlü yapıların tam liderliği görünmemesine rağmen nasıl bu kadar kitleselleşmiştir? Sorusu akla gelmektedir. Arap coğrafyasında büyük bir hakimiyeti olan Müslüman Kardeşler gibi en köklü örgütler neden gösterilerde başat rol almaktan geri durmuşlardır? Bu soruların cevabının verilebilmesi için “neden şimdinin” sorunsallaştırılması gerekmektedir (Erdoğan, 2012:3) Erdoğan, özellikle geçmişte varolan problemlerin 2011 de ortaya çıkmasındaki nedeni üzerinde durmaktadır. Ayrıca bölgede sözü geçen ve iktidara karşı olarak bilinen Müslüman Kardeşler’in bu direniş karşısındaki geri duruşundaki sebebi sorgulanmaktadır.

Arap halk hareketlerine “Arap Baharı” adı konulmadan önce gelişmelerin Tunus ile sınırlı kalacağı düşünüldüğünden dolayı “Yasemin Devrimi” olarak isimlendirilmiştir. Ayaklanmaların Mısır ve Libya’ya sıçramasıyla “Domino Etkisi”nden yani bir olayın etki alanını büyütürken ilerlemesinden bahsedilmeye başlanmıştır. Yasemin Devrimi ise; Arap Baharı’nın başlamasına neden olan Tunuslu genç Muhammed Buazizi’nin kendisini yakması sonrası başlayan gösterilerde, “Göstericilere ateş açan polisin şiddet kullanmak yerine eylemcileri koruması gerektiğini” savunan Tunuslu blog yazarlarının “Polise karşılık olarak yasemin verelim” sloganıyla yola çıkarak, devrimi ülkelerinin bir anlamda sembolü olan “Yasemin çiçekleriyle” özdeşleştirmesiyle bu tanımlama benimsenmiş ve bu durum sosyal paylaşım ağlarında da bu haliyle yayılmıştır. Böylelikle de “Yasemin Devrimi” adı ortaya çıkmıştır. Süreç ilerledikçe Yasemin Devrimi’nin sınırlarını genişletmesi ve “Yasemin Devrimi” tanımlamasının kısa kalmasıyla “Arap Baharı” adı telaffuz edilmeye başlanmıştır. Bu adlandırma yapılırken “Prag Baharı”ndan esinlendiği söylenebilir (Tekek,2012:2). Bu bölgedeki olaylara isim konulurken sadece bir bölgede sınırlı kalacağı, diğer çevre ülkelere yayılacağı öngörüsünde bulunulmadığından en başlarda farklı isimle anılmaktadır. Daha sonra daha genel ve birçok kitleyi kapsayacak Arap ismini kullanmaları arap milletinden olanları ilgilendireceğinden daha büyük ses getirilebileceği ifade edilebilir.

Ortadoğu’ daki halk hareketlerinin Arap Baharı olarak ortaya çıkması ve halk tarafından bu isimle anılması ‘bahar’ sözcüğündeki olumlu bir simgenin ümitle birleştirilmesinden kaynaklandığını ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla “bahar”

söyleminde ısrar edilmesinin nedeni ise kelimenin anlamının umut vadeden çağrışımlar yapması, pozitif bir kelime olmasıdır. Bu vesileyle halkların dirençlerinin taze tutulması da amaçlanmaktadır.

Arap Baharı, Arap dünyasında baskıcı ve otoriter yönetimlere karşı son dönemde meydana gelen farklı ölçeklerdeki halk hareketlerini ifade etmek ve süreci bir demokratikleşme dalgası olarak olumlu manada tanımlamak amacıyla kullanılan anonim bir kavramdır. Bu kapsamda, gerçekleştirilen protestolar ve gösteriler sosyal medyada ve konu ile ilgili yapılan araştırmalarda Arap Baharı ve Kışı, Arap Uyanışı, Arap İsyanı, Arap Devrimi gibi isimlerle de anılmaktadır (Murray, 2011; Dede, 2011: 23-24).

Görülmektedir ki, harekete geçecek bu aktörler, bulunduğu coğrafya itibarıyla farklı sebeplere bağlı olarak farklı isimlerle anılmaktadır. Ancak kavramlaştırmadan ziyade bir sorun ya da sorunlar kümesinin adı ne olursa olsun bölgede bir ayaklanmaya sebep olması ve hareketlilik ortaya çıkarmasıdır.

Araştırma kapsamında görüşmecilere sorulan, “Sizce Arap baharı nedir? Sosyal hareketlerle ilgisi nasıl olabilir?” şeklindeki soruya verilen yanıtlardan; Arap Baharı olarak adlandırılan süreci, bir dönüşüm, kazanılmış bir zafer, geçmişle hesaplaşma ve bir başkaldırı olarak algıladıkları görülmektedir. Görüşülen kişilerden; A.A(26)’nın aynı soruya vermiş olduğu; “*Bir Suriyeli olarak söyleyebilirim ki “Arap Baharı” dönüş noktasıdır. Ortadoğu’da yaşanmış en güzel bahardır.*” şeklindeki cevabı, Arap Baharı sürecini bir değişim ve dönüşümün köşe başı olarak gördüğünü göstermektedir. Aynı soruya, görüşmecilerden A.E (32)’nin; “*Büyük bir zafer tabi ki de. Düşünün ki yıllardır özlem çekilen şey bu sıralar çok şükür çözülüyor. Bu arap baharı dediğimiz şey aslında arapların sevinci, baharı ya da despotluktan kurtulmanın sevincidir. Bu sadece böyle kalmaz diğer ülkeler de harekete geçecek.*” şeklindeki cevabı ise, Arap Baharı’nın Araplar arasında bir zafer olarak kabul edildiğini, geçmişteki despotik yönetimlere karşı bir başkaldırı olduğunu, bunun kendi başına bir hesaplaşma zamanını ifade ettiğini ve buna bağlı olarak her Ortadoğu toplumunda da bu ayaklanmanın etkilerinin görüleceği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, arap baharı olarak nitelendirilen bu hareketin bölgede önemli değişimlere sebep olacağını ve gelecekle ilgili olumlu düşünceleri ortaya çıkardığı verilen yanıtlardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu süreç, geçmiş siyasi ve yönetim düzenine ilişkin bir memnuniyetsizliği ortaya koymaktadır. Özellikle, bu olayları birebir yaşayan Mısırlı bayan A.E (32), süreci ‘zafer’ olarak nitelemesi halkın

iktidara karşı üstünlük sağladığını ve devam eden mücadelenin galibiyetle sonuçlandığını düşündüğünü ifade etmektedir.

Özel bir şirkette yönetici olan S.Arabistanlı Y.A(38) 'nın yaklaşımı, geleceğe dair daha şüpheli ve daha karamsar bir görüntü arz etmektedir. Ona göre, “*Arap Baharı sevindirici oldu ama yeni gelenler nasıl olur bilinmiyor. Gidenler zaten kötüydü önemli olan gelenlerin gidenleri aratmaması. Mesela Arafah olayını duymuşsunuzdur. Mübarek döneminde Mısır ile Filistin arasındaki sınır kapısı kapalıydı, sonra Mübarek yerine gelen kişi döneminde sınır kapısı açıldı. Bizler de tamam iyi oldu derken kısa bir süre sonra hemen kapandı. Yani sizin dediğiniz gibi bu “sosyal hareket”i yaşayan insanları neler bekliyor kestirmek güçtür.*” sorulan soruya Y.A(38)'nin verdiği yanıt, Arap baharının arap toplumu için önemli bir adım olduğunu ancak bölge için öndeyilerde bulunmayı güçleştirdiğini ve sürecin oldukça karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Gelecekle ilgili bütüncül ve kalıcı bir siyasal sitemin oluşamayacağından yakınmaktadır.

Arap Baharı'nın medyadan sağlanan içeriklerin olumlu sonuçlar doğuramayacağını ve kandırmaca olduğunu düşünen S.Arabistanlı bayan öğretmen N.E (36) ise sorulan aynı soruya; “*Arap baharı Tunus'ta başlayan bir ayaklanmayla etraftaki ülkeleri de sarsan bir deprem gibiydi. Bu depremle birçok kayıplar oldu ve olacağı da benziyor aslında. Hemen hemen birçok arap ülkesinin yaşayabileceği bir olay bu. Bana öyle geliyor ki evet diktatörler gitti diye seviniyoruz ama kim gelirse gelsin eskiden yine izler olacaktır. Çünkü evet diktatör gitti ama diktatörlük hala duruyor.*” şeklindeki cevabına ek olarak, devamında sorulan “*Peki bu kendi ülkenizde de yaşanır mı ya da yaşanmıyorsa neden yaşanmıyor?*” şeklindeki soruya ise, “*belki bu durumun en son yaşanacağı ülke S.Arabistan'dır. Sebebini de sormayın bu konu siyasetle daha çok ilgili.*” biçiminde bir yanıt vermiştir. Verilen yanıtlardan diğer Arap ülkelerinden farklı olarak S.Arabistan toplumunun Arap Baharı sürecine farklı yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Çünkü S. Arabistan toplumunun bu tür ayaklanma ve toplumsal hareketlere karşı oldukça net ve korkak bir tutumu vardır. Sunulan bilgiler ne derece açık olursa olsun toplumlarının kapalılığı dolayısıyla, süreci geriden ve dışarıdan izlemeyi tercih etmektedirler. Sorulan ikinci sorudan ve soruya cevap vermekten imtina eden N.E'nin oldukça rahatsız olduğu ve bir korku içerisinde olduğunu görüşme esnasındaki gözlemlerden anlamak mümkündür. Bu cevaplardan hareketle, N.E'nin

diğer görüşmeci olan S.Arabistanlı Y.A ile aynı yönde bir görüş belirttiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. N.E de yıllardır etkisini sürdüren rejimin yıkılmasından sonra oluşan boşluğa dikkat çekmektedir. Ayrıca baskı uygulayanların gittiğini ama baskıcı bir yönetimi savunan bir sistemin hala varlığını devam ettirdiğini düşünmektedir.

Araştırma kapsamında görüşmecilere sorulan, “Peki Ortadoğu’daki sosyal hareketleri nasıl değerlendiriyorsunuz?” şeklindeki soruya Suriyeli doktora öğrencisi A.A(26)’nın; *“Her ne kadar sosyologlar, politikacılar, gazeteciler ‘arap baharı’ dışında bir isimle adlandırırsa da bu bir bahardır ve halkı ilgilendirir. Kimileri bu Amerikan oyunu diyor ama böyle demek en büyük hata olur. 40-50 yıldır dikdatörlerin ortadan kalkması, kokuşmuş sistemlerin yok olması için bir değişme zamanının gelmesi gerekiyordu. O da maalesef masum insanların ölümleriyle sonuçlandı ve bu sürecin dönüşü asla yok, verdiği neticeler de baharın faturası ve bunlar da olacaktır.”* şeklinde verdiği yanıt özellikle Suriye gibi toplumsal bir kalkışmadan öte bir askeri çatışmanın yaşandığı bölgelerde, Arap Baharı sürecine daha çok verilen ve verilmesi muhtemel kayıplara ilişkin bir yaklaşımın hakim olduğunu göstermektedir. Bu kayıplar ise, yaşanan çatışma ortamı sebebiyle doğal karşılanmaktadır. Buradan hareketle; Arap Baharı algısının geri dönüşü olmayan ve her şeyi göze almış bir biçimde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Sorulan soruya görüşmecilerden Mısırlı eğitimci bayan A.E(32)’nin; *“Bu olaylar aslında birden bire ortaya çıkmadı. Daha önceden de küçük küçük olayların çıktığını ama bastırıldığını biliyorduk. Benim annemin dedeleri Suriye’de yaşamışlar. Ama çok zor şartlarda tabi ki şuan varolan zulmün daha fazlasını görmüşler. Allah korkusu olmayan insanlar bunlar.”* şeklinde verdiği yanıt, sosyal hareketler içerisinde yer alan aktörlerin kararlarında kesin kararlı oldukları ve kolay kolay hedeflerinden geri dönmedikleri anlaşılmaktadır. Yönetimin otoriter bir sisteme sahip olduğu ve halkına zulüm ettiği anlaşılmaktadır. Sosyal hareketler açısından bakıldığında, özellikle değişime sebep olan unsur, tarihsel zorunluluğun olması ve geçmişi gün yüzüne çıkarma olduğu görülmektedir.

Yapılan görüşmelerden hareketle, kimilerine göre bir zafer kimilerine göre bir başkaldırı ya da isyan olarak nitelendirilen Arap Baharı farklı şekillerde tanımlanmıştır. S.Arabistanlı olanların daha çok tarafsız görünmeye çalıştıkları ve bu olayların mutlaka olması gerektiğini düşünmemektedirler. Aksine S.Arabistanlıların dışındakilerin sorulan

sorulara daha rahat ve kaygısız cevap verdikleri gözlenmiştir. Dolayısıyla, sosyal hayat standartlarının ve sahip oldukları bireysel hakların farkında olarak kendilerini daha rahat ifade ettikleri sonucuna varılmaktadır.

Araştırma kapsamında edinilen bilgilere göre Arap Baharı; Ortadoğu ülkelerinin halkları tarafından 2010'dan günümüze kadar süren ve bu ülkelerde rejim, yönetim, yönetici değişimleri başta olmak üzere değişikliklere ve yenilenmelere yol açan, ayaklanma, protesto, devrim, başkaldırı ve daha birçok adlandırmayla söz edilen Arap hareketleridir.

Günümüzde geline nokta egemenlik, sınırsız yetki ve denetim hakkından çok, insan hakları, vatandaşların hukuk önünde eşitliği, hak ve ödevlerden eşit bir biçimde yararlanma gibi durumlarda sınırlanan bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Bu çerçevede jenosit ve insanlık dışı davranışların uluslararası hukuk önünde de yasaklanması, devlet ile özdeşleşen egemenliğe, diğer devletler egemenler tarafından, dışarıdan kısıtlama getirme anlamı taşımaktadır (Aydın ve Ayhan,2004:68-69).

Bayat'a göre, alt tabaka aktivizminin türlerinden olan "sessiz tecavüz" toplumsal değişimi gerçekleştirebilecek güçtedir. Bu durum en azından devlet politikalarını etkileyebilir, alt tabakanın kazanımlar elde etmesine neden olabilir. Ancak burada yazar bu analizle alt tabakaya sistem içi bir rol biçmekte, alt tabakayı sistemden daha çok pay alabilecek bir güç olarak görmektedir. Dolayısıyla yazarın; kastettiği topyekun bir değişimden ziyade kısmi bir değişimdir."Sıradanın sessiz tecavüzü"nü, hedeflerini, siyasallaşma sürecini ve "sokaksiyaseti"ni analiz etmeyi amaçlayan "Gayri Sivil Toplum: Gayri Resmi İnsanların Siyaseti" yazısında, Bayat madunların toplumsal malların yeniden bölüşümünü gerçekleştirmek ve devletin dayattığı düzenlemeler, kurumlar ve disiplinden hem kültürel hem siyasal özerklik kazanmak gibi iki temel amaca sahip olduklarını vurgulamaktadır (Bayat,2006: 134-135). "Sıradanın sessiz tecavüzü" aslen siyasallaştığında anlam kazanmaktadır. Bayat, mütecevizler karşısında zengin ile devletin ittifakının mevcut siyasal çatışmaya sınıf boyutunu eklediğini iddia eder. Bayat bireysel olarak başlayan protestoların, sessizce ve uzun sürede kolektif bir nitelik kazanarak siyasallaştıkları sürece sınıfsal bir boyut kazanabileceklerini vurgulamaktadır (Bayat,2006; 336-337). Sınıf çatışmasının nasıl sonuçlanacağı, bir değişim yaratıp yaratmayacağı ise açıklığa kavuşturulmamaktadır. Devletin otoriter tutumu karşısında toplum içerisinde henüz siyasallaşmayan sessiz yığınların zamanla siyasallaştığını ve sokak siyasetine dahil olduğu ifade edilebilir.

Dolayısıyla insanlar sürekli korku içinde yaşadıkları bu doğa durumundan kurtulmak için aralarında yaptıkları bir sözleşmeyle tüm yetkilerinden (egemenliklerinden) vazgeçerek “commonwealthi” oluşturmaktadır. Commonwealth, tüm yetkileri kullanan egemenin (leviathan) bu konuda kimseye hesap vermek durumunda olmadığı ve sınırsız ve mutlak egemenliğe sahip olduğu bir duruma işaret etmektedir. Bir toplumsal sözleşme bir tür yurttaşlar yasası olarak, karşılıklı anlaşma yoluyla tüm kişilerin özgürlüklerini sınırlamaktadır. Commonwealth, ya demokratik yolla ya da birinin denetimi zorla ele geçirmesiyle oluşabilir. Ancak hangi yolla oluşmuş olursa olsun egemen erkin sınırsız egemenliği tartışılmamakta ve sınırlanamamaktadır. Bu sınırsız yetkinin, halkı temsil eden bir hükümete verilmesi durumunda demokratik hükümet ortaya çıkmaktadır. Sözleşme, monarşi, demokrasi ya da bir aristokrasi kurulmaktadır. Bu nedenle iktidarın tanrısal kaynağı öğretilerine aykırı olabilmektedir. Bu anlamda Hobbes, egemenliğin kaynağını halkta görmesi açısından seküler bir yapı öngörmektedir (Arı, 2002: 182; Aydın ve Ayhan, 2004:76).

Yani, Hobbes devleti, insanların çıkarlarına, rasyonel beklentilerine uygun olduğu için kendi rızaları ile oluşturdukları bir kurum olarak ele almakta ve devletin toplumun irade ve sözleşmesi ile doğduğunu, bu bağlamda egemenliğin sınırlandırılmayacağını net bir şekilde vurgulamaktadır (Aktan, 2003; Aydın ve Ayhan, 2004:10). Ancak Hobbes Leviathan’ın devlet sınırları içerisinde barış ve düzeni sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır. Hobbes, devletin meşruiyet kaynağını da oluşturan barış ve güvenliği sağlayamayan tüm yönetimlerin değiştirilmesi gerektiğini de ifade etmiştir. Yani, Hobbes’in Leviathan’ın toplumsal barışı, düzeni, dirliği sağlamada başarısız olursa, bunun artık değiştirilebileceğine açık kapı bırakmaktadır (Arı, 2002: 180; Aydın ve Ayhan, 2004:76).

Görülmektedir ki, egemenliğin sınırlandırılması kabul olarak algılanmadığı, sınırlandırıldığı ya da baskı altına alındığı durumda halkın iradesinin doğduğu ve harekete geçtiği belirtilmektedir. Eski sosyal hareketler açısından bakıldığında ise; bu hareketlerin daha çok baskını arttığı, beklentilere cevap verilmediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Arap baharını yeni sosyal hareketler içerisinde ele almak mümkün olacaktır. Çünkü sınıfsal çelişkilerin ve eşitsizliklerin yok edilmesi adına harekete geçilen daha çok eğitilmiş genç ve kadınlardan oluşan bir kitle sokaklara dökülmektedir.

3.2. Arap Baharı Nedenleri

Demokrasinin yayılma ve gelişim göstermesi sürecinde Arap Ortadoğu'su epeyce geç kalmıştır. Bunun temel nedeni, bölgenin genel olarak uzun sayılabilecek bir süre sömürge yönetimi altında kalmasının yanı sıra; aile, klan, mezhep bağlarının Arap toplumlarında çok güçlü olmasıdır. Bu durum otoriter yönetimlere zemin yaratmış ve değişime olan direnci artırmıştır. Arap toplumlarının sanayileşememeleri, artan petrol gelirlerine rağmen halen yaygın olarak tarımsal bir altyapıya sahip olmaları da, güçlü bireycilik anlayışının, dolayısıyla demokrasinin gelişmesi önünde bir engel teşkil etmiştir. Bu yüzden Arap ülkelerinde yaygın olarak krallıklar ya da adı cumhuriyet dahi olsa otoriter yönetimler hâkim olmuştur. Ancak tüm bu olumsuz koşullara rağmen, Soğuk Savaş sonrası küreselleşme rüzgârları eşliğinde devletlerin kontrol yetenekleri ötesinde artan iletişim, ulaşım, ticaret, seyahat, turizm ve benzeri gelişmeler, Arap toplumlarının da kendi yönetimlerini belirlemeleri yönündeki istemleri kaçınılmaz bir biçimde artırmıştır (Bacık, 2012: 83). Dolayısıyla, otoriter rejimden kaynaklanan sosyal ayaklanmalar, farklı ülkelerin sömürgesinde kalan bir toplumun varlığından ve bireyciliğin sürekli baskı altında tutulduğu bir “demokrasiz yönetim”e sahip olduğundan kaynaklanmaktadır.

Arap dünyası Birinci Dünya Savaşı sonrası Batılı güçler tarafından tepeden inmece bir yapıya oturtulmuştur. Bu yapı, suni temeller üzerine inşa edilmiştir. Arap dünyasındaki sunilik, coğrafi sınırlardan, etnik unsurlara, halktan ve kendi geçmişinden kopuk kırılğan politik ve yönetsel yapılara, sosyal bölünmüşlüklere ve en nihayetinde ekonomik kırılğanlıklara varıncaya değin bir dizi olgunun bileşiminden meydana gelmiştir (Akbaş,2012:53).

Demokrasilerin yayılmaları sürecinde son dalga Arap Ortadoğu'sunu vurmuştur. Buna, ekonomik durumun kötülüğü, yaygın yoksulluk, gelir dağılımının adaletsizliği, işsizlik, yolsuzluk, azınlık haklarının tanınmaması ya da yeterli düzeyde tanınmaması gibi makro düzey sorunlar da eklenince, değişim istekleri kaçınılmaz ve önlenemez hale gelmiştir. Bununla birlikte hemen her geniş ölçekli değişim isteminin devrimsel bir harekete dönüşmesi tetikleyici bir olayı gerektirir ve kıvılcım, Tunus'ta seyyar satıcılıkla hayatını kazanmaya çalışan üniversite mezunu bir gencin, kendisini engellemeye çalışan otoriteye karşı direnip kendini yakmasıyla çıkmıştır. Devrimlerin

ortak özelliği ise, yayılma etkisi yaratarak, özellikle yakın coğrafyadaki benzer devrimleri tetikleyebilmesidir (Bacık,2012;83-84).

Arap Baharı' nın görünürdeki tetikleyici nedeni, Tunuslu Muhammed Buazizi' nin kendini yakması gibi görünse de, aslında daha derin ve köklü nedenler söz konusu olmaktadır. Yaşananların nedenleri daha çok ekonomik, tarihi, sosyal, politik ve psikolojik unsurlarda aranmalıdır. Kuşkusuz bu halk hareketlerinin içsel ve dışsal etkenleri de bulunmakatadır. Ayrıca, Arap Baharı ve yaşandığı ülkeler monolitik bir yapıya sahip değildir. Ülkeden ülkeye değişen, geçmişten gelen tecrübelerin, kişilerin ve grupların tutumlarının da önemli ve etkili olduğu bir süreç söz konusu olmaktadır. Bu nedenlerden ötürü sürecin evriliş şekli her ülkede aynı yönde olmayabilir (Akbaş,2012:53). Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde ortaya çıkan halk hareketlerinin çıkış noktasının, nedenlerinin ve sonuçlarının farklı olduğu ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında görüşmecilere sorulan, “Bu coğrafyada yaşanan sosyal hareketlerin nedenleri nelerdir ve olayların patlama noktası var mıdır varsa nasıl?” şeklindeki soruya özel şirkette yönetici olan ve Ortadoğu piyasasını takip eden, ekonomik anlamda talepleri karşılanmayan genç kitlelerin değişim isteklerinin kaçınılmaz ve önlenemez olduğunu niteleyen S.Arabistanlı Y.A(38);”*Bu olaylar Tunus'taki bir gencin kendisini yakmasıyla başladı. İsmi Muhammed Buaziziydi, üniversiteden mezun olmuş biri ama iş bulamayınca seyyar satıcılık yapıyor. Sanırım bir bayan görevli satış yapan gence bir yasak uyguluyor burada satış yapamazsın diye. Orda büyük bir tartışma çıkıyor ve gençler artık yönetime doğru savaşı başlatıyorlar. Artık onları kimse durduramıyor. Ben de iş gereği genelde dolaşıyorum ve piyasayı da iyi biliyorum. Şimdi Libya'nın Tunus'un maddi gelirleri yok değil. Mesela özellikle Libya' nın petrol yatırımı çok fazla. Ama biraz gelirler düşük veriliyor halka .*” biçimindeki cevabı, bu bölgedeki ekonomik durumun kötülüğü, yaygın yoksulluğun varlığı, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve işsizlik gibi sebeplerin halkı harekete geçiren sebepler olduğu anlaşılmaktadır. İşgücü potansiyeline sahip ülkelerde eğitimli işsizlerinistihdam edilmemesi ülke içerisinde önü alınamaz ayaklanmalara neden olmaktadır.

Konuya kendi ülkesinde yaşanan olaylarla ilişki kurarak sorulan soruya Suriyeli A.A(26); “ *Halk ayaklanmasını yaşayan ülkelerin aslında bunları yaşamasında ortak sebepler çok fazla ama her birinde farklı bir şey çıkış unsuru olmuştur. Mesela benim*

ülkemde 12-13 yaşlarında ismi Hamza Al Hatim olan bir çocuğun Derra kentinde duvara “YAŞASIN ÖZGÜRLÜK” yazmasıyla var olan odunun ateşi olur. Çocuk hemen Esad’ın adamları tarafından yakalanır ve her türlü işkenceye maruz bırakılır. Burada ifade edemeyeceğim türlü türlü eziyetler görür. En sonunda çocuğun bedeni üç gün bekletilir ve beden şiştikten sonra aileye teslim edilir. Derra kenti Suriye’nin diğer kentlerine göre farklı bir sosyolojik yapıya sahip, büyük arap aşiretleri var. Bu arap aşiretleri suskun kalmıyorlar ve istihbarat sorumlusu aynı zamanda Esad’ın kuzeni olan kişinin yanına gidiyorlar. Yaşananların nedenini sorarlar ve cezaevlerindeki çocukların bir an önce dışarı çıkmalarını istiyorlar. Ama karşı tarafın verdiği cevap o ateşe odun atan mesele olur ve ateş alevlenir. Verilen cevap şudur: “Bu çocukları unutun ve çocuk istiyorsanız hanımlarınızı bize gönderin. Bu sözler hızlı bir şekilde yayılır ve halk meydanlarda yerlerini alır.” şeklinde verdiği yanıt özellikle demokrasinin yayılma ve gelişim göstermesi sürecinde önemli ifadeler olmuştur. Çünkü bölgenin genel olarak uzun sayılabilecek bir süre baskıcı yönetim altında kalmasının yanı sıra; aile, klan, mezhep bağlarının Arap toplumlarında çok güçlü olması, aşiret yapısının varlığı kolektif hareket etmede önem teşkil etmektedir. Aşiret tarzı birlikteliklerin namus kavramına duydukları hassasiyetle görüşme sonlarında da ifade edilenlerden hareketle olayların nasıl geliştiğini görmekteyiz. Ayrıca rejimin ‘özgürlük’ karşıtı olması sebebiyle kendi halkı ile çatışma yaşamaktadır. Artık halk kendi yönetimlerini belirleme yönünde bir çaba içerisine girmektedir.

Ortadoğu ülkeleri, aşiretlerin hâkim olduğu siyasal yapılara sahiptir. Bu siyasal yapı, en tepe yöneticinin ve yakın akrabasının tercihleriyle şekillendirilmiştir. Mısır, Suriye, Libya ve daha birçok Arap ülkesi yıllar yılı demir yumrukla yönetilmiştir. Bu yönetim tarzı, birçok Arap ülkesinde hala varlığını devam ettirmektedir (Akbaş, 2012:54-55).

Ortadoğulu katılımcılarla yapılan görüşmeler dahilinde Ortadoğu’da yaşanan Arap baharının sebeplerini üç başlık altında toplamak mümkün olabilir:

3.2.1.Siyasi Nedenler

Konu sosyolojik anlamda ele alınırsa, toplumsal yapının en önemli organlarından birinin siyasi organlar olduğu kabul edilebilir. Ortadoğu’da Arap Baharı sürecinde yönetim için; toplumun kendisi hakkında doğru karar veremeyecek kadar

cahil olduğu, güdülmesi gereken bir sürü olduğu fikri ile hareket eden bir yapıya sahiptir. Böylece bu durum halkın iradesini zorlamaktadır ve harekete geçmesi için zemin hazırlamaktadır.

Bilindiği üzere siyasi irade ülkenin maddi ve manevi tüm kaynaklarının nasıl kullanılacağına karar vermektedir. Bu nedenle, birçok kararlar sistemi ortaya çıkmaktadır. Bu kararların birbiri ile uyumlu olmasının tek yolu katılımcı halkın var olması ve bu vatandaş kitlelerinin çoğunluk ilkesi iradesini saygı ile kabul edecek kültürel özelliklere sahip olması gereğini öne sürmektedir. Günümüzde üzerinde ısrarla durduğu demokrasi ve insan hakları ilkeleri esas olarak, sade vatandaşların günlük yaşamındaki eğitim, ulaşım, sağlık, barınma, istihdam sorunlarının asgariye indirilmesi mücadelesini anlatmaktadır. Bu nedenle, yoksul ülkelerin yoksulluktan kurtarılmış halk kitleleri yaratmaya endekslenmeyen bir demokrasi ve insan hakları kültürü anlayışı ve uygulamaları o siyasi iradelerin mevcudiyetinin kendisinin bizzat demokrasi düşmanı olduğunu belirginleştirmektedir. Bu nedenle, tek aile, birkaç aile veya aşiret merkezli siyasi iradelerin olduğu ülkelerde ekonomik zenginlik durağandır, milyarları olanlar azınlığına bağlı isteklerle yönetilen ekonomiler sonuçta kısır ekonomi ortamı yaratmaktadır. Öte yandan, katılımcı dinamik halk serbestisine dayanan iradelerle alınacak kararlar canlı ekonomik yapılanmaların ülke genelinde yerleşmesini sağlamaktadır. Ülke kaynaklarının zenginliği keşfedilmekte, bu kaynaklar canlandırılmaktadır (Mutlu,2012:41). Dolayısıyla; siyasi yapı daha çok vatandaşların siyasi iradeleriyle, karar sistemiyle ilgili olduğu ifade edilebilir. Ayrıca geçmişten günümüze doğru demokrasi ihlali durumunda siyasi iradelerin ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Ortadoğu ülkeleri, aşiretlerin hakim olduğu siyasal yapılara sahiptir. Bu siyasal yapı, en tepe yöneticinin ve yakın akrabasının tercihleriyle şekillendirilmiştir. Mısır, Suriye, Libya ve daha birçok Arap ülkesi yıllar yılı demir yumrukla yönetilmiştir. Bu yönetim tarzı, birçok Arap ülkesinde hala varlığını devam ettirmektedir. Arap rejimlerinin oligarşik yönetim anlayışı dönemsel değildir. Devlet başkanları neredeyse hayatları boyunca rejimin başında kalmakta, ancak yönetemez hale geldiklerinde, rejimi yönetme yetkisini zorunlu olarak devretmektedirler. Ancak, bu devir sorunsuz olmadığı gibi demokratik usullere de uygun değildir. Yönetme yetkisi bu defa eski yöneticiden mirasçılara geçmektedir. Genelde en büyük erkek evlat, rejimi yönetme yetkisini devralmaktadır. Halk, bu süreçleri, uzaktan seyretme pozisyonundadır. Bu nedenle,

uygulamada katılımcı ya da müzakereci demokrasiden söz etmek, abesle iştigal olmaktadır (Akbaş,2012:54-55).

Yılmaz'a göre ise; bölgenin uzun sayılabilecek bir sömürge yönetiminde kalmasının yanında, aile klan bağlarının güçlü olması, Ortadoğu'ya demokrasinin girememesinin temel nedenlerindedir. Bu durum, otoriter yönetimlere zemin hazırlamakta, onları beslemekte ve değişime yönelik direnci artırmaktadır. Arap toplumlarının sanayileşememesi nedeniyle bireyselleşememesi, yöneticilerin meşruiyetini dinsel nedenlere dayandırması ve Batılı devletlerin de çıkarlarına ters düşmediği sürece bölge devletlerine demokrasi baskısı yapmaması, Araplarda demokratik değerlerin gelişmesini engellemiştir (Yılmaz,2012:55). Demokratik hakların sınırlılığı, uzun yıllar süren iktidarlar, hemen hemen tüm ülkelerde siyasete katılımın sınırlı olması, siyasete katılımın engellenmesi, baskıcı ve sınırlayıcı rejimler, sınırlı basın özgürlüğü, babadan oğula geçen halktan kopuk otoriter yönetimlerin varlığı, toplumsal hareketleri tetikleyen diğer unsurlardır (SAE, 2011: 3). Buna göre oligarşik yönetimin önemli sebeplerinden biri, aile bağlarının güçlü olması ve sosyal hareketlerin nedeni de bu rejimin uzun süre etkin olmasındandır. Günümüzde Ortadoğu' da yaşanan değişim talebinin en güçlü nedeni, demokratik talepler olduğu gibi, halk hareketleri sonrasında elde edilebilecek en büyük sonuçlardan biri de, bölgede demokrasinin güçlenmesi olma ihtimalidir.

Brzezinski (2004: 99), Ortadoğu' nun en büyük ihtiyaçlarından birinin demokrasi olduğunu, ancak bunun doğru yöntemlerle yapılmaması halinde, bölge halklarında kuşku doğuracağını ve demokrasinin benimsenmeyip tepkiyle karşılanacağını ifade etmektedir. Buna göre, Ortadoğu'nun dönüşümünün, savaş sonrası Avrupa'nın restorasyonundan daha karmaşık bir süreç olacağı görüşündedir.

Kuveytte akademisyen S.A(52)baskıcı ve sınırlayıcı rejimlerin değişime yönelik direnci arttırdığını belirterek , *“Arap Baharı 20 sene önce olmalıydı. Biz Libya da 42 sene diktatörlüğün altında kalan ülkeye biz 100 sene öncesinde yaşamış gibi geri kalmış diye bakıyoruz. Demokrasi yoktu, Mısır'da, Suriye'de, Libya'da başkana bir şey söylersen görünmezsin artık. Eğitim yok insanlar hiç bişey yapmamışlar Kaddafi kişi başı parayı veriyordu ama kimsenin düşünmesini, farklı bişey yapmasını istemiyordu. Bu şu demek aslında siyaset sizin işiniz değil benim işim. Ülkenin zengin olmasına rağmen halk bundan istifade edemiyordu.”* şeklindeki yanıtta aslında söz konusu

hareketlerin nedenleri arasında yatan, halkın kendini yöneten baskıcı rejimlere karşı kötü yönetildiklerinin ve ulusal gelirlerden kendilerine düşen payı alamadıkları gibi birçok gerçeğin farkına varması ve uyanışa geçmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda halk, egemenliğin sınırlandırılmayacağını net bir şekilde vurgulanmaktadır.

Siyasi rejimlerin diğer bir olumsuz yanına dikkat çeken ve özellikle babadan oğula geçen iktidar düşüncesinin de sebep olarak gösterilebileceğinden bahseden Mısırlı eğitimci bayan A.E(32); *“Bakın Arap ülkelerinde diktatörler yıllardır, kendi isteklerine göre oğullarını varis olarak bıraktı. Babalarından iktidarları devralan oğullar, devlete atalarından onlara kalan miras olarak baktı. Kendilerine sıra geleceklerini biliyorlardı çünkü. Hafız Esed yerine oğlu Beşşar Esed'i ve Yemen, Libya ve Mısır'da da diktatörler oğullarını kendilerinden sonraya hazırlıyorlardı. Seçim sadece göstermelik yapılıyordu. Diyelim ki iki kişi aday gösteriliyordu. Aslında diğer kişi de kendi adamlarıydı. Sadece göstermelik yapılıyordu sonuç belliydi. Bu durum insanları çok rahatsız etse de kimse korkudan bir şey diyemiyordu.”* şeklindeki cevabı Mısır, Tunus, Libya gibi ülkelerde yıllarca hüküm süren ve halkını demokrasiden yoksun bırakan liderler, ülkelerinin demokrasi tecrübesi kazanmasına da engel oldukları anlaşılmaktadır. Arap halkının bu rejimlerin uzun süre devam edeceğini bilmeleriyle harekete geçme nedenleri örtüşebilir. Toplumsal hareketler kavramı yerine “sistem karşıtı hareketler” tanımını öneren Wallerstein (1995)’a göre: “Ezilenler kendi muhalefetlerini aralıksız bir biçimde ifade etmekte politik, ekonomik ve ideolojik bakımdan çok zayıftır. Ne var ki bildiğimiz gibi, baskının özellikle boşa çıktığı ya da yönetici katmanının gücünün sallantılı olduğu zamanlarda, hemen hemen kendiliğinden bir biçimde başkaldırmışlardır” (Wallerstein, 1995: 7).

Arap ülkelerinde baskıcı ve halkına eziyet eden diktatörler için sonlarının yaklaştığını ifade eden Y.E (46); *“Devletin resmi işleri yapılırken dahi gayri resmi yollar kullanılmaktaydı. Bir işiniz düşmüşse devlet dairesine mutlaka rüşvetinizi hazırlamanız gerekir. Herkes doğru ve yanlış kendine göre belirleyerek günlük işlerini yürütüyordu. Tabi bu süreç toplumsal şiddeti de beraberinde getirdi. Bundan dolayı da beklenmedik bir sosyal patlamaya hazır olmak gerekirdi. Yine toplumsal sürtüşmeler, orada burada ortaya çıkan cinayetler ve diğer suçlar da artmıştı. Yasal işler sadece iktidarın uzun süre başta olması için çalışıyordu. Anayasalar sürekli bunun için değişiyordu.”* şeklindeki cevabı, devletin başında bulunanların kendi istek ve arzularına

göre hareket ederek yasaları bu doğrultuda oluşturmaları toplumiçinde büyük sorunlara yol açmaktadır. Devlet müesseselerinde varolan rüşvet ve yolsuzlukların demokratik usullere uygun olmadığı ve demokratik yönetimlerde yer almadığı vurgulanmıştır.

Dolayısıyla; Arap toplumunda “siyaset” başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü Arap toplumunda seçimlerin yolsuzlukla bütünleştiğini; şeffaflıktan ve güvenilirlikten uzak olduğu görülmektedir. Açık bir şekilde az veya çok rüşvet vermek zorunlu bir durum gibi algılanmaya başlamıştır. Ayrıca rüşvet, usulsüzlük devlet alanlarında kanun olarak görülmesi toplumda bozulma ve çözülme kültürünün yerleşmesine sebebiyet vermektedir. Genel anlamda bakıldığında özel çıkarlarla toplum çıkarlarının bağdaşmadığını görmek mümkündür.

Bunlardan farklı olarak, Arap rejimlerinin abartıldığı gibi olmadığını düşünen ve onların değişmesiyle yeni gelecek kişilerin daha kötü olabileceği ihtimali üzerinde duran ve siyasi bir boşluğun tehlikeli olduğunu ifade eden Filistinli T.E. (25) *,”Baştakilerin olmasında da bir hayır vardır. Aslında biri çıktı meydana insanlar da arkasından gittiler. Ne oldu, eskiyle şimdi arasında ne fark var? Halk kendi başındakileri dinlemezse o ülke nereye doğru gider ki. Şimdi bakıyoruz her şey eskisinden daha kötü. Karşılıklı bir savaş var direnen insanlar ve koltuğunu bırakmak istemeyen Kaddafi, Bin Ali. İnşallah hayırlı sonuçlar olur.”* şeklindeki yanıtı T.E’nin siyasi boşluğun yaşanması halinde ülkenin daha çok kaosa sürükleneceğini ifade etmektedir. Yöneten ve yönetilen arasında bir çatışmanın getirilerinden çok kayıpların yaşanacaklarını ifade etmektedir. Görüşmecilerden Libyalı işadamı M.A(46); *“Yani enbaştta çok sevindik. Çünkü artık her şeye özgürlük gelecekti. Buradan aklınıza her şey gelebilir biz adalet istedik, insanlar kayırmadan olsun işler. Tamam Kaddafi, Mübarek, Bin Ali gitti de ama şuan başımız yok herkes istediği gibi ülkede dolaşiyor. Bir iç savaş çıkacağından korkuyoruz. Herkes istediğini yapıyor, kural yok, yoksulluk iyice arttı, hırsızlıklar oluyor, insanlar kavga ediyorlar. Yani keşke hiç bunlar yaşanmasaydı diyorum. Çünkü iyi kötü geçinebiliyorduk, herkes kendi evindeydi, şimdi dağınık hayat yaşıyoruz. Ben ve oğlum buradayız, eşim ve diğer üç çocuğum Libya’da.”* şeklindeki cevabın gelecekle ilgili bir kaygı ve korku taşıdığını göstermektedir. Eski rejimlerin devrilmesinden sonra ülkede oluşmuş siyasi boşluğun sosyal alanda diğer yapılardaki bozulmalara sebep olduğu ifade edilmiştir. Sosyal hareketin yaşanmasındaki sebeplerden biri siyasal, sosyal ve ekonomideki düzenin değiştirilmesi ya da yönetimin

tek elden alınıp çoğulcu bir demokrasiyi uygulamaya koymaktır. Ancak Arap Baharı'nın istenildiği düzeye ulaşmamasıyla sorunların artacağı kanaatine varılabilir.

Söz konusu hareketlerin nedenleri arasında yatan, halkın kendini yöneten baskıcı rejimlere karşı kötü yönetildiklerinin ve ulusal gelirlerden kendilerine düşen payı alamadıkları gibi birçok gerçeğin farkına varması ve uyanışa geçmesi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda halk egemenliğin sınırlandırılmayacağını net bir şekilde vurgulanmaktadır.

Ortadoğu'daki değişimin her şeyden önce, sürekli olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Ancak bu değişim, birçok unsura bağlı olarak farklı sonuçlara ulaşabilir. Arap Baharı'nın günümüzde rejim değişikliği, demokratik geçişler ve kaotik ortamlara neden olduğu anlaşılmaktadır. Arap Baharı sonrası süreçlerin kaotik ortamlardan geçmesi, bu ortamların bazı ülkelerde yaygınlık göstermesi muhtemeldir. İç savaşa varabilecek çatışma ortamları, hem görülmüş hem de görülmeye devam edebilir.

Buna bağlı olarak Ortadoğu'da bir değişim durumunda yaşanacakları 2 madde halinde sıralamak mümkün olabilir:

- 1.) Siyasal istikrarsızlık ve daha kötü bir rejimle karşılaşabilme ihtimali,
- 2.) Bölge içinde çıkabilecek iç savaş.

Tekek (2012:14) çalışmasında, yönetsel nedenleri aşağıdaki gibi maddelemiştir:

- 1.) Bürokrasideki yozlaşma (Mısır) ve rüşvetin yaygınlaşması, halkın buna karşılık ahlaki bir yönetim özlemi içerisinde olması, (Tunus'ta mafya tarzı bir yolsuzluktan bahsedilmekte idi.),
- 2.) Yönetimlerin; Popülizm, Nepotizm, İltimas, Adam Kayırma gibi yanlış uygulamaları esasedinmesi, dış destekler alarak ülkeyi yönetmeleri (Tunus'ta devlet mallarının Zeynel Abidin BinAli'nin ve eşi Leyla Trabelsi'nin yakınlarına verilmesi, Mısır'da ihalelerin oğul Cemal tarafından belirlenmesi, Suriye'de Rami Mahluf'un ticari hayattaki kesin üstünlüğü, yabancı sermaye girişleri ve yatırımların tamamen Rami Mahluf'un inisiyatifine bırakılmış olması),
- 3.) Yönetimdekilerin rejimlerini ve iktidarlarını koruma adına baskıcı, sindirici ve yasaklayıcı yönetsel anlayışları, sıkı ve bunaltıcı güvenlik-istihbarat uygulamaları (Suriye'de Hafız Esad'ın rejimin devamı adına binlerce kişiyi

öldürtmesi, Mübarek Yönetimi'nin İstihbarat Şefi Ömer Süleyman vasıtasıyla Hamas veya Müslüman Kardeşler üyesi olduğundan ya da rejime muhalif olduğundan şüphelenilen kişileri tutuklatması, bu kişilerin işkence görmeleri, siyasi polisler tarafından sürekli takip edilmeleri, Libya'da internetin yasaklanması),

- 4.) En az 30 senelik iktidarları ile babaların iktidarı oğullarına terk etmeye veya devretmeye hazırlanmaları (Hüsni Mübarek'in oğlu Cemal'i, Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam'ı iktidara hazırlaması) veya babaların ölümleriyle oğulların iktidarın başına geçmesi (Hafız Esad'ın yerine oğlu Beşşar Esad, Ürdün Kralı Hüseyin'in yerine oğlu Abdullah), halkın bu durumun böyle gideceğini, kendisine yönetimde söz ve temsil hakkının verilmeyeceğini anlamasıdır.

3.2.2. Ekonomik Nedenler

Arap Baharı'nın nedenlerine yönelik birçok unsur ifade edilebilir ama hem mevcut ekonomik durumdan hareketle, hem de arap coğrafyasında yaşayan halk ile yapılan görüşmelerden hareketle; bölge halkının yoksulluğunun, fakirliğinin, politik yapılardaki ekonomik ve politik kayırmacılığın ve yolsuzluğun en önemli nedenler olduğu söylenebilir.

Pollack'a (2011: 2-3) göre, Arap ekonomilerinin batı ekonomilerinden geri kalması, Arap eğitim sisteminin modern öncesi eğitim sistemine sahip olması, Arap okul ve üniversitelerinin öğrencilerini, modern küresel bilgi çağına ve ekonomisine hazırlamamış olması, yaygın yoksulluk ve yolsuzluklar Arap Baharı'nın temel nedenleri olarak sayılabilir. Ayrıca aksak hukuk sistemi ve sorunları gidermekten kaçınan bir yasama sistemi ile yaygın işsizlik de Arap Baharı'nın en önemli nedenlerindedir.

Araştırma kapsamında sorulan "Bu coğrafyada yaşanan sosyal hareketlerin ana sebepleri nelerdir?" sorusuna Kuveyt'te akademisyen olan S.A (52); "*Ortadoğu dışındaki diğer ülkelere baktığımızda mesela Avrupa'da ya da Yunanistan'da yaşanan ekonomik sebeplere bağlı halk ayaklanmaları buralarda yaşanan halk ayaklanmalarına az da olsa benziyor. Çünkü sosyal hareketler dediğiniz olay Ortadoğu'da ekonomik şartlardan oldukça etkilenmişlerdir. Tabii Ortadoğu'dakine Arap Baharı diğer ülkelerdekine de "kadife baharı" diyorum. Öyle ki baştakiler sizin elinizde hiçbir şey bırakmıyor, ülke gelirlerinin birçoğunu kendi hesaplarına ayırıyorlar. Orta halli vatandaş şimdiye kadar hep sustu ama bundan sonra susmaya hiç niyeti yok.*" şeklinde

cevabı S.A'nın bu coğrafyadaki ekonomi yapısında eşit olmayan bir dağılımın arap halkını rahatsız ettiğini, iktidarın toplum üzerindeki bu adaletsiz tavrının çatışmaya sebep olduğunu ifade etmektedir. Toplumun umutlarını yitirdiği bir zamanda halkın kesin tavrı patlak için kolaylık sağlamıştır. Ayrıca dikkat çeken diğer bir mevzu da S.A'nın diğer ülkeler (Avrupa, Yunanistan gibi) ile ilgili gündemden haberdar olduğu ve Ortadoğuda'ki ayaklanmayı ordaki ekonomik krizle ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır. Ülkelerdeki ayaklanmaların farklı isimlerle anıldığını ve halkı harekete geçiren ekonomik şartların kendi çıkarlarını karşılamadığını ifade etmektedir. Sztompka'nın dediği gibi sosyal hareketler sosyal ve ekonomik kriz zamanlarda ortaya çıkan bir ateş gibidir. Dolayısıyla devlet hazinesinin başına oturmuş bir devlet başkanını indirmek için halk, ateşi yakarak amacına doğru yol almaktadır. Görüşülen kişilerden; Y.E(46) eğitilmiş gençlerin çaresizliğinden ve hayat pahalılığından bahsederek aynı soruya vermiş olduğu; *“Ortadoğu’ da genç nüfus oldukça fazla, tabi ki başta koltuk sevdalısı kişiler de bu gençlere kulak vermedi. Gençler üniversite bittiğinde bir yere yerleşmeleri çok zor, istedikleri gibi çalışmıyorlar. Maaşlar çok düşük ama ülkenin durumu çok kötü değil. İnsan düşünüyor: çalıştığım karşılığını almıyorum. Tabi ki Kaddafi gibi ya da Mübarek gibi yaşamak istemiyorlar ama gelir düşük, masraflar çok. Kuveyt ile Libya’ yı kıyaslarsam mesela Libya’da petrol geliri Kuveyt’ e göre fazla olmasına rağmen yaşadığım ülkede devlet çok ciddi destek veriyor. En düşük maaş aylık ortalama dört bin dolar civarında. Mesela ben okul müdürüyüm, bir öğretmen Kuveyt’ de yaklaşık olarak en az altı bin alır. Ayrıca devlet evli, çocuklu olunca da ciddi maddi destek veriyor”* şeklinde yanıtlamıştır. Y.E'nin ifade ettiği şey, sistemin ortaya çıkardığı ekonomik eşitsizliğin, genç nüfusun oluşturduğu demografik baskının ve genç nüfusun işsizliğinin, ücretlerin çok düşük olmasının rejimlere duyulan sosyal öfkenin ve tepkinin boyutunu etkilediğidir.

Aynı soruya, bölgelerin milli gelirleri ile kişi başına düşen hasılanın tezatlık gösterdiğini ifade eden H.E (43), *“Şimdi ben hep Tunus üzerinden gideceğim. Tunus diğer bölgelere göre petrol açısından zengin bir ülke değil. Geçimini daha çok turizm üzerinden yürütür. Ama ülke geliri de çok düşük değil. Sadece gelen parayı baştakiler yedi, vatandaş sadece bunları yıllardır hep izledi. Aslında işsizlik en büyük problemdi. Yani bir sistem var ve onu değiştirmek de oldukça zor görünüyor ama ben inanıyorum ki bu acı çekmiş, haksızlık görmüş insanlar bedeli ne olursa olsun aydınlık günler*

görecekler.”şeklindeki yanıtı H.E’nin baştakilerin oluşturduğu kurallarla ülkenin finansal yapısını elinde tutarak keyfi bir tutum sergilediğini ifade etmektedir. Halkın sahip olduğu bireysel ekonomik hakları haksızlıklara boyun eğmektedir. “Tıkanmış sistem” inhalkın çabaları ve mücadeleleriyle değişikliklere ve yeniliklere yol açacağı sinyali verilmektedir. H.Enin işsizlik ve yüksek bir enflasyonun ifade etmesiyle bu yöndeki iyileştirmelerin yapılması için hareketlenmelerin başladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, arap coğrafyasındaki bu sosyal adaletsizlik, hukuktan yoksunluk, liderler ile yakın çevresinin ve bürokrasinin sahip olduğu ekonomik güç ile servetin yarattığı öfke, halk hareketlerini tetiklemiştir.AyrıcaSuriyeli doktora öğrencisi A.A (26),“ *Aslında bu daha çok ekmek kavgası için sokaklara dökülmüş insanların feryadıdır. Daha önceden de bunlara benzer olaylar vuku bulmuştur. Ülkede zamların artırıldığı zamanlarda da insanlar protesto yapmak için sokaklarda yoğunlaşmıştır; ama bunlar şimdiki gibi büyük çaplı değil.*”şeklindeki yanıtı A.A nın bir toplumda yaşanan ekonomik durumun en dramatik halini ifade ettiği görülmektedir. “Ekmek Kavgası” sı yaşayan ülkelerde harekete geçen insanları durdurmak çok zordur. Özellikle maaşların düşük, zamların yüksek olması bireylerin bu sorunlarına dönük taleplerin karşılanması ya da çözüm bulunması için olayları kamusal alana taşımışlardır.Yönetim, kendi insanının temel ihtiyaçlarını karşılamadığı takdirde yönetilenin kendi koltuğunu sallamasını göze alacağını bilmesi gerekir. Toplumsal yaşamın oluşmaya başladığı ilk günden itibaren çeşitli direniş, başkaldırı ve toplumsal eylemlerin yaşandığı ifade edilebilir. Bu hareketler devlet iktidarını yok etme çabası olduğu nu ifade eden A.A, bir şeyleri değiştirmek adına kendi devlet aygıtlarının denetimini ele geçirme çabası içinde olduklarını yinelemiştir. Yöneticilerin halkın taleplerine kulak vermemesi halkın ortak bir noktada buluşmasını kolaylaştırmıştır.

“Ortadoğu bölgesinin ekonomik sorunlarının başında; yüksek enflasyon, dış borç ve işsizlik oranları ile reform ihtiyaçları gelmektedir. Cezayir, İran, Lübnan, Yemen ve Filistin gibi Ortadoğu ülkelerinde işsizlik oranı yüzde 30-35’ lere varmaktadır. Orta Doğu’da ekonomik zenginlik bakımından da iki zıt kutup vardır. Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt, kişi başına düşen gelire bölgenin en zengin ülkeleri iken, Ürdün ve Yemen ise kişi başına düşen gelir bakımından, bölgenin ve dünyanın en fakir ülkeleridirler” (Yılmaz, 2011: 66).

Hemen hemen her Arap ülkesinde eğitimli gençlerin işsizliği büyük bir sorundur. Üniversite mezunu olmasına rağmen iş bulamayan, geleceğe dair umutları rejimlerin yanlış politikaları sonucu sürekli aşındırılan gençler, Arap Baharı' nın asıl aktörü olmuşlardır. Sosyal medyayı çok iyi kullanan, dünyadaki değişimden haberdar olan gençler, rejime yönelik tepkilerini hem sanal ortamlarda hem de meydanlarda gösterme ihtiyacı duymuştur. Arap gençlerinin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum öfkenin sokağa taşmasına ve rejimleri değiştirmesine neden olmuştur (Akbaş,2012:54).

Mısır' da gıda maddelerindeki, ulaşım enerji, desteklerin kaldırılması, yeni toprak kira yasasının değişmesi de kiracı çiftçileri vb. konumunu değiştirmiş ve onları zorlamıştır. Libya' da da benzer gelişmeler yaşanmıştır. Suriye'de ise kademeli olarak özel sektörün genişlemesine izin verilmiştir. İktisadi haklar ve vatandaşların katılımının siyasal gündeme yerleşmesi, insan hakları ve katılım düşüncesinin küreselleşmesi bu ülkelerde aynı zamana rastlamaktadır (Bayat, 2011: 69; Önür, 2011: 14). Ortadoğu ülkelerinde ve birçok Arap ülkesindeki toplumsal özelliklerinin çoğu birbirine benzemektedir. Örn; yönetimlerin içeride İsrail karşıtı gibi görünseler de Filistin'e destek konusunda belirgin bir tutum içinde olmayışlarıyla dış politika konusunda toplumun güveni sarsmışlardır. Yönetimler hem küresel kültürel gelişmelere hem de daha öncede ortaya çıkan sokak göstericilerinin söylemlerine duyarsız kalmışlardır. Ancak, içerde refahın yükselmesi yönünde gözle görünür olamaması, her zaman sokak gösterilerinin canlı kalma eğilimini beslemiştir. Birçok kentsel kitlesel hareketler 1990' lardan sonra bastırılma belirli aralıklarla yaşanmaktadır. Bu hareketlerin her bastırma durumunda, bir daha oluşmasına ve çıkışına izin verilmemesi yönünde tedbirler arttırılmıştır. Sendikacılık hareketleri Avrupa'nın sömürge egemenliğine bağlanma zemininde ortaya çıktığı için milliyetçi ve sınıfsal konular içermekteydi. Son dönemde sendikalar toplumsal gidişat hakkında karamsardırlar. Kentsel cemaatle ve alt tabakalar ortak bir kimlik duygusu içinde birleşebilmektedir. STK' lar dinsel gruplar yada muhalif siyasetçiler tarafından harekete geçirildiğinde yerel iletişim kanallarıyla birleştirildiğinde oldukça büyük etkiye sahip olabilmektedir. Akrabalık etnik ve dinsel bağlılıkların oldukça güçlü olduğu bir etkileşim süreci dikkati çekmektedir. Tüm ülkelerde İslamcı hareketler ve örgütleniş geniş katılım bulmaktadır (Bayat,2011:80-91; Önür, 2011:14).

Tekek'e göre; ayaklanmaların boy gösterdiği coğrafyada finansal olarak gördüğü sebepleri şu şekilde sıralamıştır:

1)2008-2009 Küresel Ekonomik Krizi ve petrolü olmayan bölge ülkelerinin krize hazırlıksız yakalanması, 2008 ekonomik krizinden Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin bile etkilenmiş olması, burada çalışan Ortadoğulu işçilerin ülkelere döviz gönderememeleri,

2) Gıda enflasyonu, işsizlik ve fakirlik (Tunus'ta üniversite mezunlarının işsizlik oranı yüzde 55 oranındadır. Suriye'de 25 yaş altıdakilerin yüzde 50'si işsiz, ülke genelinin yüzde 25'i işsizdir.), kötü yaşam koşulları (Özellikle Fransa başta olmak üzere kendisine bir gelecek ve hayatını kazanmak için çıkış yolu arayan özellikle Kuzey Afrika ülkelerinde yaşayan gençlerin önü Göç-Göçmen Yasası ile kesilmiştir. Bu durum aynı zamanda Sarkozy'i iktidardan eden faktörlerden bir tanesidir.), çok uzun süredir boşa harcanan veya çalınan ülke kaynaklarının halka tahvil edilememesi, (Libya'da Yönetim Başkanı Mustafa Abdülcelil yaptığı bir açıklamada; ülke kaynaklarının yüzde 60'ının saçma sapan nedenlerle kaybedildiğini, boşa harcandığını ifade etmiştir.)

3) Mısır'ın 2008-2009 ekonomik krizine hazırlıksız yakalanması, bu paralelde dünya çapında temel gıda fiyatlarının artması, bu artışın Mısır'da da gerçekleşmesi, bu süreçte Mısır'da ekmeğin halka daha pahalıya satılmaya başlaması ve sübvansiyonların da azaltılması, (Zira Mısır'da bir kişinin günlük geliri iki dolardır ve Mısır'da ailelerin yüzde 60'ı sübvansiyonlu ekmeği yemek zorundadır. Nitekim Mısır'daki ayaklanmanın nedenlerinden birinin ekmeği sorunu olduğunun farkında olan Mısır Cumhurbaşkanı Mursi, seçimlerden önce yaptığı vaatle; işbaşına geldikten sonra 100 içinde yakıt, güvenlik, trafik, temizlik ile birlikte ekmeği sorununu çözeceğini beyan etmiştir.)

4)Ülkelerin gelirlerinin ülke vatandaşlarının menfaatlerine, geleceklerine yatırılmaması, ülkelerin gelirlerinin sanayileşme, kalkınma, sağlıklı yatırımlarda kullanılmaması (Tekek,2012:5).

Ekonomik dengeler, genel olarak rejimin yandaşları ve destekleyicilerinin elinde olduğu için bunları kendi istekleri ve arzularına göre yönlendirmektedirler. Ayrıca, Arap halkı yeni oluşacak yönetimlerden bu adaletsizliğe bir çözüm bulmasını ısrarla ve sabırsızca beklemektedir.

Görüşmecilerden Suriyeli A.A(26) iktidar ile halk arasındaki ekonomik ve sosyal durum arasındaki uçurumu niteleyerek vermiş olduğu; “Orta sınıftakiler hep

ümitsiz olarak yaşıyorlar. Zengini çok zengin fakiri de fakirdir. Mesela eğer iktidara yakınsanız lüks içinde yaşarsınız en iyi arabalarınız ve eviniz olur. Ama sıradan bir insansanız kaderinize razı gelirsiniz. İsteddiğiniz en iyi üniversiteyi de bitirseniz eğer diktatörlerden birinin oğlu değilseniz çok da işe yaramıyor.” Şeklinde yanıtlamıştır. A.A., bu çatışmanın iktidarın aile yakınlarına verdiği ekonomik ayrıcalığın diğer insanları kaderlerine mahkum ettiği, artık mücadeleyle ancak ekonomik özgürlüklerini ele alabilecekleri vurgulanmaktadır.

Yine benzer doğrultuda görüşlerini ifade eden Filistinli Y.H(27); *“Son haberlerde Kaddafi yakalandığında bir evin alt katında yığınlarca para ve altın ele geçirildi. Onun dışında yurtdışındaki bankalarda çok fazla parası var. Şimdi düşünüyorsunuz bu adam bu kadar parayı, malı mülkü nereden getirdi ?Kendisi bu durumdayken halkı niye sefalet içinde. O da yetmiyormuş gibi bu eziyeti, zulmü niye yapıyor?”* Y.H'nin ve A.A'nın toplumdaki iktidar kaynaklı ekonomik sıkıntılara yol açan ifadelerde bulunmuşlardır. Arap devletlerinin yönetici elitleri toplumdaki aşınmaları tespit edip çözüm aramak yerine güçlerini kendileri ve ailelerinin iktidarı için demokratik kanalların kapatılması yönünde kullanmaktadırlar. Bunun sonucunda da siyasal ve ekonomik faktörler toplumsal patlamaya yol açmaktadır. Ayrıca iktidarda bulunanların rahat içinde halkın sefalet için yaşadıklarını ifade etmektedirler.

“Değişim alanlarından biri ekonomidir. Açıkça görülmektedir ki petrol üretenler dışındaki Arap ülkeleri ekonomik açıdan fakir ve güçsüzdür. Petrol üreten Arap ülkelerinin sayısı ise sınırlıdır. Petrol üretmeyen Arap ülkelerinin sanayisi dış dünya ile rekabet edemeyecek, tarımı güçsüz ve hizmet sektörü sınırlı düzeyde gelişmiş bir konumdadır. Buna karşılık, her ne kadar son yıllarda doğurganlık oranı düşmekte ise de genç nüfus oranı hayli fazladır. Nüfusun yüzde 30'u 20-30 yaş arasındadır. Dünyanın en genç nüfusu Arap ülkelerinde yaşamaktadır. İstihdam olanakları ise son derecede sınırlıdır. Yükseköğrenim görmüş gençler arasında yaygın bir işsizlik oranı vardır. Gelecek Arap gençlerine ekonomik refah vaat etmemektedir. Aynı umutsuzluk petrol üreten Arap ülkelerinde de vardır. Bu ülkelerdeki gelir dağılımı eşitsizliği ve gelirin özellikle hanedan ve iktidar sahiplerinin yakınları arasında paylaşılması bu ülkelerdeki sıradan kimseler açısından bir umutsuzluk ve karamsarlık kaynağı oluşturmaktadır” (Önür, 2011: 14).

Ekonomik nedenlerin temel nedenlerden biri olarak gören ve çözülmesi halinde olayların yada rejimin idare edilebilirliğinden bahseden Filistinli D.K (24) *“Her şey*

aslında normal bir şey yoktu. Düşünceler değişti aslında özgür düşünmek isteyen insanlar çoğaldı aslında. Önceden de vardı ama cesaretli değillerdi. Özellikle gençlerin facebook kullanmasıyla ortaya çıktı ve daha büyüdü. S.Arabistan, Kuveyt. Eمارet, Bahreyn'de çıkmaz mesela. Çünkü maddi olarak rahatlar, devletten memnunar. Başanlık sistemi de var zaten. Parayla susuyorlar.” şeklinde cevap vermiştir. Arap baharı yaşamayan ülkelerin ekonomik rahatlığının bireysel hak taleplerinde eş değer olduğu görülmektedir. Yani maddi olarak iyileştirmelerde bulunan devlet halk gözünde iyidir; bazı hakları ihlal edilse bile. Bu soruya paralel cevap veren Suriyeli A.A; “Ekonomik temelli çıkışlar, Libya baktı ne kadar cahiliz, bizim okadar imkanlarımız olmasına rağmen en zengin petrol doğal gaz bizde olmasına rağmen neden üniversitemiz yok, caddemiz, hastanemiz yok.Kaddafi'nin 200 milyar dolar parası çıktı. Mısır'daki olaylar daha çok ekonomik nedeni çıkmıştır. Ben bu halimle Filistin'den Mısır 'a gidersem beyim paşayım. Suriyede ise korku vardı Esed'den korkuyorlardı, artık dayanamadılar, bir umut varken onu değerlendirmek istediler.” şeklindeki yanıtı A.A'nın toplumun çoğunluğunun temel ihtiyaçlarının karşılanmadığı durumlarda patlak veren olaylardan bahsetmektedir. Halkına en temel siyasal hakları bile vermeyen Arap rejimleri bu tutumları nedeniyle günümüzdeki zorunlu değişimle yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Arap ülkelerinde demokrasi taraftarı yöneticilerin olmaması, günü gelen değişimin kitlelerin tepkisiyle ortaya çıkmaktadır.

Arap toplumunda yaşanan bu olaylardaki ekonomik eşitsizliğin hat safhada olduğu ifade edilebilir. Ekonomik dengeler, genel olarak rejimin yandaşları ve destekleyicilerinin elinde küçük bir azınlığı zengin eden bir yapıdadır. Yani genel olarak devletin yandaşlarının oluşturduğu bir burjuvazi kesimi vardır. Halk ise yeni oluşacak yönetimlerden bu adaletsizliğe bir çözüm bulmasını ısrarla beklemektedir. Bunun için de kendi kararlarını vererek süreci hızlandırmak için girişimlerde bulunmaktadırlar.

Dolayısıyla giderek daha spekülâtif hale gelen mitleşen bir takım yeni dünya düzeninin gündelik akışını açıklayan enformasyon kültürel ve ideolojik değişim talepleri artmıştır. Toplumların kendine özgü tarihi gidişatlarına aykırı bir dirilişin nedeni olabilmektedir.Devlet ise dünyada eklemlendiği ekonomik süreçlerin de bir sonucu olarak, giderek bir takım hizmetlerden kademeli olarak geriye çekilmesi durumunda kalıp, hissedilen memnuniyetsizlikleri derinleştirmektedir (Önür,2011: 14).

Siyasette ve ekonomideki bu değişimler sosyal dokuya etki ederek tabakalaşmaya sebebiyet vermektedir. Nüfuzlarını kullanarak hükümetin ekonomi politikaların istedikleri şekilde yönlendiren yönetim her yönden egemenliğini elinde tutarak, bırakmak istememektedir. Artık meseleler, ekonomik ve toplumsal olarak telafi edilemez boyutlara ulaşmaktadır.

Ayrıca Ortadoğu bölgesindeki olayların bölgedeki diğer ülkelere de sıçrama potansiyeli taşıyan ve büyük sosyal değişimin bölgeyi istikrarsızlığa sürükleyen hareketlerin, bölgenin geleceğini inşa edecek şekilde doğru yönetilebilmesi için meselenin ekonomik, sosyal ve siyasal anlamını, nedenlerini ve sonuçlarını bilimsel açıdan doğru analiz etmek gerekebilir.

3.2.3. Sosyo-Kültürel Nedenler

Sosyal hareketler, toplumsal değişimin ürettiği sosyal rahatsızlıkların dışavurumundan kaynaklanmaktadır. Kolektif davranışın örneği olarak toplumdaki hareketler, benzer kültürel yönelim içerisindeki bireylerin, söz konusu kültürden ilham alan toplumsal eğilimleri kontrol etmeyi amaçlayan aktörlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Aynı amaç için birlikte hareket eden halkın oluşturduğu dayanışmanın ürettiği bir direnme psikolojisi oluşmaktadır. Sistemin dayatmalarına itiraz eden kitle kolektif bir davranış sergileyerek toplumun çoğunluğunu memnun ettirecek kararların alınması yönünde mücadele etmektedirler. Dolayısıyla, Ortadoğu'da gündelik hayatın akışını etkileyen toplumsal sorunların giderilmesi için Arap halkı ortak bir eylem için ayaklanmışlardır. Arap coğrafyasında yaşanan bu ayaklanmaları sosyo-kültürel açıdan Tekek şu şekilde sıralamaktadır:

a) İnsanların insanca yaşama arzusu, insan hakları ve temel hak ve özgürlüklerden yararlanma isteği, özgürlük, adalet, ahlaki bir toplum ve hükümet yapısı talebi, din ve vicdan hürriyeti ile dini inançlara saygı ve diğer devletlerle olan ilişkilerin eşit koşullarda geliştirilmesi ve ifade özgürlüğü istemleri, sayılanların onyıllar boyunca işbaşına gelen Arap yönetimleri tarafından halklarından esirgenmiş olması,

b) Neredeyse yarım yüzyıldır kişiler veya belirli gruplar tarafından yapılan darbelerin ömürlerini tamamlamış olması ve Arap ülkelerindeki darbeci anlayışların artık bir fayda getirmediğinin halklar tarafından görülmesi,

c) İnsanların baskıcı ve yozlaşmış yönetim anlayışından (Ordu, polis ve istihbarata sahip olarak ve Batı'ya sırtını dayayarak ülkeyi yönetme) bunalması,

d) Hızlı nüfus artışıyla birlikte alttan gelenlere ve yetişenlere iş bulunamamasının getirdiği toplumsal bunalım.

e) İnsanların sosyal, kültürel hürriyetlerinden yararlandırılmamaları (Tekek, 2012: 4).

Arap Baharı ani ve beklenmeyen bir siyasal olgu olarak kabul edilmemelidir. Arap toplumu uzun bir süreden bu yana önemli değişimler göstermektedir. En önemli değişiklik toplumsal yapıda ve özellikle kadının değişen ve gelişen statüsünde yatmaktadır. Arap dünyasına ilişkin demografik veriler kadının statüsü açısından temel değişikliklere işaret etmektedir. Bunlardan birincisi kadınların doğurganlık oranının düşmesidir. Son döneme kadar Arap kadınlarının doğurganlık oranı kadın başına 7 çocuk iken bu değer 2 doğuma kadar düşmüştür. Bu sonuç kadının sadece çocuk doğurma aracı ve anne olmaktan uzaklaşması ve kadının toplum yaşamında aktif olarak rol almaya başlamasının ilk ürünü olmaktadır. Artık Arap kadınları erkek egemen toplumun ezilen ve dışlanan bireyleri değil; erkek ile eşit söz hakkı isteyen, özgürlük kavramını tanıyan ve hakları için mücadele edebilen bir konuma gelmiştir. Bir başka önemli etmen de dinin toplumsal kuralları belirlemedeki gücünün giderek azalması ve İslami kuralların artık toplumsal yaşamı eskiden olduğu kadar şekillendirememesidir. Arap kadını, tüm Arap halkı gibi daha seküler bir yaşam istemektedir (Aydın ve Ayhan, 2004:1-2). Dolayısıyla, arap toplumunda meydana gelen problemlerin aslında toplumdaki sosyolojik değişimlerin yaşanmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Özellikle kadın, sosyal hayattaki konumunun değişmesiyle birlikte sahip olmak istediği hakları açığa çıkarma kararı almıştır. Bunun için Arap kadını daha özgür bir hayatın sahibi olmak için mücadele etmektedir.

Görüşmecilerden Lübnanlı H.A (39) arap kadınlarının toplumda eşitlik ve özgürlük sorunu yaşadıklarını ifade ederek yürütülen siyasal aktivizmin içinde büyük roller üstlendiğini açıklamıştır; *“Kadınlar çocuk doğurmayla uğraşsın gözüyle bakılıyordu. Şimdi kadın çalışmasına rağmen ortalama çocuk sayısı yinedört civarında gibi bir şey. Erken evlenen kadınların sayısı hala çoktur. Arap kadını da dediğini yaptıran kişidir aslında çok da pasif değil. Azimlidir, hırslıdır ama bazen engellerle karşılaşabiliyorlar. Bu hareketlerde özellikle Mısır'da hemen hemen gençler gibi oldukça fazla duruyorlardı.”* şeklindeki cevabı ile H.A, kadınların arap hareketlerinin

neden en etkin katılımcılara dönüştüklerinden bahsetmektedir. Arap kadınlarının devrimlerin ortaya çıkmasında önemli roller üstlendiğini, geleneksel cinsiyet rollerinin reddedilmesiyle mümkün olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Yürütülen muhalefetin ve gerçekleşen devrimlerin her aşamasında varlık göstermeleri bu hareketteki katkılarının da bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Kadınların sivil toplum örgütlerinde aktif görevler almaları Müslüman Kardeşler’in katkısıyla gerçekleşti. Başlangıçta tesettüre uymaları halinde kadınların, erkekler gibi faal olabileceğini savunan hareket 2000’li yılların başlarında sivil toplum kuruluşlarında başı açık kadında bulundurdu. Müslüman Kardeşler’in bu çabalarını sadece imaj kazanmak olarak görmemelidir. Toplumun bütün kesimlerine hitap etmek istemeleri anlayışlarında bazı esnekliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır” (Elad-Atman,2007:Dübam,2011:10). Ortadoğu’da halk sosyal hayatta daha aktif rol alıp, meşru seçimler ile yönetimlerin belirlenmesinde var olmak istemektedir. Demokratik ülkelerde olduğu gibi, çok partili sistemlerin tesisi, iktidar ve muhalefet arasında rekabetin varlığı, hukuk devleti, hukukun üstünlüğünü, adil yargı, fikir ve düşünce özgürlüğünün egemen olduğu yönetimler talep etmektedir. Halkın otokrat yöneticiler üzerindeki yılların biriktirmiş olduğu öfkenin dinmesi yönetimdeki liderlerin iktidardan uzaklaşması ile mümkün olmaktadır (Kışlakçı, 2012:96)

Mısır’daki feminist kadınların eşitlik, özgürlük üzerine yoğunlaştıkları görülmektedir. Çünkü Mısır toplumu diğer Ortadoğu devletlerinde olduğu gibi ataerkil aile yapısına sahiptir. Kadınların politik mücadelelerinin erkelerle aynı eşit haklara sahip olma ve özgürlüklerinin önündeki engellerin kaldırılması şeklinde olmuştur. Farklı bir kadın kimliğinin ortaya çıkması Mısır toplumu için henüz çok erkendir. Yine de Kifaye ve yeni Müslüman Kardeşler kanalıyla kadınlar, kendi kimliklerine kavuşma imkanı bulmuşlardır (Beron:117; Dübam,2011:35).

Artık Arap kadınları erkek egemen toplumun ezilen ve dışlanan bireyleri değil; erkek ile eşit söz hakkı isteyen, özgürlük kavramını tanıyan ve hakları için mücadele edebilen bir konuma gelmektedir. Arap kadını, tüm Arap halkı gibi daha seküler bir yaşam istemektedir.

Arap Baharı’nın yaşanmasında sosyal sebeplere yönelik soruda S.Arabistanlı eğitmen N.H (44), daha çok sosyal yapıdaki değişimin devamlılığı ve sürekliliği üzerinde durarak ayaklanan kitlenin geniş bir kitle olduğundan ve bu insanların aksiyon eşiklerinin ortadan kalktığından bahsederek; “ *Şöyle söyleyeyim, bu karışan ülkelerde*

boşu boşuna karışıklık çıkmadı. Özellikle bu ülkelerde Mısır'da Tunus'ta çok fazla işsiz üniversiteli mezunlar var. Zaten dikkat edilirse bu hareketler gençlik hareketi gibidir. Onlar daha fazla ses getirdiler. Bir kadın olarak da şunu söylemek isterim, her ne kadar kadın hakları olsa da uluslararası durumda bizler çok fazla rahat değildik. Yani böyle sokaklara çıkıp haklarımızı arayamazdık ama şimdi görüyorum ki özellikle Mısır'da kadınlar da önlerde durup bazı şeylerin değişmesini istiyorlar. Hepsi birleşerek yönetime karşı yürüdüler. Bunlar tabii önemli adımlar inşallah devamı da gelir. ” şeklinde cevaplamıştır. Etkili olabilmek için geniş tabanlı halk kitlesinin özellikle üniversiteli gençlerin ve Arap kadının oluşturduğunu açıklamaktadır.

Toplumsal değişimlerin gerçekleştirilmesi kolay bir süreç olmadığı için geniş üyelik tabanına sahip grupların başarıya ulaşma konusunda daha avantajlı olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Etkili olabilmek için belirli bir eşğin aşılması gerektiğinden büyük gruplar bunu sağlayacaksa da potansiyel katılımcıya hitap ettikleri için bu yönde faaliyeti sürdürmeyi daha kolay başarmaktadırlar. Bu hareket kitlesinde yüksek bağlılığın ve fedakarlığın bu ayaklanmayı hedefe ulaştırmada ne kadar etkili olduğuna şahit olunmaktadır.

Hemen hemen her Arap ülkesinde eğitimli gençlerin işsizliği büyük bir sorundur. Üniversite mezunu olmasına rağmen iş bulamayan, geleceğe dair umutları rejimlerin yanlış politikaları sonucu sürekli aşındırılan gençler, Arap Baharı' nın asıl aktörü olmuşlardır. Sosyal medyayı çok iyi kullanan, dünyadaki değişimden haberdar olan gençler, rejime yönelik tepkilerini hem sanal ortamlarda hem de meydanlarda gösterme ihtiyacı duymuştur. Arap gençlerinin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum öfkenin sokağa taşmasına ve rejimleri değiştirmesine neden olmuştur (Akbaş,2012:54).

Görüşmecilerden Suriyeli A.A(26); *“Esad sistemi 1963 askeri devrim, cunta ile başa gelmiş maalesef. 1970 lere kadar Suriye halkının desteğiyle gelmiş Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) sağ taraftarının oluşturduğu bir gruptu. 1970 'den sonra baba Esad başa geldi ve sağ partilerin, grupların yok olması için oldukça çalıştı. Hama Katliamını bilirsiniz; resmi kayıtlara göre 40 bin, ama Hama halkına göre 90-95 bin kişi katledildi. Baba Esad referandumla geldi, zaten dört aday çıktı ama elendiler ve tek kişi kaldı. Tek seçenek, ondan başka yok. Esad mı, baba Esad mı? Üstelik Suriye büyük bir istihbarata sahip, biri dışarıda hatta kendi evinde Esad ile ilgili kötü bir kelime bile edemezdi. Zaten Esad'ın anlamı aslan demek yani Esad ismini duymak bile insanları*

korkutuyor. Bu da insanlarda kötü bir psikolojinin oluşmasına sebep oluyor.” şeklinde cevap vermiştir. A.A, yönetimin babadan oğula geçtiği bir sistem olduğundan ve halka yapılan zulmün baba Esad döneminde de varolduğu gerçeğini açıklamaktadır. Yönetimin despotik tutumu toplum içinde korku kültürü oluşturmaktadır. Görüşmeci, “esad”ın Arapçada “aslan” olduğu, bu canlının insanlar üzerindeki korkunun iktidardaki Esad ile aynı korkuyu ifade ettiğini belirtmektedir. Halk ile birlikte diğer Suriye muhalefeti, devlet başkanı Beşşar Esad rejimini devirmek ve kendi ifadeleriyle özgür Suriye devletini kurmak için çatışmaya başlamışlardır.

Daha çok sosyal nedenlerde gençlerin ve kadınların ön safhada olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Toplumsal değişimi destekleyen önemli değişim alanı siyaset alanında yaşanmaktadır. Arap halkı yıllardan bu yana bir anlamda tek parti iktidarı ve tek adam yönetimi ile yönetilmiştir. Aradan geçen uzun yıllar sadece baskı ve otorite rejimini getirmiş; demokrasi, bireysel özgürlükler ve insan hakları fazla önem taşımayan kavramlar olarak görülmüştür. Artık Arap halkı yeni yüzler, yeni liderler ve yeni söylemler beklemektedir. Geleceğe daha umutla bakmak istemektedir. Daha özgür, insan haklarına saygı duyulan bir toplumda yaşamayı arzulamaktadır. Sosyal nedenlerin siyasal nedenlere bağlı olarak yön oluşturduğunu ifade etmek mümkün olmaktadır.

Küreselleşen dünyada artan iletişim ve ulaşım imkanlarının sonucu olarak halkın, özellikle de Arap gençlerinin sosyal medya üzerinden görüp, haberdar oldukları daha demokratik ülkelere ve toplumlara özenmeleri ve sisteme karşı isyan etmeleri sosyal sebepler içerisinde ele alınabilir.

3.2.3.1. Sosyal Medya ve İnternete İlişkin Görüşler

21. yüzyılın en büyük olaylarından biri olarak adlandırılan Ortadoğu’da Arap ülkelerinde 2010 yılında ortaya çıkan toplumsal gelişmeler, değişim beklentilerini yükselten olguların içinde bilgisayar ve iletişim alanındaki gelişmelerin ve bunlara bağlı olarak oluşan sosyal medyanın toplumsal etkileşimdeki rolü büyük önem arz etmektedir.

İnternetin toplumsal hareketler ve gençler üzerindeki ilk etkisi 1999 yılında ortaya çıkmıştır. İnternet üzerinden bir araya gelen gençler, 1999 daki, Dünya Ticaret Örgütü’ ne karşı kitlesel protesto olan ‘Seattle Savaşı’nda, dünyanın dikkatini çekmişlerdir. Burada, 73 ülkeden farklı kültürel, etnik ve siyasal geçmişten gelen 50 binin üzerinde eylemci, neoliberal küreselleşmenin olumsuz etkilerine, emek ve insan

haklarına yönelik ihlallere, ekolojik dengenin bozulması ve dünyanın büyük bir kısmını yoksul bırakan küresel kapitalist ekonomiye karşı muhalefetlerini birleştirip daha önce görülmemiş bir ittifak oluşturmuştur (Kışlakçı,2011; 80).

Dolayısıyla farklı ülkelerden aynı amaç için bir araya gelişlerin internet aracılığıyla kolaylıkla sağlanabildiği, küreselleşmenin etkisiyle de birbirlerinden haberdar olmalarından bahsedilebilir.

Küresel kültür; çeşitli medya ortamlarından dolaşıma girerken, ortak bir dil, ortak bir kültür ve yaşam biçimine, tüketim kalıplarını benimsemeye doğru değişime zorlamaktadır. Kültürler arası iletişimin ve etkileşimin artmasıyla da daha çok farkındalık ve değişim taleplerinin gereği olarak, yeni medya olanaklarıyla bugüne kadar sesini duyuramamış ve birbirinin farkında olmayan kültürler, etkileşime geçmektedir. Yerelin özellikleri dikkate alındığında ise, bu coğrafyada eskiden beri Batı yanlısı yönetimlerle sürdürülmeye çalışılan hükümetlerle, hem islami kimlik hem de modernleşme projesinin dayattığı ulusal kimlik birbiriyle bağdaşamamış ve yerel islami unsurlar, ulus kimliklerin önüne geçmiştir. Dünyadaki neoliberalleşme eğilimlerinin merkez sağ ideolojileri ve geleneksel yerel ve mikro milliyetçi eğilimlere olan etkisi, bu topraklarda geçmişten gelen islami eğilimleri güçlendirmiş, ülkesel kimlikleri kısmen de olsa perdelemiştir (Önür,2011:12).

Ortadoğu Bölgesi, temelde politik ama aynı zamanda sosyal önemli bir değişim yaşamaktadır. Bu değişim geç kalmış bir değişimdir. Bölgenin ekonomik ve sosyal geri kalmışlığı ile demokratik haklardan yoksunluğu bu değişimin ana nedenlerini oluşturmaktadır. Bu değişimi destekleyen en önemli unsurlardan biri sosyal medya olmuştur. Sosyal medya protesto eylemlerinin aracı olarak kullanılmıştır (Akbaş,2012:70).

Araştırma kapsamında sorulan “Sizce sosyal medyanın (Twitter, Facebook vb.) Arap Baharı’ ndaki rolü nedir? “ şeklindeki soruya; varolan sistemin değişmesinin çok büyük faydası olduğunu düşünen Kuveytli avukat A.E (38) “ *Artık yıllardır bu insanların çektikleri zulmün, sömürünün dili olmuştur sosyal medya. Aslında facebook, twitter ya da diğer paylaşım ağları bu insanların sessizliğinin bozulduğunu dünyaya haykırmasıdır. Bu sistem zaten çok fazla gitmezdi, bazı şeyler değişmeliydi. Çünkü dünya eski şartları taşıyor. İnsanlar artık araştırıyor, farklı insanlarla, ülkelerle iletişime geçiyor. Yani en önemlisi de sorguluyor. İşte bu sorgulamak ne zaman ki hesap*

sormaya geçti o zaman değişmeler de ortaya çıktı. Özgürlüğün buralara da uğramasında internetin çok ciddi etkisi var.” şeklinde cevap veren A.E, bu anlamda sosyal medyanın toplum içindeki belirli doğruların değişmesinde; sosyal ve siyasi anlamda bireylerin zihnindeki düşüncenin gelişmesinde önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir. Son zamnlarda meydana gelen teknolojik, ekonomik ve politik alanlarındaki hızlı gelişmeler, ülkelerin siyasal, sosyal ve ekonomik yapılarını da derin bir şekilde etkilemektedir. Özellikle de Arap ülkelerinde yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar iktidarların dönüşümüne neden olmuş ve toplumsal bilinç halkın ortak hareket etmesini sağlamıştır. Bu bilinç, Arap Baharı'nı ortaya çıkarmıştır. Bu soruyu benzer doğrultuda yanıtlayan özel bir şirkette yönetici olan S.Arabistanlı Y.A(38) ise; *“Şimdi şöyle anlatayım. Önceden de bu yaşanan her şey yaşanmıştı yani halkın çektiği sıkıntılardan bahsediyorum. Ama yaşananlar sadece yaşanıp geçmişte kalıyordu . Belki de hiç kimsenin haberi olmuyordu çünkü başta oturan olumsuz anılmak istemezdi ama bu artık biliniyordu. Mesela Suriyeli bir arkadaşımın dinlemiştim. Kardeşi hastaneye gidiyor ama hastane çalışanı rüşvet istiyor. Ama adam vermeyince de işini halletmiyor bunun üzerine bir tartışma yaşanıyor. Sonra kardeşi bu konuyu arkadaşlarıyla konuşup Esad için de olumsuz birkaç şey söylüyor. Genelde böyle yönetilen yerlerde yönetimdekilerin adamları hep halkın içindedir. Tabi adamı hemen ihbar ediyorlar. Adamı Esad'ın adamları götürüyor. Artık o kişiden haber de alınamıyor. Arkadaşım bari ölüsünü verin diyor ama onu da bir süre zindanda tutuyorlar. Bu durumlar çok yaşanıyordu aslında. Ama kimse korkudan cesaret edemiyordu. Bu son dönemdeki teknolojiyle insanlar seslerini duyuracaklarını düşündüler.”* şeklindeki cevabı Y.A' nın zaten uzun süredir bölgede halkların huzursuzluğu, biriken gerilimi arttırdığını ve rejimlerin de büyük sorunlara sebebiyet verdiği konusunda dikkatleri çekmektedir. Aynı zamanda yönetimdeki uygulamaların halka hitap etmemesinden kaynaklanan sorunun halk tarafından ifade edilmesi yöneticiler tarafından hemen önüne geçilmiş olduğunu ve ciddi bir istihbaratla haberdar olmaya çalıştıklarını görülmektedir. Devletin kurumlarında oluşmuş düzensizliklere; rüşvete, adam kayırmaya ve yolsuzluklara karşı koymanın devlet tarafından büyük bir ceza getirdiğine şahit olunmaktadır. Dolayısıyla iktidara muhalefet olmaktan kaynaklanacak bir cezalandırılma, hatta öldürülme korkusu toplum içinde büyük sarsıntılara sebep vermektedir.

Özellikle Suriye ve Mısır gibi ülkelerde rastlanılan herkesin devlet için istihbarat topladığı gerçeğinin hakim olduğu toplumlarda iktidarı, politikalarını

eleştirmek cezalandırılma korkusundan dolayı imkansız hale geldiği ve büyük nüfus toplulukları yıllar boyunca bu korku ile bastırıldıkları görülmektedir.

Buna karşılık “Peki sizin ülkenizdeki durumlar nasıl? Yani böyle şeyler yaşanıyor mu?” şeklindeki soruya Y.A kendi ülkesiyle ilgili cevap vermek istememektedir. Buradan da S.Arabistanlı olup kendi ülkeleriyle ilgili olumsuz bir düşünce ifade edemedikleri ama farklı ülkelerle ilgili yorum yapmaktan da çekinmedikleri gözlenmektedir.

Ancak bu soruya farklı açıdan yaklaşan S.Arabistanlı bayan N.E (36); *“Evet insanlar artık çok fazla internet kullanıcısı oldukları bir gerçektir. Ama herkes de çok iyi biliyor ki teknolojinin patronları ya da yöneticileri, demek daha uygun olacak belki, batının kendisidir. İstedikleri de zaten karışıklık, kaos değil mi? Bunu da bu şekilde yaparak karışıklıklardan istifade etmek istiyorlar. Bu arada sakın yanlış anlaşılmasın benim bu rejimleri savunduğum yok ama bunun hala bir oyun olduğunu düşünüyorum.”* şeklinde yanıtlamıştır. Bu doğrultuda Arapların ayaklanma hareketlerinin daha çok batının yönlendirilmesiyle olduğunu ve toplum içerisinde çıkabilecek hareketlerden kendi çıkarları doğrultusunda bir çıkarımda bulunulabileceği vurgulanmaktadır. Bu olayı batı tarafından yazılmış bir oyun olarak görmektedir.

Bilgi çağının doğal bir gereği olarak internet kullanımı ve bilgiye kolay ulaşabilme imkanı, işte tam da bu aşamada belirleyici olmaktadır. Nitekim Arap Baharı'nın altında yatan ekonomik, siyasal ve toplumsal gerilim noktaları, baskıcı rejimler tarafından kontrol altında tutulamayan sosyal medya aracılığıyla kendisini dışa vurmaktadır. Özellikle gençler ve kadınlar, interneti bir örgütlenme aracı olarak kullanmaktadırlar.

Ortadoğu'da yaşanan sosyal hareketliliğin önemli nedenlerinden biri de, gençlerin bilişim teknolojisi ve sosyal paylaşım (Facebook, Twitter) ağlarını profesyonelce kullanmalarına bağlamak mümkündür. Yaşanan olaylar en zor şartlarda dahi paylaşım ağları vasıtasıyla dünya ya yayılıyor ve kamuoyunun olaylar karşısındaki tepkisinin boyutu daha da büyüyordu. Yurtdışında sürgün yaşayan Arap aydın ve entelektüellerin de batıdaki sosyal hareketler üzerinde etkin olduğu söylenebilir (Taşkesen,2011;7).

Ortadoğu bölgesinin büyük bir hızla yaşadığı değişim ve dönüşümler bölge halkının anlam dünyalarını alt üst edecek biçimde gerçekliğini ortaya koymaktadır.

Bunun değişim aşamasında ise zorlanmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler içerisinde belki de en önemlisi ve hatta bu çağın adlandırılmasına bir şekilde neden olan gelişme, iletişim araçlarındaki gelişme ve bu gelişmenin yol açtığı yenilenmelerdir. Zamana ve mekana esneklik kazandıran sosyal medya araçları, bilgiye ulaşabilme zorluğunu ortadan kaldırmaktadır.

Aynı soruya bölgede yaşanan sosyal hareketler süresince enformasyon akışının kontrolünü elinde bulunduranların iktidarda olanlar olduğunu ifade eden katılımcılardan (26) A.A; “ *Bu bölgede yıllarca zulüm yapmış insanlar demokrasi iğliklerini duymakistemediler. Facebook, twitter üzerinden birleşen insanların önünü kesmek için bütün internet bağlantılarını kestiler. Ama önüne geçebileceğini düşünmelerine rağmen ayaklanan halk buna daha çok sinirlendi ve Kahire Meydanları’ nda toplanarak Mübarek’i indirmek için büyük çaba içerisine girdiler.*” şeklinde cevaplamıştır. Buradan hareketle, inançların sarsıldığı ve kaybolduğu halde kalabalıkların baskısı ve nüfuzu, hiç bir şeyinbaskısı altında olmayan, hükmü daima büyüyen birg haline geldiği anlaşılmaktadır. Görüşmecilerden aynı soruya Kuveytli iletişim ğrencisi F.A.(21) bu görüşe paralel olarak “*Zaten şimdiye kadar hep halkına zulüm yapan, birçok şeyden onları kısıtlayan yasak üstüne yasak çıkararak insanını mağdur eden bu yönetim bu süreçte de özellikle gençlerin bir araya gelmesini engellemek için tüm telefonların, internetin iletişimini kapattırımıştır. Ama bu o insanları asla yıldırmadı. Çünkü peşlerine düştükleri zlemleriydi.*” şeklindeki cevabı; iktidar hedefli toplumsal hareketler, özellikle halk ve yönetim savaşının keskinleştiği durumlarda güçlenmiş ve başkaldırılara nder olmaya alışımıştır denebilir. Arap gençlerinin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum öfkenin sokağa taşmasına ve rejimleri değiştirmesine neden olmuştur. Ayrıca niversite gençlerinin genel kültür bakımından, özellikle de “teknolojik kültür” bakımından çok donanımlı olduğunu ifade etmek mümkün olabilir. Facebook, twitter gibi sosyal paylaşım siteleri ve genel olarak internet üzerinden iletişim kurma ve haberleşmede cep telefonu üzerinden mesajlaşma konusunda ileri seviyede oldukları yapılan görüşmelerden çıkarılabilir. Aynı şekilde twitter ya da facebook bu aktörlerin öfkelerini dışa yansıtan önemli bir araç olmaktadır.

Yani sosyal medya, iktidar-güç dengeleri ve bölgedeki halk hareketleri bağlamında bir değerlendirme yapıldığında; iktidarların bütün iletişim araçlarını yasakladıklarında dahi protestoların ve örgütlenmelerin devam ettiği görülmektedir.

Lübnanlı olan, fakat uzun yıllar Türkiye’de yaşayan 33 yaşındaki H.A, bu konuda benzer ifadeler kullanmaktadır: *“Özellikle Mısır’daki hareketlere yardımcı olan facebook ya da benzeri şeyler aynı düşüncedeki insanların bir araya gelmesini kolaylaştırdı. Ama bu çok uzun sürmedi Hüsnü Mübarek olayları fark edince hemen internet ve cep telefonu hizmetlerini durdurdu. Ama bu etkili oldu mu dersiniz hayır. Sadece insanların işlerini daha da kolaylaştırdı. İnsanlar yan yana gelerek devrim yapmak için daha çok mücadele ettiler.”* Lübnanlı H.A’nın ifadelerinden hareketle; sosyal medya kullanıcılarının bir amaç için örgütlenmeleri daha kolay ve hızlı olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Yönetim, bütün iletişim araçlarının önünü tıkamasına rağmen halkın bir araya gelmesinin önüne geçememiştir. Ayrıca harekete geçen kitleleri durdurma çabası aksine mücadeleyi daha da körüklemiştir. H.A’ nın başlarda ifade ettiği gibi; sosyal medya, varolan içerik kullanıcı tarafından oluşturulduğundan geleneksel medyadan farklı olarak tam bir katılım çağı ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasını da beraberinde getirmektedir. Sosyal medya, kullanıcıların görüşlerinin yayılmasını sağlayarak sübjektif değerlendirmeler yapılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda sosyal medya yeni ve hızlı bir iletişim ağı ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bireyin sanal bir kimlik arkasına saklanmış olmanın verdiği özgüven ile birlikte ifade özgürlüğü de kazandırmaktadır. Arap baharı süresince yaşanan gelişmelerde de Arap halkının içinde biriktirdikleri ya da bilinçaltılarında varolan duygu ve düşüncelerini de rahatlıkla ifade etmelerini sağlamıştır.

Bu yönüyle de insanlık tarihinde varlığının çok yeni olmasına karşın internet, hiçbir alan ve konuyla sınırlandırılmayan, bütün dünyanın sınırlarını aşarak yepyeni bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte yeni toplumsal ve bireysel ilişki biçimlerinin, yeni kimliklerin ve yeni kültürel ortamların oluşmasında önemli bir etkisinin olduğunu ifade etmek mümkündür.

Arap Baharı’ nda geleneksel medya olarak tanımlanan televizyon, radyo ve cep telefonundan öte; yeni medya olarak ifade edilen Twitter, Facebook gibi sosyal ağların rolü daha önemli ve daha kritik olmuştur. Tunus ve Mısır’ daki hareketlerde, yeni medya anahtar rol oynamıştır. Hatta bu rol nedeniyle, Mısır ve Tunus devrimleri “Twitter ve Facebook devrimleri” olarak da tanımlanmıştır. Sivil eylemler, bunlar aracılığıyla duyurulmuş ve örgütlenmiştir. Eylemciler, gönderdikleri bir tweette, Facebook ile protestoları programladıklarını, Twitter ile koordine ettiklerini ve youtube

ile dünyaya duyurduklarını ifade etmişlerdir (Khondker, 2011: 676-677; Akbaş,2012:59).

Araştırma kapsamında sorulan, “ Sosyal medya olmasaydı yaşanan devrim veya halk hareketleri yaşanmayacak mıydı? Veya yaşanan uzunca bir toplumsal sıkışmışlığın ve yoksunluğun ardından biriken öfkenin dışavurumu bir şekilde ortaya çıkmayacak mıydı?” şeklindeki soruyagörüşmecilerden BAE (Abu Dabi) de yaşayan işadımı T.E(41); “*Şunu en başta söyleyeyim ki ne olursa olsun bu insanları artık hiç kimse durduramazdı, internetin elbette etkisi olmuştur ama internet ya da Facebook kullanmayan da kalabalığa katılmıştır.*” şeklindeki cevabı T.E’nin sosyal medyanın etkisinin çok fazla olmadığını ifade etmektedir. Yani arap halkının ayaklanmasındaki birikmiş öfkenin her durumda açığa çıkacağını ve önüne geçilemeyeceğini ya daertelenemeyeceğini açıklamaktadır. Sokaklardaki kalabalığı oluşturanların sadece sosyal medya kullanıcılar değil, kullanıcı durumunda olmayanların da katıldığı özellikle vurgulanmaktadır. Verilen bu cevapta sosyal medya kullanmayanların katılmasının da ifadesi sosyal hareketlerin aynı amaç doğrultusunda olanların birbirlerinden etkilendikleri ve kitle psikolojisiyle hareket etmenin varlığından söz etmek mümkün olabilir. Aynı soruya Z.C (36) de ‘*Kesinlikle sosyal medya dedikleri facebook ya da twitteri şimdi birçok kişi kullanıyor ve herkes artık daha çabuk haberdar oluyor, mesela Mısır’daki olaylarda sosyal medyanın çok fazla etkisi olduğunu düşünüyorum.*’” şeklinde cevap vermiştir. Kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanmasıyla insanların bilgi edinme şartlarının fazla olmasının aynı paralellikte olduğu anlaşılmaktadır. Toplum içinde görülen aşınmaları ifade etmede harekete katılan aktörler sosyal medyayı kullanmaktadırlar. Bu aşınmanın bölgedeki tüm halklar üzerinde oluşması ise kitle iletişim araçlarının kullanımının artması ile doğru orantılıdır. Ayrıca bu coğrafyada yaşanan bu olayların da halkın bu araçlarla bilgi sahibi olduğu ve ayaklanmaya zemin hazırladığı düşünülmektedir.

Dolayısıyla; Ortadoğu Bölgesi, önemli bir sosyal değişim yaşamaktadır. Bu değişim geç kalmış bir değişimdir. Bu değişimi destekleyen en önemli unsurlardan biri sosyal medya olmuştur. Sosyal medya protesto eylemlerinin aracı olarak kullanılmıştır.

Aynı soruya görüşmecilerden A.A (26) sosyal medyayı özellikle üniversite öğrencilerinin çok fazla kullandığını belirterek “ *Bu örgütlenme aşında facebook üzerinde zaten oluşmuştu. Sadece sokaklara çıkıp eyleme geçirdiler. Buralarda teknoloji buraya (Türkiye) göre daha ucuz artık herkes son model telefonlar, ipadler*

kullanıyorlar. Mesela ben burada dikkat ediyorum internetle çok iç içe değilsiniz. Ama Araplar günboyu bütün işlerini internetle hallediyorlar. Herhalde bugün interneti, Facebook'u ortadan kaldırsalar bu insanlar çok fazla yaşamaz. Öyle ki, bu ayaklanmada sokaklara çıkmadan önce de internet üzerinden birleştiler. ” şeklinde cevaplamıştır. Son dönemdeki teknolojiye olan bağlılığın bağımlılığa dönüştüğünü belirterek, bireylerin hayatlarından kolay kolay çıkaramayacakları bir ihtiyaç haline geldiğini ifade etmektedir. Baudrillard (1970: 64), hem modern toplumların yaşamında medyanın gün geçtikçe artan önemine değinmiş hem de tüketim etkinliğinin olası anlamlandırılmalarına yönelik bir çözümlenme sunmaya çalışmıştır. Özellikle genç aktörlerin çok geniş ağlarla sanal dünyada seslerini alabildiğine duyurabilmek için yola koyuldukları, sosyal ağ sitelerinin Arap Baharı'nda sokak siyasetinin dijital hali gibi işlediğini açıklamaktadır. Dolayısıyla, internet ortamları Arap Baharı'nın arka sokakları gibi işlev görmüştür. Böylece sosyal ağlar bir yandan kalabalığın gözden uzak kalıp yönetimin dikkatini çekmezken, öte yandan halkı mobilize etmelerine imkan vermiştir.

İktidar hedefli yapılan bu eylemler, sosyal medya kullanışıyla beraber daha da güçlenmiş ve ayaklanmalara önder olmuştur. Ayrıca sosyal medyanın Arap halkı üzerindeki etkisinden ve bağımlılık oluşturması açısından sosyal hareketlerle ilişkisi açıklanmaktadır. Özellikle gençlerin yoğunluk oluşturduğu bu kitlenin aynı zamanda sosyal medya kullanan büyük bir çoğunluk oluşturması da çıkarımlar arasında gösterilebilir.

Buradan hareketle, Ortadoğu' daki sosyal hareketlerin sosyal medyanın sunmuş olduğu özgür ortamdan dolayı çıkmadığını, sosyal medyanın yaşanmışlığın dışı vurumunda ve geniş kitlelere ulaştırmada bir araç işlevi gördüğünü ifade etmek yanlış olmaz. Bölgede yaşanan süreçlerin söz konusu ülkelerdeki öncesinden süregelen toplumsal bunalım ve kaynamanın bir sonucu olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Çünkü teknolojideki ilerlemeyi ya da sosyal medya kullanımını Arap coğrafyasında yaşanan sosyal hareketlerin sebebi olarak göstermek, bölgede yaşananları anlamada yeterli olmayabilir. Ayrıca değişen ve gelişen bu talepler, siyasal iradenin baskı araçlarını zorlayabilir. Bu noktadan itibaren toplum, ekonomisiyle ve siyasal rejimiyle birlikte derin bir bunalımın içerisine sürüklenmektedir. Önemli olan, bu basıncın hangi araçlar kullanılarak açığa çıkartılacağıdır. Dolayısıyla değişen talepler sonucunda siyasal irade, halkın eline geçmektedir.

Yaşanan halk hareketlerini güç ve iktidar bağlamında değerlendirdiğimizde de yaşananların salt sosyal medyanın marifeti olmadığı tespit edilebilir. “Sosyal medyaya bağımlılık, tıpkı Mısır’daki gibi, ülkeyi internetten veya yurtiçi mesaj servislerinden koparmak isteyen bir rejim tarafından kötüye kullanılabilir.” Yani faaliyet güvenliği zarar görebilir. “Facebook mesajları herkese açık olabilir; özel mesajlar bile arama emri olan veya internet sosyal medya şirketlerine baskı uygulayan otoriteler tarafından izlenebilir. Esasında, sosyal medya çok rahatlıkla bir istihbarat toplama aracına dönüşebilir.” (Papic ve d., 2011: 168; Babacan ve d., 2011; 84).

İnternet blogları konuşma özgürlüğünün tasarruf edildiği alanlar olarak değerlendirilmiştir. Yönetimdeki değişiklikler yavaş gerçekleşmesine rağmen insanlar yaşamlarını kolayca sanal alanlara kaydırabilmişlerdir. Hükümetin tepkilerine rağmen birçokları özel internet ağlarında özgürlüğü yaşamışlardır (Dübam, 2011: 38-39). Ortadoğu halkının baskıcı yönetimden dolayı özgürlük adına özlem çektikleri ve bunu da internet kullanıcısı olarak edindikleri rollerle gerçekleştirmektedirler.

Castells, iletişim teknolojilerini çok önemli diye nitelemekle beraber, Arap Baharı ‘nı doğuran unsur olarak görmemektedir. Yazara göre, Arap Baharı’ nı doğuran asıl unsurlar, fakirlik ve sahte demokrasinin (fake democracy) neden olduğu sosyal dışlanmışlıktır (Castells, 2011; Akbaş, 2012: 58).

Günümüzde medyanın kullanımı yaygınlaşmıştır ve bilgi devrimi yaşanmaktadır. Bu devrim, halkı güçlendirmiş, halkın hükümetlere olan bağımlılığını azaltmıştır. Halk, geleneksel politik örgütlere ihtiyaç duymaksızın sağlanan yeni iletişim araçlarıyla mobilize olabilmektedir (Telhami, 2011: 13; Akbaş, 2012: 58). Bu değişim Ortadoğu’ da varolan sosyal hareketleri de güçlendirebilir, ayaklanmaların mobilize olmasında önemli bir rol üstlenebilir.

“Son yıllarda diğer sosyal hareketlerde değişim yaşandığı gibi Müslüman Kardeşler de bir dönüşüm içerisine girdi. Bu dönüşümü üyelerinin niteliklerinden yeni çalışma yöntemlerinin benimsenmesinden yeni ağ bağlantılarından görmek mümkündür. İnsan hakları ve anayasal değişimler Mısır toplumunda bir beklenmedik hareketliliğe neden oldu. Yeni politik yaklaşımların benimsendiği gibi geleneksel medya kullanımında da önemli değişiklikler oldu. Gazete, broşür, dergi yaygınlaşmakla birlikte internet yayıncılığında önemli bir artış yaşandı. Sosyal hareketler, söylemek istediklerini veya yapmak istediklerini önce medya kanalıyla belirtiyor, geniş kitlelere yayılmasını sağlıyor daha sonra uygulamaya geçiyorlardı. Kalkınma ve gelişimin

dönüşümü insanların bireysel hayatlarını etkileyebildiği gibi sosyal ilişkileri de etkiliyordu” (Attar:21; Dübam,2011:56). Sosyal medyanın, Arap hareketlerinde geniş yankılar bulduğunu, halkın örgütlediğini, büyük kitlelere ulaşma imkanı tanıdığını ifade etmek mümkün olabilir.

Doran’a (2011: 39-41;Akbaş,2012:58) göre, sosyal medyanın yaygınlaşması, Arap Baharı’ nın birinci sebebidir. İnternet, bir taraftan diktatörlüklerin altını oyarken, diğer taraftan demokrasiyi yüceltmıştır. Uydu televizyonu, internet, sosyal medya ve diğer bilgi teknolojileri, hükümetlerin bilgi tekelini kırmış; sivil hareketleri güçlendirmiştir. Mısır’da sanal eylemcilik (cyberactivism), 2004’ te başlamış ve Ortadoğu’nun diğer bölgelerine yayılmıştır. Bu durum bir sanal sivil toplum (cyber-civil society) meydana getirmiştir. 2008 küresel ekonomik krizinde ve Mısır’daki politik baskıya yönelik protestolarda, farklı şekillerde ortaya çıkan yeni sosyal medyanın kritik rol oynadığı görülmüştür (Khondker, 2011: 676; Akbaş,2012:58).

Mısır’da internet gibi yeni iletişim teknolojilerinin ve medyanın gelişiminden en fazla yararlanan kesim sosyal hareketler olmuştur. Müslüman Kardeşler, interneti yeni sosyal hareketlerde olduğu gibi yaygın bir iletişim aracı şeklinde kullanarak yeni üyeler kazanmada ve var olan üyeleri arasında haberleşmede aktif olarak interneti kullanmışlardır. İnternet bir bakıma yeni dönemde Mısır’daki sosyal hareketler için sivil eylem aracı olarak kullanılmıştır (Attar:22; Dübam,2011:56).

İnternet kullanımı Müslüman Kardeşler için hükümet kontrolünün dışına çıkmak anlamına gelmektedir. Çünkü Mısır hükümeti politik dergilerin çıkarılmasına izin vermemiş, dini yönelimli yazarların el hayat gibi günlük gazetelerde yazmasına sansür uygulanmıştır. Günlük gazete tirajının 2 milyona yaklaştığı Mısır’da internet kullananların sayısı 17 milyon olup, internet daha geniş kesimlere ulaşma imkanı vermektedir. İnternet yazılı ve görsel basına göre daha özgür ve kontrolü zor olduğu için Müslüman Kardeşler’e mensup üyeler 2002-2009 arasında 300’den fazla blog sayfası açmışlardır. Bu blogların en fazla güncellenenleri İbrahim Hudeybi’nin “We will not stop”, Esmâ el Erian’ın “Al Erian Daughters”, Arwa el Taver’in “Feelings Reveal”, Zehra Amir Bessam’ın “Karakeep”, Magdi Said’in “Never Mind” bloglarıdır (Bessam,2010; Dübam,2011:57).

Ayrıca arap baharını sosyal medya devrimleri, facebook ya da twitter devrimi olarak nitelendirmelerde de bulunmaktadır. Fakat bu, ifade edilen durumla

örtüşmemektedir. Ancak sivil toplum örgütlerinin sosyal medya araçlarının kolaylaştırdığı görülmektedir.

Sosyal medya ağlarındaki genişleme, siyasal katılım açısından yeni bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Karar alma sürecinde etkin konumda olan kişi, kurum ve kuruluşlar hemen her konuda takipçilerini bilgilendirmekte ve onların görüş, öneri ve eleştirilerini de ilk elden almaktadır. Bu durum temsili demokrasinin doğrudan demokrasiye bir adım daha yaklaştırması açısından oldukça önemlidir. Sosyal medyada kurulan ilişkilerin kısa sürede geniş bir etkiye sahip olması söz konusu iken bu etkinin istikrarlı bir şekilde sürdürülebilir olması beklenen bir durum değildir (Tuncel,2012:499).

Arap Baharı'nda geleneksel medya olarak tanımlanan televizyon, radyo ve cep telefonundan öte; yeni medya olarak ifade edilen Twitter, Facebook gibi sosyal ağların rolü daha önemli ve daha kritik olmuştur. İletişim araçlarındaki gelişme ve yaygınlaşma hızlı bir interaktif bilgi akışına ve dolayısıyla karar alma süreçlerine katılımın kolaylaştırmasına neden olmuştur. Ayrıca iletişim araçlarının yaygınlaşması yönetimlerin daha şeffaf yürütülmesini sağlamıştır. İletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması, karar alma süreçlerine insanın katılımını esas alan, demokrasiyle ilgili yeni arayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tuncel, 2012:498). Bu sayede sosyal medyanın sosyal mobilizasyonu hızlandırması bakımından olumlu yönde sonuçlar doğurabileceğini ifade etmek mümkün olabilmektedir.

Mısır' daki devrimde el-Cezire Kanalı bir katalizör görevi üstlenmiştir. Kanal, yaşanacak ve yaşanması muhtemel, çok sesliliğin, amacına ulaşması için halkın iletişiminin sağlanmasında hızlandırıcı bir rol üstlenmiştir. Medya açısından bir alternatif ve yeni bir bakış açısı sağlayan el-Cezire, CNN ile BBC 'ye rakip olma iddiasını taşımadan "olay yerinde olma", "sansürlü ve tarafsız yayın politikası", "muhabir kanalı olması", "görüş diğer görüş" ilkeleriyle dikkati çekmiştir (Koçgündüz, 2011: 84- 87).

Ortadoğudaki bu sosyal ve sivil hareketlerde sosyal medya aracılığıyla örgütlenildiği ve protestoları bu araçlarla programladıkları ve duyurdukları görülmektedir.

Kanalın halk hareketlerine yönelik destekleyici tutumu, etkili olmuş ve bu nedenle de kanal yayınları, halk hareketlerinin yaşandığı ülke rejimlerince tepkiyle karşılanmaktadır. Tahrir Meydanı 'nda toplanan göstericilerin "Çok yaşa el-Cezire!"

sloganını atması, kanalın isyanda etkili olduğunun saptanması bakımından önemlidir (Akbaş, 2012: 59).

Kısa süre içerisinde Ortadoğu'ya yayılan isyan silsilesi Tunus, Mısır ve Libya'da hükümetleri devirmiştir. 3 milyondan fazla sayıda tweet, gigabaytlarca Youtube içeriği ve binlerce blog gönderimleri analiz edildikten sonra yeni araştırma sosyal medyanın Arap Baharı sırasında politik çekişmeleri şekillendirme de merkezi bir rol üstlendiğini ortaya koymuştur. Mısır başkanı Hüsnü Mübarek'in istifasını sunmasından önceki haftaki tweet oranları “ günde 2,300’ dan günde 230,000’a, “ ulaşırken, zirvedeki 23 video yaklaşık 5.5 milyon görüntülenme sayısına ulaşmıştır. İsyanın Tunus'tan Mısır' a sıçramasının akabinde sosyal medya üzerinden örgütlenmeye başlayan halkı durdurmak için Mısır hükümeti Twitter'a erişimi engellemiş ayrıca Facebook, Yahoo ve Google'a da erişimi önemli ölçüde azaltmıştır (O' Donnel,2012:7; Akbıyık ve Öztürk: 1020). Diğer taraftan Akbıyık ve Öztürk 'ün de ifade ettiğine göre; arap ayaklanmaları tam anlamıyla bir sosyal medya devrimi olmamakla birlikte, sosyal medya bu devrimlerde olabildiğince etkin kullanıldığını ifade etmektedirler. Bununla birlikte eylemler öncesi verilere göre internetin yaygınlığı ve Facebook'un üye sayısını göz önünde bulundurarak yılların birikimi olan öfkenin patlaması, mobil telefonlar ile çekilen polislerin sert tavrı ile işkencelerin televizyonlarda yayınlanması ve böylece hem ulusal hem de uluslararası baskının oluşması ve yaptırımların gerçekleşmesidir (Akbıyık ve Öztürk: 1020).

Son yıllarda dünyada popüler hale gelen sosyal ağlar, gerçek anlamda bir görüşme etkisi oluşturmasa da, insan iletişimi konusunda insanı hayatında önemli bir yer meşgul etmeye başlamaktadır. Sosyal medya ile birey dört duvar arasında kalmaktan çıkarak uluslararası bir alan içinde kendine yer bulmaktadır.

Tablo 1. İnternet Kullanımı ve Facebook Kullanıcı Bilgileri Tablosu

Ülke	Nüfus	İnternetKullanım Oranı		Facebook kullanıcıları		Facebook Yaşdilimi		Cinsiyete göredağılım	
		Oran	Kişi	Kişi	Oran	18-24	25-34	Kadın	Erkek
Tunus	10.549.100	34.0 %	3.586.000	2406 500	22.73%	42%	28%	58%	42%
Mısır	81.121.077	21.2 %	17.200.000	6668 700	8.29%	50%	28%	64%	36%
Libya	6.355.112	5.5 %	350.000	32 640	0.51%	34%	36%	79%	21%

Der: <http://www.socialbakers.com> , <http://www.internetworldstats.com>

Bu bağlamda yukarıda belirtildiği gibi Ortadoğu' daki sosyal hareketlerde sosyal medyanın en temele oturtulup, Arap Baharı' nın sosyal medya devrimi olarak düşünülmesine sebebiyet vermiştir. Ama yapılan görüşmelerden yola çıkarak; sosyal medyanın çok önemli bir etkisinin olduğunu fakat binlerce insanın bir araya gelmesinde toplumun sosyolojik yapısının doğru okunması gerektiğini ifade etmişlerdir. Çünkü küresel bir ağ olan internetin sadece Arap coğrafyasında etkili olup da neden Çin' de ya da Kuzey Afrika' da bir diktatörlüğü yıkacak güçte olmadığı sonucuna götürebilmiştir. Bu nedenle sosyal medya bu süreçte sadece bir araç olarak kullanılmış ve iktidarlara karşı halkın yürüttüğü mücadelede stratejisinin sadece bir ayağı olarak işlev görmüştür denilebilir. Fakat bölgedeki hareketleri güçlendirme ve yön verme adına önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

3.2.3.2. Sosyal Hareketlerin Küreselleşmeyle İlişkisi

Küreselleşme, maddi ve manevi değer birikimlerinin ulusal sınırları aşip, dünya genelinde yayılmasını ifade etmektedir. Ayrıca küreselleşme, toplumsal sınırlılıkların ortadan kalkması, ilişkilerin farklı boyutlar kazanması bakımından ve bunlara bağlı olarak sosyal hareketlerin yeni bir işleyiş kazanması bakımından oldukça önemlidir.

Küreselleşmeyi en geniş anlamıyla siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya geneline yayılması şeklinde tarif edilmektedir. Küreselleşmenin siyasal, ekonomik ve sosyo- kültürel olmak üzere üç farklı dinamiği bulunmaktadır. Küreselleşmenin siyasal dinamikleri; özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü şeklindedir. Bunlar ulaştırma, iletişim ve bilişim teknolojilerinden istifade edilerek bütün dünyaya yayılmaya çalışılmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik dinamikleri; serbest piyasa ekonomisi ve uluslar arası ticaretin serbestleşmesi olarak ele alınmaktadır. Bu dinamikler ise yönlendirmeler, teşvikler ve zorlamalar ile yayılmaya çalışılmaktadır. Bunun sonucu olarak uluslar arası şirketlerin ve sermayenin etkisi artmaktadır. Sınır aşan ekonomik ilişkiler çeşitli devletlere mensup menfaat gruplarını birbirine bağlamaktadır. Küreselleşmenin sosyo-kültürel dinamikleri; Batı tarzı yaşam ve tüketim alışkanlıklarının bütün dünyaya yayılması, sivil toplumun ön plana çıkarılması ve uluslar arası düzeyde örgütlenmesidir. Bunun sonucu olarak uluslar arası sivil toplum örgütlerinin etkisi artmakta ve bu örgütler devletlerin iç siyasal gelişmelerine etki edebilmektedirler (Sandıklı, 2011:1).

Sosyal, ekonomik ve teknolojik bir süreç olarak küreselleşme, iletişim teknolojilerinde yaygın bir şekilde görülmektedir. Bu süreçte, iletişim teknolojisinin etkisini artırdığı sivil hareketlerle hükümetler arasında bir çatışma hali mevcuttur (Khondker, 2011: 675; Akbaş, 2012: 58). Sosyokültürel ve toplumsal alan dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda küreselleşme; dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunluk kazanmasını ifade etmektedir. Bu anlamda küreselleşmeyi ortaya çıkaran en önemli faktörlerden birinin yaşamlar arasındaki uzaklıkların giderek azalması ve sınırların giderek belirgenliğini yitirmesi olmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomik ve sosyal alanda yaptığı değişim ve dönüşüm siyasal alanı da etkilemiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında küreselleşmenin hız kazanması Batı'da yeni değerlerin ve yeni toplumsal hareketlerin (Keyman, 2000: 46; Tuncel, 2012:492).ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1960'larda ortaya çıkan bu yeni değer ve toplumsal hareketler siyasal alanda dünya ölçeğinde hareketlenmelerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. 1990 sonrasında soğuk savaş döneminin sona ermesi uluslararası sistemin büyük bir değişim geçirmesini gerekli kılmıştır. İlk olarak Antik Yunan site devletlerinde uygulanan ve daha sonra siyaset sahnesini uzunca bir süre terk eden demokrasi 19. yüzyılın başında yeniden sahne almıştır. İlk demokrasi dalgası demokrasi 1828- 1926 yılları arasında yaşanmış ve yaklaşık yüz yıllık bir dönemi kapsamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ikinci demokrasi dalgası daha kısa sürede daha geniş bir alanda demokrasinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. 1967'de ABD'de öğrencilerin başlattığı ve dünyanın pek çok ülkesinde farklı özellikler gösteren 68 olayları küresel bir hareket olarak tarihe geçmiştir. 1989'da Berlin duvarının yıkılmasıyla devam eden üçüncü demokrasi dalgasıyla da birçok ülke demokrasiye geçmiştir. 2010 sonrasında Arap Baharı olarak adlandırılan dördüncü demokrasi dalgası etkisini sürdürmektedir (Tuncel, 2012:496-497). Küresel anlamdaki demokrasinin yaygınlaşma süreci boyunca sosyal hareketlere katılanların büyük çoğunluğu talepleri için çok sıkı bir mücadele içine girdiği söylenebilir.

Küreselleşmenin büyük ölçüde etkilediği ve bu etkinin çoğu zaman olumsuzlandığı alanlardan biri de sosyal alandır. Risk, belirsizlik, güvensizlik, eşitsizlik, kaygı ve toplumsal çözülme, küreselleşme sürecinin toplumsal sonuçlarını açıklamada en çok başvurulan kavramlar haline gelmiştir. U. Beck küreselleşmenin daha önceleri karşılaşılmayan bir risk toplumu (Beck, 1992;Tuncel, 2012: 492) ortaya çıkarttığından bahsederken, M. Castelles teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve

iletişim araçlarında yaygınlaşmanın yeni bir ağ toplumu (Castelles, 2002;Tuncel, 2012:492) ortaya çıkarttığından bahsetmiştir

Arap Baharı' nda küresel ve bölgesel aktörlerin tutumu, değişimin yönünü etkilemektedir. Her şeyden önce bölgede çıkarı bulunan aktörler, bu çıkarlarını korumak adına süreci kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmek istemişlerdir. Ancak geçmiş tecrübelerden hareketle, halk hareketlerinin istenilen yöne yönlendirilmesinin çok da kolay olmadığı söylenebilir (Akbaş, 2012: 56).

Buna göre, küreselleşmenin getirdiği değişimlere ayak uyduramayan Arap yönetimlerinin meşruiyet kaynağı olarak kullandıkları yapılar aşınmakta; bu coğrafyalarda rahatsız olan kitleler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu olguyu destekleyen önemli etmen küreselleşmedir. Küreselleşme özellikle internete dayalı iletişim, uydu yayınları ile desteklenen kitle iletişim yöntemleri, Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım platformları ile şekil ve içerik kazanmaktadır. Böylece dünya insanları arasındaki uzaklık kavramını tümüyle ortadan kaldırmaktadır.

Araştırma kapsamında sorulan; “ Küreselleşmenin sosyal hareketler üzerindeki etkisi nedir ve Arap Baharı' nın küreselleşmeyle ilişkisi nasıldır?” şeklindeki soruya; Kuveytli avukat A.E(38) iletişim ağlarının küresel anlamda bilgi taşımacılığını üstlendiğini, küreselleşmenin sosyal mobilizasyon sağlayarak toplumsal yapıdaki değişimlere zemin hazırladığını ifade ederek; *“İletişim araçları artık dünyadan haberleri evlerimize taşıyor. Diyelim bugün Afrika' da bir olay olsa hemen haberdar olabiliyoruz. Araplar da böyle bir şey yapınca birçok kanaldan insanlar haberdar olabiliyor. Artık eskisi gibi değil ki insanların da gözü açılıyor. Dünyada olup biteni takip ediyorlar. Böyle olunca da arap halkı batıyı doğuyu görüyor .”* şeklinde yanıtlayan A.E, modern dönemdeki aktörlerin eskisi gibi olmadığını bilgiye ulaşmada birçok kanallara sahip olduklarını ve edindikleri bilgilerden yola çıkarak doğruya ulaştıklarını açıklamaktadır. Bu durum, dünyayı Mc Luhan'ın benzettiği “küresel bir köy” şeklindeki ifadeyle de açıklanabilir. Dolayısıyla; bireyler arası iletişimi, haberlere ulaşmanın artık çok kolay olduğu ifade edilmektedir. Küreselleşmenin arap baharındaki rolünün de arap halkının dünya düzeninden haberdar olması, kendi ülkeleriyle farklı ülkeleri kıyaslayabilme durumunda olmaları hareketleri gerçekleştirmelerinde zemini hazırlayan faktörleri oluşturmaktadır. Küreselleşmeyle ortaya çıkan unsurlar toplumun yenileşmesini doğuran başlıca önemli değişimler fikirlerde, alışkanlık ve inançlarda meydana gelen değişiklikler olmaktadır.

Modern dönemin tek rasyonel yönetim tarzı olduğu savunulan demokrasi küreselleşme sürecinden kendi payına düşeni almıştır. Uluslararası sisteminde devletlerarası ilişkilerin yoğunlaşması ve uluslararası veya ulusüstü yapılanmaların etkinliğindeki artış, demokratik düşüncüyü cisimlendiren ve demokratik bir irade tesis eden mekanizma ve kuralları etkisizleştirmektedir (Habermas, 2008: 27). Küresel bir ekonomi piyasası oluşmasıyla, insanlar onu takip etmekte, dünyanın her bir noktasındaki olayları izlemekte, diğer toplumların yaşam biçimlerinden etkilenmekte ve beklenti düzeyleri artmaktadır. Bu bağlamda arap insanı da dünyanın diğer gelişmiş yörelerinde yaşayanların sahip olduğu sosyal, siyasal ve ekonomik koşullara sahip olmak istemektedir.

Uluslararası düzende zaman içinde meydana gelen değişimler, Ortadoğu coğrafyasında ya hissedilmemiş ya da çok az hissedilmiştir. Küreselleşmenin getirdiği değişimler, yakın zamana kadar Ortadoğu' da varlık gösterememiştir. Ortadoğu' da değişimlerin ancak son on yılda başladığı görülmüştür. Bu değişim, Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinin başlaması ile birlikte güçlenerek ivme kazanmıştır. Bu süreçte başlayan değişimin yönü, içeriği, etki çapı ve hızı uluslararası aktörlerin tutumu ile diğer politik ve sosyal gelişmelere bağlı olup; zamanla ortaya çıkacaktır (Akbaş,2012:53). Küreselleşme, demokrasinin mekansal yaygınlaşmasını ve daha geniş bir ölçekte yaşanmasını da sağlayabilmektedir.

İletişim araçlarındaki gelişme ve yaygınlaşma daha önceki ilişki biçimlerinden nitelik ve nicelik olarak oldukça farklı yeni ilişkiler ağını ortaya çıkartmıştır. Küreselleşmenin ortaya çıkarttığı bu yeni ilişkiler ağı, geçmişe göre kısa sayılabilecek zaman dilimlerinde, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanda küresel ölçekte önemli değişim ve dönüşümler yaşanmasına neden olmaktadır. Hemen her alanda rekabetin yaşandığı iki kutuplu soğuk savaş döneminin sosyalist bloğun yarıştan çekilmesi ile sona ermesi sosyalizmle yönetilen birçok ülkenin serbest piyasa ekonomisine dayalı liberal demokrasiye çok kısa bir süre içerisinde geçişini sağlamıştır. Bu geçiş çok kısa bir süre içerisinde olmuşsa da her ülke için istikrarlı ve sürdürülebilir bir geçişten bahsetmek oldukça zordur. Ayrıca, 2010 yılı sonrasında Ortadoğu'daki baskı rejimlerin çok kısa bir süre içerisinde tek tek devrilmesi, küreselleşmenin demokrasinin yaygınlaşmasına olumlu etkisi olarak kabul edilebilir bir durumdur (Tuncel, 2012:497).

Küreselleşmeyle alakalı sorulara Kuveytli N.H (27), orta sınıfın küresel bakış açılarından, daha geniş dünya görüşlerinden yola çıkan ve yoldan dönmemekte

kararlı olan bir sınıftan bahsetmiştir; “ *Bu ülkelerde yüksek eğitilmiş ama işsizlikle ve yoksullukla mücadele eden bir halk var. Üniversite eğitimini tamamlamış bu grubun dünyadaki her şeyle yakından ilgili olduğunu düşünüyorum. Yurtdışı eğitim alanlar da var bunların içinde, sosyal medyayı çok iyi kullananlar da. Fakat insanlar gördüklerini, duyduklarını kendi ülkelerinde göremeyince kendilerine büyük bir haksızlık yapıldığını düşünmektedirler. Artık zamanla sahip olduğumuz kaynaklarımız da tükenecek ve insanlar bunlardan illa ki faydalanmak istiyorlar.*” şeklindeki cevabı N.H.’nin küresel rüyaları olan, fakat kendi ülkelerinde beklentilerine karşılık alamayan eğitilmiş bir orta sınıftan bahsetmiştir. Dünya bilgisine sahip ama kendi yoksunluklarının farkında olan bu kitle, düşük statülerle ya da düşük ücretlerle çalışmayı kendilerine yapılmış haksızlık olarak görmektedirler. Dolayısıyla; sosyal medya vasıtaları ile dünyanın küçülmesi, nüfus artışı ile kıt kaynakların paylaşılma telaşına düşülmüş olması, enerji kaynaklarının tükenmeye başlaması küreselleşmenin sosyal hareketler üzerinde etkisine sebep olmuştur.

Bu koşullar altında değişimden ve dönüşümden başka bir çıkış yolu ortaya çıkmamaktadır. Aslında Arap ülkelerinde yaşananlara değil; gelişmelerin bu kadar geç kalmış olmasına şaşırarak bakılmaktadır. Arap Baharı toplumsal ve siyasal olguların doğrultusunda akıp gitmektedir.

Küreselleşme sürecinin güçlenmeye başladığı bir Ortadoğu’nun varlığına şahit olmaktayız. Küreselleşme süreci, üretim, tüketim şekilleri ile sosyal ve politik hayatın işleyişini etkilemektedir. Küreselleşen Ortadoğu, dünya ile ekonomik, sosyal ve kültürel yönden daha fazla entegre olmaktadır. Küreselleşmenin meydana getirdiği iletişim ve haberleşme tekniklerindeki devrim, demokratik taleplerin önünü açmaktadır. Batı dünyası, bölge ekonomilerinin açık ekonomiler olmasını, bölgede piyasa mekanizmasının işlerlik kazanmasını istemektedir. Küreselleşme süreci birey ve toplum yaşamını etkilemiştir. Daha çok özgürlük isteyen, totaliter tutumları daha açık ve sert bir şekilde reddeden bireyler ve toplumlar oluşmaya başlamıştır. Arap Baharı, bütün bu gelişmeleri sıcaklığına yansıtmaktadır (Akbaş,2012:57-58).

Küreselleşme ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal alanda büyük değişim ve dönüşüm sağlayarak Arap coğrafyasında demokrasi düşüncesinin etkin olmasını sağlayarak bu yapının etkin olması için de oldukça mücadele etmişlerdir. Küreselleşmeyle birlikte yeni iletişim ağları da hareketlerin güçlenmesini ve etkisini

artırmasını sağlayacak bir zemin oluşturmaktadır. Ancak yapılan görüşmelerden bu hareketlerin istikrarlı bir şekilde ya da istedikleri yönde sonuçlanması ihtimali biraz düşük görünmektedir.

Araştırma kapsamında sorulan Ortadoğu’da kadına uygulanan baskı var mıydı? Varsa Arap Baharı süresince kadınların bu hareketlere olan katkısı var mıdır? Şeklindeki soruya; küreselleşmenin etkisinin kadın hareketleri üzerinde etkisi olduğunu ifade eden Dubailibayan H.A (28); *“Kadınlar da Türkiye gibi çok baskı altında olduğunu söyleyemem ama arap kadınların inatçı olduğunu da söyleyebilirim ki bu ayaklanmalarda daha çok gençleri ve kadınları görmemiz mümkün, gerçekten baskı altında olmuş olsalardı meydanlara gitmezlerdi. Bence bu biraz da küreselleşmeyle alakalı birdurum. Yani küresel bir dünyada yaşıyoruz ve kadınlar, gençler sosyal medyadan takip ediyorlar her şeyi, küreselleşme insanları birleştiriyor. Sokaklarda da en başta onları görüyoruz.”* şeklinde cevap veren H.A, “Arap kadın” üzerindeki baskı gören, ezilen ya da istediği gibi davranamayan bir sosyal sorunun küreselleşmeyle ilişkisi olduğunu ifade etmişlerdir.

“Başka bir ifadeyle, bu ülkeler küreselleşmenin önemli bir kavramı olan *yönetişim* kavramına ayak uyduramamışlar, insan güvenliğini ve toplumsal refahı sağlayamamışlardır. Daha somut bir şekilde belirtilecek olursa, bu ülkeler şunları yapamamışlardır:

- a) Vatandaşlarının karar alma mekanizmasında katılımının fazla olduğu bir yapının olması,
- b) Kararların en geniş çerçevede, uzlaşıyla alınması,
- c) Kararların şeffaf bir şekilde alınması,
- d) Yönetimin halkın ihtiyaç ve taleplerine açık olması,
- e) Etkin bir yönetimle halkın asgari ihtiyaçlarının giderilmesi,
- f) Toplumsal kesimlerin dışlanmaması gerekmektedir.

Özellikle marjinal kesimlere karşı daha içselleştirici olmalıdır” (Powley ve Anderlini,2011; Dönmez,2011:13).

Arıboğan’a göre, Ortadoğu bugün dünyada devam eden küresel ölçekli siyasal çatışmaların bölgesel cephesidir. Ortadoğu sorunu olarak nitelendirilen sorunlar özü itibarıyla küresel çatışmaların ve rekabetin uzantılarıdır (Arıboğan,2004:271-272).

Otoriter olan eski elitlerle yeni elitlerin birbirleriyle mücadele etmeleri mümkündür. Bu mücadele ise demokratikleşme sürecine ciddi anlamda zarar vermektedir. İkinci olarak, eğer ülkede keskin bir dini ve etnik ayrım varsa ve “devrim” sadece bu gruplardan birisi veya birileri tarafından desteklenmişse, bu durum yeni rejimi istikrarsızlığa götürebilir. Üçüncü olarak devrimin halktaki refah beklentilerini doyuramaması hatta halkın beklentilerinin altına düşmesi de yeni sistemin istikrarsız olması için bir nedendir (Dönmez,2011:12-13).

Zamanın kısılmasını ve mekanın daralmasını sağlayan küreselleşme süreci bazıları için serbest piyasa ile birlikte insanlık tarihinin zaman diliminde yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Küreselleşme demokrasinin mekansal yaygınlaşması hem uluslararası ölçekte hem de ulusal ve yerel ölçekte yaşandığı bir sürecin yaşanmasını sağlamaktadır.

3.3. Arap Baharı’nda Geleceğe İlişkin Düşünceler (Kırılmalar ve Belirsizlikler)

Arap Baharı sonrası bölgedeki olayların nasıl bir hal alacağı tartışmalı olmaktadır. Bu bakımdan toplumsal hareketlerin sonuçlarının kestirilmesi oldukça zor olabilir. Bu konuda yapılan görüşmeler ve sonrasındaki analizler, farklı süreçlerin göz önüne alınarak yapılması nedeniyle birbirinden farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Libya, Tunus ve Mısır’da iktidarlar değişmiş ve değişmez görünen liderler tarihin derinliklerine inmiştir. Yemen, Bahreyn ve Suriye dönüşümün ıstırap veren faturasını ödemeye devam etmektedir. Fas ve Ürdün de ise değişim isteyen halk reform girişimleri ile tatmin edilmeye çalışılmaktadırlar.

“Bir başka öngörüye göre, üç alternatifin gerçekleşme olasılığı yüksektir. Bunlardan birinci senaryo, “işler iyiye gider” senaryosudur. Buna göre, halk hareketleri başarıya ulaşır eski yönetimler devrilir, demokratik seçimler yapılır. İkinci senaryo kötümser senaryo olup, “işler kötüye gider” senaryosudur. Buna göre isyanlar sonucu kaos olur, sonrasında da askeri darbe gelir. İç savaş ve kaotik ortam olur, demokratik kazanım olmaz ya da işler demokrasiye doğru evrilir ama iş başına din temelli partiler gelir. Son senaryo karma senaryo olan “işler kısa vadede kötüye, uzun vadede iyiye gider” senaryosudur. Bu senaryo, gerçekleşme olasılığı en güçlü olan senaryodur.

Bunda işler kısa vadede kötüye gitse, kamu otoritesi çökse ve kaotik bir ortam oluşsa bile, uzun vadede demokratik düzene dönülür” (Yılmaz, M. E, :2011: 70-72).

Bölgeye ilişkin bir diğer senaryo, bölgedeki ülkelerin birbirlerinden farklı ve tek bir resim içinde değerlendirilemeyecek dönüşüm süreçleri yaşamaları üzerine kurgulanmıştır. Bu durumda, genel bir Ortadoğu dönüşüm modelinden söz edilemez. Farklı kategorilerde ele alınabilecek ülkelerdeki dönüşüm, hem farklı hızlarda hem de farklı düzeylerde gerçekleşebilecektir. Örneğin, Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Lübnan ve hatta Suriye’deki dönüşüm; yeniden dizayn edilmiş Akdeniz İçin Birlik modeli çerçevesinde, AB yönlendirmesi ve denetimiyle olabilirken; Mısır’daki dönüşüm; AB’nin değil, ABD’ nin yönlendirmesiyle olabilir. Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve halen çalkantılı olan Bahreyn gibi petrol zengini ülkelerin tümünü de yine aynı sepete koyamayız. Etnik ve mezhepsel yönden nüfusunda kırılmalıklar olan ülkelerdeki dönüşüm, daha sancılı olacaktır. Bununla birlikte AB ve ABD’ nin etkili olamadığı, İslami yönü ağır basan bir hareket de dönüşümün ana motoru haline gelebilir (Erhan, 2011: 15).

Arap baharı sonrasında yaşanacaklarla alakalı aynı zamanda gelecekle ilgili düşüncelerini öğrenmek için sorduğumuz soru “Ortadoğu’daki bu hareketlenmeler sizce ne kadar sürer? Ve Arap baharını yaşamayan diğer Ortadoğu ülkelerinde de etkili olur mu?” şeklindedir. Bu soruya Kuveytli doktor M.A(42) *“Aslında çok sevindik en başlarda; Kaddafi, Mübarek ya da benzerlerinin gitmesini istedik ama insanlar ölüyor, Suriye’deki durum zaten kabul edilecek gibi değil, o koltuktan inmeden önce de halkına zulüm yapıyorlar. İnşallah daha çok insan ölmez. Ama böyle giderse baştakiler ve kendi taraftarlarıyla halk arasında bir çatışma çıkabilir ve bunun da önüne geçilemez. Açıkçası korkum bu yönde.”* şeklinde cevap vermiştir. Aslen Suriyeli olan ama S.Arabistan’da yaşayan reklamcı N.A(34); *“Gelecekte ne olacağını Allah’tan başka kimse bilemez. Sadece kardeşlerimizin feraha ermeleri için dua edebiliriz. Ama şunu söyleyeyim ki Allah haklı olanın yanındadır ve o kardeşlerimizin yardımcısı olacaktır.”* şeklindeki cevaplarıyla aslında korku ve tedirginliklerini belirtip bu konuda inançlarıyla ilgili “tevekkül” denilen durumu yaşamak istemekte dirler. Dolayısıyla karmaşanın zorunlu bir durumaldığı böyle bir dönemden ilerde nelerin meydana geleceğini şimdiden söylemek mümkün değildir. Yıkılan rejimlerin yerini alacak rejimin hangi temel fikirler üzerine kurulacağı merak edilmektedir. Arap Baharı’nın bundan sonra nereye, hangi yöne doğru gelişeceği konusunda tereddütler vardır.

Özel bir şirkette yönetici olan S.Arabistanlı Y.A(38) 'nın yaklaşımı, geleceğe dair daha şüpheli ve daha karamsar bir görüntü arz etmektedir. Ona göre, "*Arap baharı sevindirici oldu ama yeni gelenler nasıl olur bilinmiyor. Gidenler zaten kötüydü önemli olan gelenlerin gidenleri aratmaması. Mesela Arafah olayını duymuşsunuzdur. Mübarek döneminde Mısır ile Filistin arasındaki sınır kapısı kapalıydı, sonra Mübarek yerine gelen kişi döneminde sınır kapısı açıldı. bizler de tamam iyi oldu derken kısa bir süre sonra hemen kapandı. Yani sizin dediğiniz gibi bu "sosyal hareket"i yaşayan insanları neler bekliyor kestirmek güçtür.*" sorulan soruya Y.A(38)'nin verdiği yanıt, Arap Baharı'nın arap toplumu için önemli bir adım olduğunu ancak bölge için öndeyilerde bulunmayı güçleştirdiğini ve sürecin oldukça karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Gelecekle ilgili bütüncül ve kalıcı bir siyasal sistemin oluşamayacağından yakınmaktadır.

Gelecekle ilgili konuşmanın çok erken olduğunu söylerken, yönetime yeni gelen kişilerin diğerlerinden farklı olması için beklediklerini ifade eden A.S. (34); "*Tabi bu olaylar yaşandı, ama çok kayıplar verildi inşallah gelecek adına iyi şeyler yaşanır. Yoksa şuan bilmiyoruz, iyi mi olacak, kötü mü?*" şeklindeki yanıtı A.S.'nin bölgeyle ilgili belirsizliğin hakim olduğunu, yeni gelen kişilerin nasıl bir tavır takınacaklarını ve bu durumda gelecekle ilgili henüz konuşmanın erken olduğu görüşüne varmaktadır. Görüşmeciler, geleceğe ait tedirginlikleri ve korkularını ifade etmektedirler. Aynı soruya bayan Z.C (39) "*Ben Libyalıyım, normalde özgürlük yoktu, baskı var diye şikayet ederdik ama şuan çok daha kötü bir durumda ülke. Çünkü, kural yok, herkes kafasına göre davranıyor. Önceden isterdik diktatörlerin inmesini ama başsız olmak daha kötü.*" şeklinde cevap veren Z.C' nin şuan mevcut olan durumun, eskiye göre daha kötü bir durumda olduğunu ve sonradan yaşadıklarının pişmanlık yaşattığı görülmektedir. Dolayısıyla, iktidar boşluğunun toplumsal yapı içerisinde olumsuz sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkündür.

Erhan'a (2011) göre, Ortadoğu geleceği için üç senaryo muhtemeldir. Bunlardan ilki yekpare dönüşümün zor olduğu senaryo, bir diğeri çok parçalı senaryo ve son olarak da eski hamam yeni taş senaryosudur. Bunlardan ilkinde, Arap coğrafyasında yaşanan dönüşümle, 1990 'ların başında Avrupa'da yaşanan dönüşüm arasında benzerlik kurma arayışına girilirken, ikincisinde, AB ile daha yakın bir ilişki içinde bulunan Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Lübnan ve hatta Suriye' deki dönüşümün, AB yönlendirmesi ve

denetimiyle olabileceği ama Mısır'daki dönüşümün ABD'nin yönlendirmesiyle gerçekleşebileceği düşünülmüştür. Üçüncü senaryoda ise, bölgede bazı liderler değişse de, ABD' nin kurguladığı modelin değişmeyeceği, Mübarek' in gidip yerine tıpkı onun gibi Batı' ya "hizmet eden", birinin geleceğini, Kaddafi'den sonra da Kaddafi'nin petrol anlaşmalarının aynen devam edeceği kabul edilmiş olup gerçekleşme olasılığı en yüksek kabul edilen senaryodur.

Bölgeye ilişkin yapılan analizlerden hareketle, birtakım öngörülerde bulunulabilir. Fakat yapılan tahminlerin her ülkenin kendi koşulları içinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Son dönemdeki durumlar göz önünde bulundurulursa sosyal hareketleri yaşayan ülkeler hakkında kesinlik içeren yargılarda bulunmak oldukça zor olabilir. Çünkü devrim ya da ayaklanma şeklinde ortaya çıkan olayların beklenenden daha farklı sonuçlar doğurması tamamlanmamış bir süreci de göstermektedir.

SONUÇ

Sosyal hareketler, toplumsal bir hayattan doğan ve onun sorunları etrafında gerçekleşen yapılardır. Bu hareketler, kolektif bir kimliğe dayalı, çatışmacı ve süreklilik arz eden bir yapıya sahip, aynı zamanda organize olmuş nitelikleri taşımaktadır.

Sosyal hareketlerin varlık nedeni sürekli olarak tartışılan gelen bir konu olmaktadır. Araştırmada, yapılan görüşmeler doğrultusunda Ortadoğu'da var olan sosyal hareketlerin kaynağı genellikle işsizlik, yoksulluk, yolsuzluk veya siyasi baskı ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılması olarak ifade edilmiştir. Bundan dolayı sosyal hareketler çoğu zaman toplumsal huzursuzluk ve dengesizliklerin kaynağını oluştururken bazen de yaşanan olayların tabii bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir.

Sosyal hareketler ve Arap Baharı bağlamında Ortadoğu'daki değişimin, toplumsal değişimin ürettiği sosyal rahatsızlıkların dışavurumundan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Kolektif davranışın örneği olarak toplumdaki bu hareketler, aynı amaca yönelmiş bireylerin ve toplumsal eğilimleri kontrol etmeyi amaçlayan aktörlerin biraraya gelmesiyle ortaya çıktığı görülmüştür. Dolayısıyla, aynı amaç için birlikte hareket eden halkın oluşturduğu dayanışmanın ürettiği bir direnme psikolojisi oluşmaktadır. Siyasal anlamda daha çok sıkıntıların olduğu ve sistemin dayatmalarına itiraz eden kitlenin sokaklara döküldüğü ifade edilmiştir. Ortaya çıkan bu grupların kolektif bir davranış sergileyerek toplumun çoğunluğunu memnun ettirecek kararların alınması yönünde mücadele ettikleri görülmüştür. Bundan dolayıdır ki; Ortadoğu'da gündelik hayatın akışını etkileyen toplumsal sorunların giderilmesi için Arap halkı ortak bir eylem için ayaklanmışlardır.

Arap coğrafyasında yaşanan ve Arap baharı olarak nitelendirilen sosyal hareketin toplumsal değişim ve dönüşümlere bağlı olarak ortaya çıktığı ve geçmişteki birtakım tasavvurlardan etkilendiği sonucuna da varılmaktadır. Özellikle Arap Baharı'nın organize olmuş, çatışmacı ve süreklilik arz eden bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkan sonuçlar arasındadır. Dolayısıyla, Arap Baharı sosyal hareketler bağlamında ilişkilendirilirse, toplumda değişimi amaçlayan organize oluşumlar olarak ifade etmek mümkündür.

Yeni sosyal hareketler farklı tanımlamalarla ifade edilmektedir. Araştırma içerisinde yeni hareketlerle ilgili bulguların elde edilmesi, görüşmecilerin Arap Baharı

ile ilişki kurmaları oldukça zor olmuştur. Daha çok sokak hareketinin katılımcılarında kentli ve orta sınıf çalışan insanlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, bu hareketler, geçmişin klasik hareketlerinden ayrılabilir. Ortadoğu’ da sosyal hareketleri yaşamış ve yaşamamış görüşmecilerin sistemle ilgili sıkıntıların başgösterildiği ve artık bunun önüne geçilemediği ifadeler arasındadır. Özellikle, varolan bir düzenin yıllardır yıkılmadığı, gelen kişinin diğerini aratmadığı söylenerek gelecekteki kaygılar dile getirilmiştir. Ayrıca, bu hareketlerde aktörlerden farklılıkların tanınması talebi, aynı zamanda bu tür sosyal hareketlerin en belirleyici özellikleri arasında ifade edilmiştir. Çünkü kendisine saygı duyulmayan bir halk ve halkının sesini duymayan bir yönetimin olması bu ayaklanmanın yönünü ve şiddetini belirlemektedir. Dolayısıyla bu hareketler doğrudan sisteme karşı muhalefet yapmaktan öte, sistemin yaratmış olduğu eşitsizliklere dikkat çekerek, çözüm yolu üretmeye çalışmaktadır. Eski sosyal hareketler açısından bakıldığında, özellikle de işçi baskı gruplarını ve yoksulları içinde barındırdığı, yeni hareketler içinde yeni orta sınıfın öne çıktığı söylenebilmekte ve yeni toplumlarda insan gücüne bağlı hareketlerin daha farklı bir şekle büründüğü görülmektedir. Yeni sosyal hareketlerin eğitim, kültür, azınlık hakları, cinsiyet hakları, farklılıkların tanınması gibi alanlar için çatışması ile Ortadoğu’daki sosyal hareketlerin ortaya çıkma nedenleri benzer özellikler göstermektedir. Arap Baharı’ nı yeni sosyal hareketler açısından değerlendirmek mümkündür. Özellikle bu hareketlerin aktörleri açısından bakılırsa katılımcıların orta sınıf kadın ve gençlerden oluşması, eski sosyal hareketlerden ayırt etmektedir. Sokaklara dökülmeden önce sosyal medya aracılığıyla örgütlenmeleri ve birbirlerini haberdar etmeleri kullandıkları tekniklerin yeni sosyal hareketlerin belirleyici nitelikleriyle örtüşmektedir. Ayrıca arap hareketlerinin insan hakları ve kimlik mücadelesi ile ilgili yönünden ötürü yeni sosyal hareketlerle paralellik göstermektedir. Bu anlamda bakıldığında yeni sosyal hareketlerin toplumsal eşitsizliklerden, ayrımcılıktan etkilendiğini kabul etmekle birlikte, taleplerindeki farklılıklarına dayanan ve toplumda egemen güçlerle mücadele etmeyi esas alan bir durumu da içermektedir.

Ortadoğu coğrafyası, birçok etnik ve mezhepsel farklılıkları içinde yaşatan bir bölge olarak bilinmektedir. Bölgede yaşanan son gelişmeler Arap Baharı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede yaşanan olayları daha iyi analiz etmek için bölgenin bulunduğu konumu bilmek durumların değerlendirilmesi bakımından daha uygun olmaktadır. Araştırma kapsamında, görüşmecilerin ülkelere göre Arap Baharı’nın çıkış noktalarını, nedenlerini, sürecini, etkilerini ve sonuçlarını farklı şekillerde değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Özellikle, Tunus’taki genç ve kadın kitlenin

ayaklanmaya yön verdiğini ve işsiz üniversiteli gençlerin patlamaya hazır bir dinamit olduğu belirtilmiştir. Talep ve arzuları karşılanmayan halkın ülkenin sermayesinden çok az yararlandıkları, ekonomideki eşit olmayan dağılımların artması ve yönetimde bulunanların halkına kulak tıkaması Arap Baharı' nın Tunus' ta cereyan etmesine sebep olmuştur. Libya' daki petrol rezervlerinin gelirlerinin büyük çoğunluğunun Kaddafi ve ailesi tarafından alınması Libya halkını oldukça rahatsız etmiş ve bunun için rahatsızlıkları dile getirildiğinde ise devletlerinin baskı ve zulmüyle karşılaşmışlardır. Fakat bu baskılar, Arap halkını daha çok direnmeye zorlamış, gittikleri yolda kararlılıklarını da tazelemelerine fırsat vermiştir. Söz konusu hareketlerin nedenleri arasında yatan, halkın kendini yöneten baskıcı rejimlere karşı kötü yönetildiklerinin ve ulusal gelirlerden kendilerine düşen payı alamadıkları gibi birçok gerçeğin farkına varması ve uyanışa geçmesi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda halk egemenliğin sınırlandırılmayacağını net bir şekilde vurgulanmaktadır.

Mısır'daki olayların ortaya çıkması ise, sosyal medya ve internet aracılığıyla olduğu tespitinde bulunulmuştur. İnternetin etkisiyle küresel bir yaşam standardında yaşayan Ortadoğu'nun sosyal medya üzerinden bir araya geldiği, örgütlendiği ifade edilmiştir. Mübarek'in internetin kendi sonunu hazırlayacağını fark etmesi üzerine ülkedeki tüm internet ve iletişimi sağlayan diğer erişimleri ortadan kaldırmıştır. Fakat, Mısır halkı bu duruma daha çok sinirlenmiş ve öfkelerini kat kat artırarak Mübarek' i tahtından indirmeyi başarmışlardır. Suriye'deki olayların daha farklı bir seyirde gitmesi Suriyeli görüşmecilerin Arap Baharı'nı daha çok baba Esad'dan bu yana oğul Esad'ın da birlikte aynı zihniyette oldukları ve kendi halkına adeta savaş açtıkları ifade edilmektedir. Arap Baharı sürecinden yararlanmak isteyen Suriye halkını çok farklı sonuçlar karşılamıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen Arap Baharı'nın; Ortadoğu ülkelerinin halkları tarafından 2010'dan günümüze kadar süren ve bu ülkelerde rejim, yönetim, yönetici değişimleri başta olmak üzere değişikliklere ve yenilenmelere yol açan hareket olduğu görülmektedir. Arap halkının, bu hareketler için ayaklanma, protesto, devrim, başkaldırı, zafer gibi adlandırmalarda buldukları tespit edilmiştir. Ortadoğu coğrafyasında belirli bir tarihsel alan içinde meydana gelen ve varolan sisteme karşı ayaklanan kitlenin bilinçli ve planlı çabalarla oluşturulmuş bir eylemdir olduğu sonucuna varılmıştır.

Yapılan görüşmeler doğrultusunda Arap Baharı'nı etkileyen çeşitli faktörlerin olduğu tespit edilmiştir. Bunlar ülkeden ülkeye değişmekle beraber, bazı durumlarda benzer özellikler taşımaktadırlar. Siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel nedenler olarak belirlemek, sosyal medya ve küreselleşmeyi de sosyo-kültürel açılarından ele almak mümkün olmaktadır.

Toplumsal yapının en önemli organlarından birinin siyasi organlar olduğu kabul edilebilir. Yapılan görüşmeler doğrultusunda; Arap halkının önemli olduğunu düşündüğü siyasal organlar, Ortadoğu'da kesintilere uğramış ve tıkanmıştır. Arap Baharı sürecinde yönetim için; toplumun kendisi hakkında doğru karar veremeyecek kadar cahil olduğu, güdülmesi gereken bir sürü olduğu fikri ile hareket eden bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Böylece halkın iradesi zorlanmaktadır ve harekete geçmesi için zemin oluşmaktadır. Vatandaş, kendi kararlarını verecek ve siyasi iradeleriyle hareket edecek bir yapı istemektedirler. Ortadoğu halkı demokrasi özlemiyle yanıp tutuşan bir kitlenin sokaklara döküldüğü ve kendi özgürlüklerinin her alanda yaşanacak bir toplumda bulunmak istediklerini ifade etmişlerdir. Fakat, geçmişten başlayan demokrasi ihlalinin artık siyasi iradeleri ortaya çıkarmaya fırsat verdiği tespiti yanlış olmaz.

Dolayısıyla; arap toplumunda “siyaset” in başlı başına bir sorun teşkil ettiği görülmektedir. Ayrıca, Arap toplumunda seçimlerin yolsuzlukla bütünleştiğini; şeffaflıktan ve güvenilirlikten uzak olduğu ifade edilmiştir. Açık bir şekilde az veya çok rüşvet vermek zorunlu bir durum gibi algılanmaya başlanmıştır. Ayrıca rüşvet, usulsüzlük devlet alanlarında kanun olarak görülmesi toplumda bozulma ve çözülme kültürünün yerleşmesine sebebiyet vermiştir. Genel anlamda bakıldığında özel çıkarlarla toplum çıkarlarının bağdaşmadığını görmek mümkündür. Halkına en temel siyasal hakları bile vermeyen Arap rejimleri bu tutumları nedeniyle günümüzdeki zorunlu değişimle yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Arap ülkelerinde demokrasi taraftarı yöneticilerin olmaması, günü gelen değişimin kitlelerin tepkisiyle ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada, eski rejimlerin devrilmesinden sonra ülkede oluşmuş siyasi boşluğun sosyal alanda diğer yapılardaki bozulmalara sebep olduğu ifade edilmiştir. Sosyal hareketin yaşanmasındaki sebeplerden biri siyasal, sosyal ve ekonomideki düzenin değiştirilmesi ya da yönetimin tek elden alınıp çoğulcu bir demokrasiyi uygulamaya koyulması şeklinde ifade edilmiştir. Ancak diğer taraftan gelenlerin gidenleri aratacağı

düşüncesinin olması, Arap Baharı'nın istenildiği düzeye ulaşmamasıyla sorunların artacağı kanaatine varılmasına sebep olmuştur.

Ortadoğu'daki değişimin, sürekli olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Ancak bu değişim, birçok unsura bağlı olarak farklı sonuçlara ulaşabilir. 2010 yılı sonunda Tunus'ta başlayan Arap Baharı'nın günümüzde rejim değişikliği, demokratik geçişler ve kaotik ortamlara neden olduğu ifade edilmiştir.

Arap Baharı'nın mezhepsel ve etnik çatışmaları da körüklediği ifade edilmiştir. Ayrıca bölgesel istikrarsızlık, belirsizlik ve kaos ortamının genişlemesi de Arap Baharı ile birlikte görülen önemli bir sonuçtur. Özellikle, Esad ve taraftarları ile muhaliflerin mezhepsel bir yönünün de olduğu bir çatışma içerisinde oldukları görülmektedir. Suriye içindeki dengelerde çok etkin rol oynadığı bilinen ordu ve istihbarat kurumlarının varlığı halkı rahatsız etmekte toplum içerisinde düşünce özgürlüklerine ket vurmaktadır. Esad'ın konumunu koruması ile kendi konumlarını koruyabileceklerini çok iyi bildikleri için, gerekirse en kanlı şekilde tepki verme konusunda ise çekinmemektedirler.

Günümüzdeki Ortadoğu'da yaşanan değişim talebinin en güçlü nedenlerinin başında demokrasi özlemi geldiği aşıkardır; bunun için atılan adımlar da bölgede demokrasinin güçlenmesini sağlamaya yöneliktir. Fakat bu sürecin kolay olmadığını ve sürecin maliyetinin yüksek olacağını yapılan görüşmelerden tahmin etmek zor olmamıştır. Yine varolan gerçek ifade edilirse; halk, demokrasi için maliyeti yüksek olan sonuçlara razı olduklarını ve kanlarının dökülmesini göze aldıklarını Arap Baharı'nın büyüklüğü ve şiddetiyle gözler önüne sermişlerdir.

Arap dünyasının değişiminin en önemli sonuçlarının biri de siyasal partilerin siyasal hayattaki rolleridir. Birçok Ortadoğu ülkesindeki tek partili siyasal yapının çok partili yapıya dönüşmeye başladığı görülmektedir. Politik yelpazenin farklı taraflarında bulunan siyasal partilerin, çok partili siyasal sisteme geçilmesi üzerine, siyasal faaliyetlerini artırmaları, seçimlere girmeleri ve isteklerini daha sıklıkla iktidara taşımaya çalışmaları beklenebilir. Halk ayaklanmalarının sona erip, görelî bir istikrar ortamı oluşmaya başladığında şekillenecek olan bölgedeki yeni dinamikler yeni bir yapının belirlenmesini sağlayacaktır.

Sistemin ortaya çıkardığı ekonomik eşitsizliğin, genç nüfusun oluşturduğu demografik baskının ve genç nüfusun işsizliğinin, ücretlerin çok düşük olmasının rejimlere duyulan sosyal öfkenin ve tepkinin boyutunu etkilemektedir. Baştakilerin

oluşturduğu kurallarla ülkenin finansal yapısını elinde tutarak keyfi bir tutum sergilediğini ifade eden katılımcılar, önceden halkın sahip olduğu bireysel ekonomik hakları haksızlıklara boyun eğdiklerini artık değişim istediklerini ifade etmişlerdir. “Tıkanmış sistem” in halkın çabaları ve mücadeleleriyle değişikliklere ve yeniliklere yol açacağı sinyali verilmektedir. Dolayısıyla, arap coğrafyasındaki bu sosyal adaletsizlik, hukuktan yoksunluk, liderler ile yakın çevresinin ve bürokrasinin sahip olduğu ekonomik güç ile servetin yarattığı öfke, halk hareketlerini tetiklemiştir.

Bölgenin sosyo-kültürel değişim dinamiklerine bakıldığında, son yıllarda ortaya çıkan yeni orta sınıf yoksul genç tipinin, bu süreçte, eski sokak siyaseti geleneğini yeni iletişim teknolojilerinin yarattığı dijital ortamlarda etkinleştirerek, sosyal ve siyasal değişimin doğrudan aktörleri oldukları görülmektedir. Araştırmada, görüşmecilerin Arap Baharı’daki sosyal medya ve internet etkisini, otoriter yönetimlerin sivil toplum örgütlerine sosyal hareketler için izin vermediği, bölgede batılı toplumlardaki sosyal hareketten farklı bir hareket siyaseti işledikleri belirtilmiştir. Arap Baharı’nda, bölgenin kültürel kodlarında kazılı bu gelenek kendini, son on yıldan fazla zamandır bilişim çağına ve ağ toplumuna entegre olmakta olan gençlerin katıldığı bir sosyal hareket şeklinde gösterdiği sonucuna varılmıştır. Kısacası; halk, demokrasi istemektedir. Bölge ülkelerinin özellikle gençlerinin eğitim seviyelerinin artması ve bu eğitilmiş genç nüfusun yönetimden memnuniyetsizliği ve hükümetin halkın reform isteklerine duyarsız kalması da protestoların nedenlerine ek olarak gösterilebilir.

Bir diğer genel beklenti, ekonomik iyileşmedir. Özellikle bölgedeki ayaklanmanın sebepleri arasında ekonomik sebebi baş sebep olarak gören kişi sayısı az değildir. Nitekim yapılan görüşmeler neticesinde, isyanların yoğunlaştığı ülkelere bakıldığında, bunların genellikle yoksul Arap ülkeleri oldukları görülmektedir. Mevcut yönetimlerin yaygın yoksulluk ve adaletsiz gelir dağılımı ile o denli özdeşleştiği ve bu problemlerle yaşamının geleceğe dönük hiçbir umut vaat etmediği söylenmiştir.

Çalışmada, sosyal nedenler arasında sosyal hareketin baş aktörlerinin gençler ve kadınlar olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Bilgi çağının doğal bir gereği olarak internet kullanımı ve bilgiye kolay ulaşabilme gerçeği, işte tam da bu aşamada belirleyici olmaktadır. Nitekim Arap Baharı’nın altında yatan ekonomik, siyasal ve toplumsal gerilim noktaları, baskıcı rejimler tarafından kontrol altında tutulamayan sosyal medya aracılığıyla kendisini dışa vurmaktadır. Özellikle gençler, interneti bir örgütlenme aracı

olarak kullanılmaktadırlar. Çünkü, Arap halkı yıllardan bu yana bir anlamda tek parti iktidarı ve tek adam yönetimi ile yönetilmiştir. Aradan geçen uzun yıllar sadece baskı ve otorite rejimini getirmiş; demokrasi, bireysel özgürlükler ve insan hakları fazla önem taşımayan kavramlar olarak görülmüştür. Artık Arap halkı yeni yüzler, yeni liderler ve yeni söylemler beklemektedir. Geleceğe daha umutla bakmak istemektedir. Daha özgür, insan haklarına saygı duyulan bir toplumda yaşamayı arzulamaktadır. Dolayısıyla; sosyal nedenlerin siyasal nedenlere bağlı olarak yön verdiğini ifade etmek yanlış olmaz.

Küreselleşme ve Arap Baharı arasındaki ilişki ise; Ortadoğu bölgesinin büyük bir hızla yaşadığı değişim ve dönüşümler yaşamasıyla vuku bulmaktadır. Çünkü; küreselleşme, bölge halkının anlam dünyalarını alt üst edecek biçimde gerçekliğini kabule zorlamaktadır. Yaşanan bu gelişmeler içerisinde belki de en önemlisi bu çağın teknoloji çağı olduğu ve kitle iletişim araçlarını kullanma zorunluluğudur. İletişim araçlarındaki gelişme ve bu gelişmenin yol açtığı yenilenmeler bu coğrafyadaki ayaklanmaları hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır. Zamana ve mekana esneklik kazandırmış bu araçlar, bilgiye ulaşmadaki problemleri ortadan kaldırarak Arap Baharı'nda önemli bir rol oynamıştır. Çünkü, yönetimdekilerini indirmek için yola çıkan “kesin kararlılar” teknolojinin çok iyi kullanıcıları olmuşlardır.

Arap Baharı ile ortaya çıkan toplumsal başkaldırı, hem ülkedeki siyasal yapıya ve hem de ekonomik yapıya çok büyük etki ettiği sonucuna varılmıştır. Sosyal yapı içerisinde ele alınan küreselleşme, Ortadoğu halklarına, kendi geleceğine sahip çıkma anlayışını aşılammıştır. Bu anlayış, Ortadoğu'daki küresel değişimlerin bir sebebi ve aynı zamanda sonucudur. Küreselleşme özellikle internete dayalı iletişim, uydu yayınları ile desteklenen kitle iletişim yöntemleri, Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım platformları ile şekil ve içerik kazanmaktadır. Buna ek olarak dünya insanları arasındaki uzaklık kavramını tümüyle ortadan kaldırmıştır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi Arap dünyasında da insanlar artık dünyanın her bir noktasındaki olayları izlemekte, diğer toplumların yaşam biçimlerinden etkilenmekte ve beklenti düzeyleri artmaktadır. Bu bağlamda Arap insanı da dünyanın diğer gelişmiş yörelerinde yaşayanların sahip olduğu sosyal, siyasal ve ekonomik koşullara sahip olmak istemektedir. Sosyal medyanın ve internetin sosyal hayattaki etkileme gücünün arttığını, örgütlenme ve hareketlerde önemli bir işlevi olduğunu söylemişlerdir.

Karmaşanın zorunlu bir durum aldığı böyle bir dönemden ilerde nelerin meydana geleceğini şimdiden söylemek mümkün değildir. Yıkılan rejimlerin yerini alacak rejimin hangi temel fikirler üzerine kurulacağı hem Ortadoğulular hem de diğer ülkeler tarafından merak edilmektedir. Arap Baharı'nın bundan sonra nereye, hangi yöne doğru gelişeceği konusunda ise Arap halkı için tereddütler oluşturduğu gözlenmiştir.

Gelecekle ilgili arap halkının kaygı ve korku düzeyi oldukça yüksektir. Gelecekte elde edilecek sonuç beklentilerden farklı olacağı görüşü yaygındır. Bölgeye ilişkin yapılan analizlerden hareketle, birtakım öngörülerde bulunulabilir. Fakat yapılan tahminlerin her ülkenin kendi koşulları içinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Son dönemdeki durumlar göz önünde bulundurulursa sosyal hareketleri yaşayan ülkeler hakkında kesinlik içeren yargılarda bulunmak oldukça zor olabilir. Çünkü devrim ya da ayaklanma şeklinde ortaya çıkan olayların beklenenden daha farklı sonuçlar doğurması tamamlanmamış bir süreci de göstermektedir. Beklentilerin tümü belki gerçekleşmeyebilir. Ancak gelecek bugünden daha farklı ve daha ileri bir düzeyde olacaktır. Arap halkının bilinçlenme düzeyinin geri çevrilmesi artık mümkün değildir. Ayrıca süreçlerin oluşması bakımından bakıldığında bazı ülkelerde yaygınlık göstermesi muhtemeldir.

Tüm bunların yanı sıra, bölgede yaşananlar, geleneksel ittifakların bozulduğunu, değişen dengeler üzerinden bölgede yeni bir düzenin kurulmakta olduğunu net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Arap Baharının getirdiği değişim dalgası Ortadoğu bölgesel sisteminin sorunlarının ve konularının aslında hem ne kadar uluslararasılaştığını hem de ne kadar birbiriyle etkileşime açık olduğunu göstermektedir.

İktidar hedefli toplumsal hareketler, özellikle halk ve yönetim savaşının keskinleştiği durumlarda güçlenmiş ve başkaldırlara önder olmaya çalışmıştır denebilir. Arap gençlerinin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum öfkenin sokağa taşmasına ve rejimleri değiştirmesine neden olmuştur. Ayrıca üniversite gençlerinin genel kültür bakımından, özellikle de “teknolojik kültür” bakımından çok donanımlı olduğunu ifade etmek mümkün olabilir. Facebook, twitter gibi sosyal paylaşım siteleri ve genel olarak internet üzerinden iletişim kurma ve haberleşmede cep telefonu üzerinden mesajlaşma konusunda ileri seviyede oldukları yapılan görüşmelerden

çıkarılabilir. Aynı şekilde twitter ya da facebook bu aktörlerin öfkelerini dışa yansıtan önemli bir araç olmaktadır. Sosyal medya, iktidar-güç dengeleri ve bölgedeki halk hareketleri bağlamında bir değerlendirme yapıldığında; iktidarların bütün iletişim araçlarını yasakladıklarında dahi protestoların ve örgütlenmelerin devam ettiği görülmektedir.

Sosyal medya, varolan içerik kullanıcı tarafından oluşturulduğundan geleneksel medyadan farklı olarak tam bir katılım çağı ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasını da beraberinde getirmektedir. Sosyal medya, kullanıcıların görüşlerinin yayılmasını sağlayarak subjektif değerlendirmeler yapılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda sosyal medya yeni ve hızlı bir iletişim ağı ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bireyin sanal bir kimlik arkasına saklanmış olmanın verdiği özgüven ile birlikte ifade özgürlüğü de kazandırmaktadır. Arap baharı süresince yaşanan gelişmelerde de Arap halkının içinde biriktirdikleri ya da bilinçaltılarında varolan duygu ve düşüncelerini de rahatlıkla ifade etmelerini sağlamıştır.

Bu yönüyle de insanlık tarihinde varlığının çok yeni olmasına karşın internet, hiçbir alan ve konuyla sınırlandırılmayan, bütün dünyanın sınırlarını aşarak yepyeni bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte yeni toplumsal ve bireysel ilişki biçimlerinin, yeni kimliklerin ve yeni kültürel ortamların oluşmasında önemli bir etkisinin olduğunu ifade etmek mümkündür. Bireyler arası iletişimi, haberlere ulaşmanın artık çok kolay olduğu ifade edilmektedir. Küreselleşmenin arap baharındaki rolünün de arap halkının dünya düzeninden haberdar olması, kendi ülkeleriyle farklı ülkeleri kıyaslayabilme durumunda olmaları hareketleri gerçekleştirmelerinde zemini hazırlayan faktörleri oluşturmaktadır. Küreselleşmeyle ortaya çıkan unsurlar toplumun yenileşmesini doğuran başlıca önemli değişimler fikirlerde, alışkanlık ve inançlarda meydana gelen değişiklikler olmaktadır.

Sosyokültürel ve toplumsal alan dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda küreselleşme; dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunluk kazanmasını ifade etmektedir.

Küreselleşme ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal alanda büyük değişim ve dönüşüm sağlayarak Arap coğrafyasında demokrasi düşüncesinin etkin olmasını sağlayarak bu yapının etkin olması için de oldukça mücadele etmişlerdir. Küreselleşmeyle birlikte yeni iletişim ağları da hareketlerin güçlenmesini ve etkisini artırmasını sağlayacak bir zemin oluşturmaktadır. Ancak yapılan görüşmelerden bu

hareketlerin istikrarlı bir şekilde ya da istedikleri yönde sonuçlanması ihtimalinin düşük olduğu gözlenmiştir.

Genel bir değerlendirme yapılırsa; Mısır, Tunus, Suriye ve Libya'ya uğrayan sosyal hareketlerin tam olarak halkın beklediği ya da istediği şekilde bir yönetim olduğu tespit edilmemiştir. Yani halkın istediği ekonomik, sosyal ve siyasi rahatlık ve demokrasi özleminin son buldukları sonucuna varılamamıştır. Akıllardaki soru işaretlerine cevap bulmaları henüz kesinleşmediği ifade edilebilir. Ayrıca siyasi finalin nasıl biteceği kestirilememektedir. Yani düzenin bir öncekini aratacak olup olmadığı bilinmemekle birlikte, Ortadoğuda'ki rayların bir süre daha yerine oturamayacağı öngörüsünde bulunmak yanlış olmaz.

2010 sonunda Tunus ile başlayan ve nereye kadar yayılacağı belirsiz olan gelişmelerle birlikte bölgenin ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarı büyük bir belirsizlik içine girmiştir. Günümüzde Arap baharı yaşayan ülkelere bakıldığında; her ne kadar geçici süre yönetimi elinde tutanlar vasıtasıyla yeni anayasa tasarıları, yeni meclis oluşumları üzerinde çalışılmakta ve de seçimler yapılmakta ise de her şey henüz sonuçlanmış ve normale sürecine girmiş görünmemektedir. Yapılan görüşmelerin 2012 de yapılması ve günümüzdeki değerlendirmesi de farklı olacağından tarih belirtmekte faydalı bulunmaktadır.

Sonuç olarak bölge halkının demokrasi taleplerinin istedikleri ölçüde karşılanması; yaşanmış bir sürü olayların ardından gerçekleşecekmiş gibi görünse de aslında tam anlamıyla gerçekleşmediği yapılan görüşmelerden çıkarılabilir. Ayrıca şu gerçek bilinmelidir ki; Arap dünyasındaki mevcut düzenin işleyişindeki değişimler kaçınılmaz ve dinamik görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Z. (2012) “*Ortadoğu’da Değişim ve Türk Dış Politikası*”, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, İlkbahar Cilt:3, Sayı:1
- Akbıyk, N. ve ztrk, M., “*Sivil Toplum ve Sosyal Medya Perspektifinde “Arap Baharı” ve “Wall Street’i İşgal Et” Eylemleri*”, Erişim:12.04.2013 <http://iys.inönü.edu.tr/webhanel/dosyalar/1427/file/NihatAkbıykMusaOztUr k.pdf>
- Anderson, L. (2011) “Demystifying the Arab Spring: Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya”, Erişim:04.02.2012 <http://www.ssresourcecentre.org/wp-content/uploads/2011/06/Anderson-Demystifying-the-Arab-Spring.pdf>
- Arı, T. (2004)“Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi”, İstanbul, Alfa Yay.
- Arıboğan, D.. (2004) “*Barışı Hayal Edemeyen Bölge; Ortadoğu*”, Milletlerarası Ortadoğu, Kaos mu, Düzen mi? Konferansı, Yayına Hazırlayanlar, Ali Ahmetbeyoğlu, Recep Ahıskalı, Hasan Demiroğlu, Yahya Başkan, Altan Matbaacılık, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul.
- Aydın, E.(2011) “*Mısır’da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler*” ; Dübam, şubat.
- Aydınlı, İ. & Ayhan, V. (2004) “*Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması*” C. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı:1
- Babacan, M. E. ve diğ. (2011) Sosyal Medya ve Arap Baharı ,Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:6, Sayı:2.
- Bacık, G. (2011), “*Arap Baharı ’ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ’nın Geleceğine Bakmak*” Msiad ereve Dergisi, Erişim:17.10.2012 <<http://www.musiad.org.tr/detayArYay.aspx?id=352>> ,

- Başol, D. (2011) “Arab Spring And Israeli Security: The New Threats” Alternative Politics, 3 (3),<http://www.alternatifpolitika.com/page/docs/kasim-2011-sayi3/abstract/6dunyabasol.pdf>
- Baudrillard, J. (1970) Tüketim Toplumu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayat, A. (2004) “Ortadoğu’da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset” , Çev: Gökmen,Ö ve Deren,S (2006), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bayat, A. (2006) Ortadoğu’da Medeniyet Toplumsal Hareketler ve Siyaset Çev. Gökmen, Ö.ve Deren, S(2006), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bilgesam,(2011) Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Bilgesam Yayınları.
- Brzezinski,Z.(2004) “Büyük Ortadoğu'ya Dikkat”, Erişim : 03.09.2012.
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=703656&Data>
- Çakmak, C.(2007) “Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?” ORTADOĞU, Cilt 2, Sayı 1.
- Çayır, K.(1999)“*Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler*”;Der: Çayır, Çayır K. (1999), “Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar”, Kaknüs Yay. , İstanbul.
- Çetinkaya, Y.D.(2008)“*Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler*” ; Der;Çetinkaya. Doğan Y.(2008)Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim, İletişim Yay, İstanbul.
- Çımrın, F.(2010) “Yeni Toplumsal Hareketler ve Kentsel Yaşam, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi”, Haziran Sayı:2
- Çoban, S. (2009)“*Yeni Toplumsal Hareketler ve İktidar Sorunu*”; der; Çoban, B.(2009)“Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhafezet”, Kalkedon Yay. İstanbul.
- Çoban,B.(2009)“*Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya*”;, Der; Çoban, B. (2009)Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet, Kalkedon Yay. İstanbul

- Çopuroğlu, Y.C. ve Çetin, B. N. (2010) “Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye’deki Küreselleşme Karşıtı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarıyla Karşıtlaştırılması”, Sosyoloji Araştırmalar Dergisi, Cilt:13 Sayı:1-Bahar
- Dede, A.Y. (2011) “*The Arab Uprisings: Debating the Turkish Model*”, Insight Turkey, Volume: 13, Number: 2. Erişim:03.07.2012
http://www.academia.edu/download/30615171/insight-turkey_vol_13_no_2_-2011_dede.pdf
- Diriöz,A.O.(2012) “*Libya’daki Politik Dönüşümün Sorunları ve Fırsatları*”, Ortadoğu Analiz Dergisi, Şubat, Cilt:4, Sayı:38.
- Doğan,G.ve Durgun B.(2012),“*Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi:1, Sayı:15. Erişim: 27.12.2012<http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sbed/article/viewFile/3350/2862>
- Dönmez, Rasim Özgür (2011) “Yeni Siyasetin Kodları ve Ortadoğu’daki Devrimleri: Gerçekten Devrim mi?” Ortadoğu Analiz, Haziran 2011, Cilt 3, Sayı 30
- Efegil, E. Mısır ve Ürdün’ ün Dış Politikalarını Şekillendiren Unsurlar, Ortadoğu Analiz, Mart 2013, Cilt:5, Sayı:51
- Erhan,Ç.(2011) “Ortadoğu İçin 3 Senaryo” Erişim:04.09.2012.
<http://www.usakgundem.com/yazar/1993/ortado%C4%9Fu%C4%B0%C3%A7in-3-senaryo.html>,
- Erkilet,A.(2010)“Ortadoğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler”, Hece Yay. Ankara.
- Feixa, C.,Pereira I., Juris J.S. (2009) “Global Citizenship and the “New, New” Social Movements: Iberian Connections”. Nordic Journal of Youth Research. Erişim:01.01.2013
- Giddens, A. (2000)Sosyoloji , (Haz: Hüseyin Özel.Cemal Güzel), Ayraç Yay., İstanbul
- Giddens, A.(1994)Modernliğin Sonuçları,Çev.Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yay.

- Gladwin, M., (1999)Çağdaş Toplumsal Hareketlerin Teorisi ve Siyaseti. Çev: Bekir Balkız. Ege Üniversitesi, Edb. Fak. Sosyoloji Dergisi. Sayı(7). İzmir: Ege Üniversitesi Edb. Fak Yayınları. Sayı 7.
- Göle, N. (2000) İslamVe Modernlik Üzerine Melez Desenler, Metis Yay., İstanbul
- Habermas, J. (2008)Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti,(Çev. M. Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul.
- Hellman, J.A. (1994) “Mexican Popular Movements, Clientelism, and the Process of McLuhan, Marshall (1964), Understanding Media” , Mentor, New York.
- Kıslakçı, T.(2012)Arap Baharı ,İstanbul: Mana Yayınları, 2.Baskı.
- Koçgündüz, L. M. (2011)“Ortadoğu’ daki Ayaklanmalarda Bir Katalizör Olarak Al Jazeera ve Mısır Örneği”*Ortadoğu Analiz*, Mayıs 2011, 3
- Koldaş U. ve Köprülü N. (2011)“*Arap İntifadası mı?: Arap Dünyasındaki Toplumsal Hareketlerin İçsel, Bölgesel ve Uluslararası Dinamikleri*”, Akademik Ortadoğu, Sayı:6.
- Melucci, A. (1999)“*Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması*”; Yeni Sosyal Hareketler-Teorik Açılımlar. Yay. Haz.; Kenan Çayır. Kaknüs Yayınları. İstanbul.
- Mutlu, K. (2012) “*Kuzey Afrika Ülkeleri Dönüşümü Üzerine Bir Sosyolojik Analiz*”, Essam, Ortadoğu Reform, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, 2012, Ankara.
- O’Donnel, c. (2012) “New Study Quantifies Use of Social Media in Arab Spring.” Science Daily. Retrieved, from <http://www.washington.edu/news/articles/new-study-quantifies-use-of-social-media-in-arab-spring>
- Offe, C.(1985) “New Social Movements: Challenging Boundaries of Institutional Politics” Social Research http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/inst/documents/publication/wcms_193672.pdf
- Oğuzlu, T. (2011) “Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler”, *Ortadoğu Analiz*, Haziran 2011, 3 (30), ss.33-40.

- Önür, N.(2011) “*Neoliberalizmin Yükselişinde Medyayı Yeniden Okumak Ve Anlamak: “Türk Basınındaki Arab Baharı” Söylemleri Üzerine Bir Araştırma*”
Erişim:12.07.2012
<http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/NimetOnur.pdf>
- Paksoy H.M. (2012)“*Arap Baharı’ nın Sosyo-Ekonomik Etkileri: Türkiye–Suriye Karşılaştırması*”, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim 2012.[http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/8\(1\).pdf](http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/8(1).pdf)
- Pollack,K.,M.(2011) “Understanding the Arab Awakening”, Erişim: 25.10.2012
http://www.brookings.edu/~~/media/press/books/2011/theArabawakening/theArabawakening_chapter.pdf
- SAE-Stratejik Araştırmalar Enstitüsü. (2011). “Arap Dünyasında Değişim ve Türkiye”, Şubat .Erişim: 23.04.2012 http://www.turksae.com/sql_file/383.pdf,
- Sandıklı, A. (2011) “ Tunus ve Mısır`daki Gelişmeleri Anlamak “Bilgesam Analiz, Şubat, 2011, Erişim tarihi: 01.03.2012
- Sanlı, L.(2005) Politik Kültür ve Toplumsal Hareketler,İstanbul: Alan Yayıncılık
- SDE-Stratejik Düşünce Enstitüsü. (2011). “Arap Baharının Çiçekleri Türkiye İçin mi Açıyor?”, Eylül, Erişim: 22.01.2013,
<http://www.sde.org.tr/haberler/1639/arap-baharinin>
- Tanpınar, M.(2012) “Ortadoğu`daki Dönüşüm ve Türkiye” Essam, Ortadoğu Reform, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, 2012 Ankara
- Tarrow, S.(1994) “Power and In Movement: Social Movement: Social Movements, Colective Action Economics.erişim: 01.08.2012. www.amazon.com>.
- Taşkesen, A. (2011)“*Arap Dünyasında Demokratikleşme Hareketleri*”, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:6, Sayı:2,
http://www.aid.sakarya.edu.tr/uploads/Pdf_2011_6_10.pdf
- Tekek, M. “*Arap Baharı ve Nedenleri*” Uluslar arası İlişkiler Çalışmaları Derneği Yayınları, Tuiç Akademi, Erişim Tarihi 12.12.2012
- Tilly, C. (2008) Toplumsal Hareketler ,Babil Yay. İstanbul.

- Touraine A.,Offe C., Melucci A., . Cohen J, Larana E., Johnston H, .Gusfield J.(1999) "*Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler*"; Der: Çayır, K. (1995) Yeni Sosyal Hareketler, Kaknüs Yay. İstanbul.
- Tourine, A.; (2002)Demokrasi Nedir?, Çeviren; Olcay Kunal. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul. Appelbaum,R.P.(1970), "Toplumsal Değişim Kuramları". Çev. Türker Alkan, Türkiye İş Bankası, Ankara.
- Tuncel, G. (2012) "*Küreselleşmenin Demokrasinin Yaygınlaşma ve Derinleşme SürecineEtkisi*" Erişim:07.02.2013
http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/g_tuncel.pdf
- Türkdoğan, O.(1997) Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, Birleşik Yayıncılık, İstanbul.
- Yenal, Z. & Kırılı, B. (2005) "*Distopyalar ve Ütopyalar Arasında Karşı Küreselleşme Hareketleri*". Birikim Dergisi, Sayı:197.
- Yılmaz, M. E. (2011) "*Arap İsyancıları ve Arap Ortadoğu' sunun Siyasal Dönüşümü*". Erişim: 18.03.2012
http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu11makale/muzaffer_ercan_yilmaz.pdf

EKLER

Ek 1. Mülakat Soruları

- 1) Sizce "Arap baharı" nedir? Sosyal hareketlerle ilgisi nasıl olabilir?
- 2) Ortadoğu'daki sosyal hareketleri nasıl değerlendiriyorsunuz?
  - a) Sizce yapılan bu gösterilerin haklılık payı nedir, destekliyor musunuz?
- 3) Bu coğrafyada yaşanan sosyal hareketlerin ana sebepleri nelerdir?
  - a) Olayların çıkış noktası var mıdır, varsa nedir?
  - b) Sizce Arap Baharı yaşayan ülkelerdeki iktidarın halka uyguladığı baskı var mıydı, varsa hangi alanlarda ve Ortadoğu'da kadın olmak zor mu?
- 4) Sosyal medyanın (Twitter, Facebook vb.) Arap baharındaki rolü nedir?
- 5) Ülkenizde Müslüman-Arap olmayanlar ne kadardır ve onların bu hareketlerde etkisi var mıdır?
- 6) Küreselleşmenin Ortadoğu'daki sosyal hareketlerde etkisi var mıdır? Küreselleşmenin getirileri bu hareketler üzerinde nasıl oluşmaktadır?
- 7) Hareketlerin artışında ve şiddetinde İslami grupların etkisi var mıdır, varsa nasıl olmaktadır?
- 8) Sizce bu devrimlerde dış güçlerin etkisi var mıdır? Neler söyleyebilirsiniz?
- 9) Ortadoğu'daki bu hareketlenmeler sizce ne kadar sürer? Arap baharını yaşamayan diğer Ortadoğu ülkelerinde de etkili olur mu?

ÖZGEÇMİŞ

01.02.1989 Elazığ doğumluyum. İlk ve Ortaöğrenimimi Elazığ Tefvik Yaramanoğlu İlköğretim Okulu ve Balakgazi (Yabancı Dil Ağırlıklı) Lisesi'nde tamamladım. 2007 yılında Fırat Üniversitesi'nin İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nin Sosyoloji Bölümü'nde eğitimime devam ettim. 2011 yılında aynı bölümden bölüm derecesiyle mezun oldum ve aynı yıl Sosyoloji Bölümü'nün Sosyometri Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladım. Aralık 2013 tarihinde İbrahim Çeçen Üniversitesi'ne araştırma görevlisi (ÖYP) olarak girmeye hak kazandım.